

**MS Word Export To Multiple PDF Files Software - Please purchase
license.MUĞLA ÜNİVERSİTESİ**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE ERKEN SEÇİMLERİN SİYASAL YAŞAM ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ (1980-2007)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
BATTAL ALMA**

**DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. KOŞAR HIZ**

**HAZİRAN,2008
MUĞLA**

MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI

**TÜRKİYE'DE ERKEN SEÇİMLERİN SİYASAL YAŞAM ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ (1980-2007)**

**HAZIRLAYAN
BATTAL ALMA**

**Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Yüksek Lisans”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih :.../.../2008
Tezin Sözlü Savunma Tarihi :30/06/2008**

**Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. KOŞAR HIZ
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. ENGİN ÖNEN
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr. ŞİNASI ÖZTÜRK**

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Aslan EREN

**HAZİRAN, 2008
MUĞLA**

TUTANAK

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 22/05/2008 tarih ve 414/6 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre, Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi Battal ALMA'nın "Türkiye'de Erken Seçimlerin Siyasal Yaşam Üzerindeki Etkileri (1980-2007)" adlı tezini incelemiş ve aday 30/06/2008 tarihinde saat 14.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul olduğuna oybirliği ile karar verildi.

Üye
Yrd. Doç. Dr
Koşar HIZ
Tez Danışmanı

Üye
Yrd. Doç. Dr.
Engin ÖNEN

Üye
Yrd. Doç. Dr
Şinasi ÖZTÜRK

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Erken Seçimlerin Siyasal Yaşam Üzerindeki Etkileri (1980-2007)’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30/06/2008

BATTAL ALMA

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ALMA

Adı : Battal

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Türkiye’de Erken Seçimlerin Siyasal Yaşam Üzerindeki Etkileri (1980-2007)

Y. Dil : The Effects of Early Elections on Political Life in Turkey (1980-2007)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

●

○

○

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Üniversitesi

Fakülte : Fen-Edebiyat

Enstitü : Sosyal Bilimler

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : HIZ Koşar

Ünvanı : Yrd.Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Türkiye’de Erken Seçimlerin Siyasal Yaşam Üzerindeki Etkileri(1980-2007)

2.

3.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Siyasi Yapı

2. Seçim

3. Erken Seçim

4.Siyasi Parti

5. Siyasi İstikrarsızlık

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMER:

1. The Political Structure

2. Election

3. Early Election

4. Political Party

5.Political Instability

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum

2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir

3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 30/06/2008

ÖZET

Erken seçimler, Türkiye’de 1980 sonrası sürekli gündeme gelmiştir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yürürlüğe giren 1982 Anayasası’nın antidemokratik yapısına ek olarak yaşanan siyasi, ekonomik ve toplumsal sorunlar Türkiye’yi sürekli bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Bu yüzden mevcut siyasal sistem, yaşadığı krizleri atlatmak için sıkça erken seçim yoluna başvurmuştur. Bu süreçte erken seçimlerin hangi koşullar altında ortaya çıktığı ve siyasal sistem içerisinde nasıl işlev gördüğü sorgulanması gereken bir durumdur. Bu çalışmanın amacı, 1980-2007 yılları arasında siyasi hayatımızın ana temalarından biri olan erken seçim olgusunu siyasal kültür açısından analiz etmektir.

ABSTRACT

Early elections have always appeared on agenda after 1980 in Turkey. In addition to the antidemocratic structure of the Turkish Constitution of 1982 which was implemented after the military takeover of 12 September 1980, political, economic and social issues have brought about a perpetual crisis in Turkey. Thus, the current political system has often appealed early elections to overcome the crisis. In this respect, in which conditions early elections emerged and what they function is something that must be questioned. The purpose of this study is to analyze the phenomena of early election which has been a main theme of our political life.

ÖNSÖZ

Seçimler, demokrasinin gelişimi ve halkın yönetime katılması açısından önemli işlemlere sahiptirler. Modern demokrasilerde siyasal sistemler meşruiyetlerini sağlamlaştırmak için halkın desteğini ciddi bir şekilde önemsemektedirler. Ancak demokrasinin gelişimi sadece seçimlerin yapılması ve siyasi erkin belirlenmesi ile gerçekleşmiyor. Siyasal erkin iktidara geldikten sonra toplumun demokratik taleplerine cevap vermesi, toplumun genel çıkarlarını önemsemesi ve bu doğrultuda sivil inisiyatif tarafından denetlenmesi demokratik bir süreci mümkün kılabilir.

Türkiye'deki mevcut siyasal yapı ise demokratik talepleri karşılamaktan ziyade sınırları yetkeci güç tarafından belirlenmiş olan bir yapılanma içerisinde varlığını devam ettirmektedir. Yürürlükteki 1982 Anayasa'nın toplum üzerinde kurduğu baskıyı istikrar adına kabullenen siyasi partiler, sürekli gündeme gelen demokratikleşme taleplerini geri planda tutmaktadırlar. Sistemin karşılaştığı krizleri erken seçime başvurarak atlatmayı düşünen siyasi partiler, sorunları çözmek yerine sorunları erteleme yönünde hareket etmektedirler. Diğer taraftan toplum içinde devam eden yoksullaşma ve bilinçsizleştirme süreci de bu anti-demokratik yapılanmaya ve kısır döngüye karşı oluşacak direnci yok etmektedir. Bu anlamda Anayasa, seçim sistemi, siyasi partiler kanunu, temsil sorunu, seçmen iradesi, demokratikleşme ve daha pek çok konuda sorunla karşı karşıya olan Türkiye'deki siyasal yapının sosyolojik anlamda sorgulanması önemli bir ihtiyaçtır. Çalışmamız bu ihtiyaca katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

Bu çalışmanın yapılabilmesinde katkılarıyla çok önemli destek sağlayan danışmanım Yrd. Doç. Dr. Koşar Hız'a, tez sürecinde her türlü desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim Özlem Gürünlü Alma'ya, arkadaşlarım Zafer Durdu'ya ve Cenk Boz'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmanın hazırlandığı dönemde birçok öğretmen arkadaşımın da yaptığı siyasal analizlerin faydasını gördüm. Bu anlamda sessiz çoğunluk olarak görülen öğretmenlerin toplumsal yaşama katkılarının çok önemli olduğuna inananlardanım. Çalışmamı toplumu aydınlatma konusunda gösterdikleri fedakârlıktan dolayı öğretmenlere ithaf ediyorum.

Battal ALMA

MUĞLA 2008

İÇİNDEKİLER**ÖZET-ABSTRACT****ÖNSÖZ**

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ	5
1.1.Araştırmanın Amacı.....	5
1.2.Araştırmanın Yöntemi.....	5
2.BÖLÜM. CUMHURİYETİN BERABERİNDE GETİRDİĞİ SİYASAL YAŞAM VE YENİ YÖNETİM ANLAYIŞI	7
2.1.Osmanlı İmparatorluğun Son Dönemi ve Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Siyasal Yapı.....	7
2.2.Tek Partili Dönemde Seçimler ve Siyasal Yaşama Etkileri.....	11
3.BÖLÜM. TÜRKİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ	15
3.1.1950–1960 Yılları Arasındaki Dönemin Siyasal Açından Değerlendirilmesi...15	
3.2.1960 Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasasının Siyasal Yaşama Etkisi.....19	
3.3.1965 Seçimleri ve Türk Siyasal Yaşantısında Şiddetin Gelişmesi.....24	
3.4.12 Mart Muhtırası ve 1980 Yılına Kadar Devam Siyasal Gelişmeler.....27	
4.BÖLÜM 1980 ASKERİ DARBESİ VE SİYASAL YAŞAMIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI	35
4.1.12 Eylül 1980 Askeri Darbenin Siyasal Yaşama Etkileri.....35	
4.2.1982 Anayasasının Siyasal Yaşama Etkileri	40
4.3 1983 Genel Seçimlerinin Değerlendirilmesi ve Siyasal Yaşama Etkileri.....47	
5. BÖLÜM TÜRKİYE’DE ERKEN SEÇİMLER DÖNEMİ	53
5.1.ANAP İktidarı ve1987 Erken Genel Seçimi.....53	
5.2. ANAP İktidarının II. Dönemi	64
5.3 1991 Erken Genel Seçimi ve Yeni Koalisyon Döneminin Başlaması.....75	
5.4. Siyasal Yaşamda Dengelerin Bozulması ve 1995 Erken Genel Seçimi	81

5.5. Siyasal İstikrarsızlık ve 1999 Erken Genel Seçimi.....	97
5.6.DSP-MHP-ANAP Koalisyonu	113
5.7. Cumhurbaşkanlığı Seçimi-Ekonomik Kriz ve 2002 Erken Genel Seçimi...119	
5.8. AKP İktidarı	134
5.9. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 2007 Erken Genel Seçimi.....	143
6. SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	159
KİŞİSEL BİLGİLER.....	165

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden itibaren siyasal yaşamımıza giren seçim kavramı, demokrasi serüvenimizin ana hatlarını belirlemektedir. Avrupa'daki siyasal gelişmelerin etkisiyle, 19. yüzyılın sonlarına doğru gündeme gelen parlamento ihtiyacı, aynı zamanda mevcut yönetim tarzının değiştirilmesi taleplerini de kapsamaktadır. Padişah'ın mutlak otoritesine karşı kabul gören parlamento düşüncesi, Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yönetilenin yöneteni daha fazla sorgulamasını sağlayacağı anlayışını da beraberinde getirmiştir. Bu döneme kadar siyaseten halka karşı hiç bir sorumluluk taşımayan Osmanlı yönetim anlayışı, gün geçtikçe halka dayanan bir 'meşruiyet' gerçeğine odaklanmaya başladı. 1876'dan itibaren siyaset tarihimize yeni bir açılım getiren bu anlayış, temelde yapısal bir dönüşümü sağlayamadı. Ancak yönetilenin yöneten üzerinde bir baskı oluşturması, dolayısıyla halkın yönetime katılma çabaları açısından olumlu bir gelişme olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ise geçmişten devralınan yönetim alışkanlıkları terkedilmiş, onun yerine tamamen halkın egemenliğine dayanan bir yönetim organizasyonu oluşturulmuştur. 1921 ve 1924 Anayasa'larının kaynaklık ettiği Cumhuriyet rejiminin belirginleşmeye başlamasıyla birlikte, ekonomik, sosyal ve kültürel bir değişim sürecine girilmiştir. Bu değişim süreci, bir modernleşme projesi olarak ön plana çıkan Atatürk devrimleri paralelinde devam ettirilmiştir. Ancak yenilikler, kimi zaman toplumun bazı kesimlerinde belirli bir direncin oluşmasına da kaynaklık etmiştir. Çünkü Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi ve sonrasında gerçekleştirilen yenilikler, yeni bir rejimin oluşturulması temeline dayandığı için geçmişe yönelik tüm alışkanlıkları geride bırakmayı hedeflemiştir. Bu da geçmişle bağlarını koparmak istemeyen toplumun belirli bir bölümünde rahatsızlık yaratmıştır.

Cumhuriyet rejimi ise, toplumda devrimlere karşı oluşan direnci kırabilmek için yeni bir yönetim anlayışı peşindedir. Toplum, muhafazakâr yapıyla topyekûn bir değişimi algılamaya hazır olmamasına rağmen, devrimler mutlak zorunluluk olarak halka sunulmuştur. Çünkü Osmanlı'dan devralınan geri kalmışlığın aşılması ancak bu şekilde gerçekleşebilirdi. Dolayısıyla demokratik bir siyasal örgütlenme

süreci henüz mümkün görünmemektedir. Özellikle çok partili yaşama geçiş için yapılan iki girişim, kısa bir süre içinde karşı devrime dönüşerek sistemi tedirgin etmiştir. Bu yüzden başlangıçta çok partili siyasal yaşam için hazırlanan 1924 Anayasası, rejimi koruma kaygılarının etkisiyle tek-partili bir anlayışa kaynaklık etmiştir.

Tek partili sistem, koşulları itibariyle demokratikleşme taleplerine cevap verme endişesi taşımadığından, bu dönemde yapılan seçimler rejimin kontrolünde gerçekleşmiştir. Halk, seçime giderken mevcut iktidarı (CHP) onaylamanın dışına çıkamamıştır. Bu durum, Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 seçimlerine kadar devam etmiştir.

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi, 27 yıllık tek parti döneminin sonunu getirmiştir. İlk defa CHP dışında bir partinin iktidara gelmesi, bundan sonraki siyasi gelişmelerin daha farklı bir seyirde gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu dönem aynı zamanda siyasette belirgin bir şekilde çatışma döneminin başlamasını sağlamıştır. Başlangıçta CHP ve DP ile başlayan siyasal mücadele, 1960-1980 yılları arasında siyasal şiddete dönüşerek, demokrasinin gelişmesini engellemiştir. Çünkü bu otuz yıllık süreçte, devam eden çatışma ortamı neticesinde üç askeri müdahale gerçekleşmiştir. İlki, 1960'da gerçekleşen askeri müdahale, DP'nin iktidarına son verirken, 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesini sağlamıştır. Özgürlükçü ve devlete karşı bireyi koruyan bir anlayışa sahip 1961 Anayasası, demokrasimizin gelişmesi açısından önemli bir aşamayıdır. Ancak 1961 Anayasası'nın yürürlükte olduğu dönem, Türkiye'nin siyasal ve ekonomik alanda yaşadığı sıkıntılı sürece denk gelmiştir. Bundan dolayı kimi zaman sorunların kaynağı olarak Anayasa'nın özgürlükçü yapısı gösterilmiştir. Bu gibi yaklaşımlar giderek yaygınlaşmış ve nitekim 12 Mart 1971 Muhtırası ile birlikte 1961 Anayasası üzerinde sınırlamaya gidilerek devlet lehine düzenlemeler yapılmıştır.

1961 Anayasası'nın sonunu getiren ve dolayısıyla birey-devlet ilişkisini yeniden devlet lehine düzenleyen asıl gelişme, 12 Eylül 1980 askeri darbesidir. Darbe ile birlikte tüm özgürlükler askıya alınmış, bireyin temel hakları olabildiğince sınırlandırılmış ve toplum baskı altına alınmıştır. Darbenin ardından ortaya çıkan 12 Eylül Rejimi, 1982 Anayasası'nı da devreye sokarak kendi görüş ve anlayışlarına

uygun bir toplum yapısı kurma girişimde bulunmuştur. Toplumun 1980 öncesiyile tüm siyasal bağlarını koparmayı hedefleyen askeri rejim, siyasi partileri kapatmış, parti liderlerini ise siyasetten men etmiştir. Askerlerin kontrolünde açılmasına izin verilen sınırlı düzeydeki partiyle siyasi yapı yeniden inşa edilmiştir.

Çalışmamız açısından bir dönüm noktası olan 1982 Anayasası, içeriği itibariyle askeri rejimin öngördüğü şekilde siyasi parti ve seçim kanunlarını da yeniden düzenlemiştir. Buradaki amaç, 1980 öncesi yaşanan siyasi istikrarsızlığın yeniden yaşanmasının önüne geçmektir. Diğer taraftan yürütme erki güçlendirilirken, yasama gücü üzerinde sıkı bir denetim sağlanmıştır. Cumhurbaşkanı'na verilen olağanüstü yetkiler sayesinde sistemin birinci elden kontrolü sağlanmıştır.

Özgürlükçü demokrasi fikrinin reddedilip darbe anayasalcılığının benimsendiği bu dönem, siyasetin bir dönüşüm sürecine girmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm sürecinin ana temalarından birisi, bu dönemdeki seçimlerdir. Yapılan seçimler, 1982 Anayasası'nın öngördüğü siyasal sistemin işlerlik kazanması sağlarken, temelde sosyo-ekonomik alanda yaşanan krizlerin sonucu olarak gündeme gelmişlerdir.

Çalışmamız kapsam itibariyle 1980 sonrasını konu edinse de Cumhuriyetin kuruluşundan 12 Eylül 1980 askeri darbesine kadarki gelişmelere değindik. Çünkü 12 Eylül 1980 darbesini ve onun ürünü olan 1982 Anayasası'nın mantığını anlamak için 1923-1980 arası yaşanan siyasal gelişmelere bakmak gerekiyordu. Çalışmanın 1980 sonrasını kapsayan bölümlerinde ise ayrıntılı olarak 1982 Anayasası'nın siyasal mantığı irdelenmiştir. Çünkü erken seçimlere yönelik problem alanlarımızdan birisi 1982 Anayasası'nın beraberinde getirdiği antidemokratik yapılanmayla alakalıdır. Çalışmamız bu yönüyle 1982 Anayasasının ön gördüğü antidemokratik yapılanmanın siyasal yaşantımıza olan etkilerini seçim dönemleri itibariyle ele almaktadır.

1980-2007 tarihleri arasında, 1983 seçimleri hariç diğer tüm genel seçimler erken seçim özelliği taşır. Ancak 1983 genel seçimlerinin de darbeden sonra siyasetin rutin akışı içerisinde gerçekleşen normal bir seçim olmadığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla araştırmamızın kapsamına 1983 seçimlerini de alarak sırasıyla 1987, 1991, 1995, 1999, 2002 ve 2007 erken genel seçimleri üzerinde etkili olan

sosyo-ekonomik ve siyasal gelişmeler ele alınırken, siyasal yaşantımızın içinde bulunduğu kısır döngü de tartışmaya açılacaktır. Bu açıdan çalışmamız, istikrarı sağlama adına yapılan erken seçimlerin siyasal kültürümüzde nasıl bir işlevle yer edindiğini sorusuna açıklık getirecektir.

1. BÖLÜM. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM VE TEKNİĞİ

1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye’de erken genel seçimlerin siyasal yaşam üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin ve 1982 Anayasası’nın yeniden şekillendirdiği siyasal yaşamımız içerisinde sıkça gündeme gelen erken seçimlerin, hangi şartlar altında ortaya çıktığının belirlenmesi ve seçimle beraber hangi kriz sürecinin aşılma istendiğinin bilimsel anlamda saptanması, araştırmamızın özünü oluşturmaktadır. Erken seçim koşulları belirlenirken, 1980 sonrası Türkiye’nin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısının mevcut durumu hakkında da bilgi verilecektir. Bu süreçte, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ve onun ürünü olan 1982 Anayasası’nın nasıl toplumsal bir proje halini aldığı seçim süreçleriyle ilişkilendirilecektir.

Siyaset yaşantımıza bakıldığında 1980 yılından günümüze kadarki seçimler içerisinde, 1983 genel seçimi hariç diğer bütün genel seçimlerin erken seçim özelliği taşıdığı görülmektedir. Dolayısıyla erken genel seçimlerin siyasal yaşantımız üzerindeki etkisini araştırmak, nedenlerini saptamak ve siyasi bir gelenek haline gelen bu durumu irdelemek önemlidir. Araştırmamız, bu yöndeki sorulara cevap ararken, siyasal kültürümüze yönelik olarak önemli saptamalara varmamızı da sağlayacaktır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada, Türkiye’de 1980 sonrası erken genel seçimlere yönelik sebep-sonuç ilişkisi ortaya konacaktır. Özellikle 1980 askeri darbesinin sonuçlarının değerlendirilmesi ile birlikte, 1982 Anayasası’nın şekillendirdiği politik yaşam ele alınacak ve daha sonra seçimlerin öncesi ve sonrası değerlendirilecektir. Dolayısıyla araştırma, niteliksel analizlere dayalı olacaktır. Araştırmamızın geçmişe yönelik konuları kapsamaması nedeniyle tarihsel anlamda siyasal yaşamın irdelenmesi esas alınacaktır. Bu aşamada 1980–2007 yılları arasında gerçekleşen erken genel seçimleri konu edinen kitaplar, gazeteler, dergiler, parti programları, söz konusu döneme ait sosyo-ekonomik veriler analiz edilecektir. Böylece erken genel

seçimlerin öncesi ve sonrası değerlendirilerek siyasal kültürümüzün özelliklerine yönelik bilgiler elde edilecektir. Erken seçimlerin siyasal sistem açısından gördüğü işlevleri de irdeleyeceğimiz bu çalışmamızda temel olarak aşağıdaki sorulara cevap aranması esas alınmıştır.

- 12 Eylül 1980 Askeri darbesinin ürünü olan 1982 Anayasası'nın antidemokratik yapısının siyasal yaşam üzerinde oluşturduğu baskı, erken seçimlerin sıkça gündeme gelmesi konusunda etkili olmuş mudur?
- 1980-2007 yılları arasında ortaya çıkan siyasal gerilimler, siyasal parçalanmalar ve koalisyonlar erken seçimlerin yapılmasında nasıl etki yaratmıştır?
- Siyasal iktidarın demokratik olmayan tutum ve uygulamaları, seçimlerin erken bir döneme alınmasına neden gösterilebilir mi?
- Türkiye'deki siyasi istikrarsızlığa bağlı olarak ortaya çıkan ekonomik krizler, erken seçimlerin ortaya çıkmasında nasıl bir etki yaratmıştır?

Araştırmamızın genel hatlarını belirleyen bu sorular, öncelikle 1980 darbesinin ve onun ürünü olan 1982 Anayasası'nın siyaset kurumu üzerindeki etkilerini saptamaya yöneliktir. Diğer taraftan 1983 seçimleriyle birlikte normal seyrine dönen siyasetin ne tür gelişmeler sonucu erken seçime doğru yol aldığı siyasi tarihin analizi ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla 1980-2007 yılları arasında ülke gündemini sıkça meşgul eden siyasi istikrarsızlık, siyasi parçalanma, koalisyon ortaklıkları, seçim sistemleri, ekonomik istikrarsızlık gibi temel değişkenlerin belirlenmesiyle erken seçimlere yönelik nedenlerin belirlenmesi kolaylaşacaktır.

Araştırmamızın içeriğini sunan yukarıdaki sorular, erken seçimlerin nedenlerini belirlediği gibi siyasi koşullarla birlikte seçmen tercihlerinin hangi kriterlere göre őkillendięini de ortaya koyacaktır. Bu açıdan erken seçimlerin siyasi yaşamımızda seçmen bazında nasıl anlam taşıdığı da açıklığa kavuşturulacaktır.

2.BÖLÜM CUMHURİYETİN BERABERİNDE GETİRDİĞİ SİYASAL YAŞAM VE YENİ YÖNETİM ANLAYIŞI

2.1.Osmanlı İmparatorluğun Son Dönemi ve Cumhuriyetin Kuruluş Sürecinde Siyasal Yapı

1876 yılında yapılan ilk genel seçimlerle ortaya çıkan siyasal oluşum, Osmanlı Devletinin genel anlamda yaşadığı sosyal, ekonomik ve siyasal çalkantıların bir sonucu olarak demokratik açılımlara olanak sağlamamıştır. Osmanlı Devleti'nin geçmişten süregelen baskıcı temellere dayandırdığı siyasal gelenek, bireyin etkin bir şekilde siyasal yaşama katılımını engellemekteydi. Hak ve özgürlüklerin tanınması, halkın siyasal yaşama katılımının sağlanması ve sınırsız devlet otoritesinin sınırlandırılması amacıyla gerçekleştirilen seçimler, Osmanlı Devleti için ilk parlamentonun oluşumu ve 1876 Anayasanın uygulanması anlamına geliyordu. Ancak parlamento, sınırsız yetkilere sahip Padişah karşısında yönetime katılımı tam olarak sağlayamamıştır. Osmanlı Devleti için devam eden 'kriz süreci' içerisinde önemli bir adım olarak kabul edeceğimiz bu dönem kısa sürmüştür. Nitekim Padişah II. Abdülhamit'in seçimler sonucunda kurulan meclisi bir yıl gibi kısa bir süre sonra kapatması ile birlikte 1908'e kadar devam edecek baskı dönemi başlamıştır.

1908 tarihinde başlayan "II. Anayasal süreçte, Osmanlı Türk siyasal yaşamı, ilk kez organize siyasal partiler ve parti rekabetine şahit olmuştur. Yeni seçim sürecinde, Meclis-i Mebusan içerisinde rahat bir çoğunluğu İttihat ve Terakki Partisi aldı. Bu seçim, görece olarak daha sonra yapılacak olan 1912 seçiminden daha rekabetçiydi. İttihat ve Terakki hükümeti tarafından muhalefete yapılan idari, siyasi baskılar ve kısıtlamalardan dolayı, büyük tertipli seçimler olarak biliniyordu. 1914 Seçimleri ise herhangi bir muhalefet partisinin bulunduğu bir seçim değildi. Dolayısıyla I. Meşrutiyet döneminde parlamento nasıl Padişah'ın esiri olmuşsa, II. Osmanlı Parlamentosu da İttihatçıların çıkarlarına alet olmuştur."(Durgun, 1999;217) İttihat ve Terakki Partisinin Meclisi Mebusan üzerinde kurduğu baskı I. Dünya Savaşı koşullarında da devam etmiştir. Ancak savaş sonucunda elde edilen mağlubiyet İttihat ve Terakki Partisinin sonu olmuştur. Ayrıca savaşın bitimi ve ardından gelen işgallerle birlikte parlamento dağıtılmıştır. Nitekim son Osmanlı

Meclisinin toplandığı 12 Ocak 1920 tarihine kadar ülke parlamentosuz kalmıştır. Böylece siyasal yaşamı demokratik bir zemine yerleştirecek bir takım yenilikler de amacına ulaşmadan son bulmuştur. Osmanlı Devleti, son dönemde gerçekleştirmek istediği siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılanma hedefine ulaşamamıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin devraldığı siyasal miras, demokratik bir yapılanmadan uzak bir görüntü sergilemekteydi. I.Dünya Savaşı'nın ve peşinden gelen Kurtuluş Savaşı'nın olumsuz etkilerine karşı yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için her şeyden önce yeniden yapılanma sürecine öncelik verilmesi gerekiyordu. Kurtuluş Savaşı sürecinde sırasıyla gerçekleşen "yerel kongre iktidarları, ulusal kongre iktidarı, Ulusal Meclis (TBMM), Meclis'e bağımlı hükümet (TBMM Hükümeti) ve Meclis'ten görece bağımsızlaşan hükümet (1923 ve sonrası) süreçleri aynı zamanda yeni kurulan devletin siyasal-anayasal kurumlarının oluşumu anlamına da gelmekteydi." (Tanör,1996;220) Bunun dışında Sultanlık ve Halifelik makamlarının kaldırılması ve özellikle 1924 Anayasası'nın Kurtuluş savaşı döneminde hazırlanan 1921 Anayasasının yerine geçmesiyle birlikte yeni devletin siyasal anlamdaki yapılanması tamamlanmış oluyordu. Çünkü 1924 Anayasasında, parlamenter sistemin kurulması ve siyasal yaşamın buna göre şekillenmesi hedefi üzerinde duruluyordu.

1924 Anayasası'nda, "ulusal egemenlik anlayışının yalnızca Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kullanılacağı, ayrıca yasama ve yürütme iktidarının Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde toplanacağı ilkeleri mevcuttu. Ayrıca Meclis'in hükümeti her zaman düşürme olanağına karşılık, yürütmeye Meclis'i fesh etme yetkisi verilmemiş olması, Meclis'in üstünlüğü geleneğinin devamını sağlamıştır. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanı'nın meclis üyeleri arasından Türkiye Büyük Millet Meclis üyeleri tarafından seçilmesi, başbakanın ise Cumhurbaşkanı tarafından yine meclis üyeleri arasından atanması ve kurulacak hükümetin onanması ile hükümetin TBMM'de güvenoyuna gitmesi" (Koçak, 2005;137)gibi siyasal kriterler, parlamenter sistemin uygulanması sürecine kolaylık sağlamıştır.

"1924 Anayasası gerçekte tek-parti yönetimi için hazırlanmamıştı. Nitekim Anayasa'nın hazırlanmasından kısa bir süre sonra çok partili hayat başladı. Bununla birlikte 1924 Anayasası, uzun süre tek parti yönetimi içinde ve ancak kısmen

uygulandı. 1924 Anayasası'nın çok partili hayata da uygulanabilmesinin nedeni, Anayasa'nın çok partili hayata da intibak edebilecek yapıda olmasındandı. Ancak 1924 Anayasası'nın tek partili ve çok partili dönemlerde uygulanması farklı oldu.”(a.g.e;137–138) Özellikle tek parti döneminde Anayasa'nın uygulanma süreci, parlamenter sisteme olanak sağlayacak düzeyde değildir.

Parlamenter sistemin kurulması için hazırlanan 1924 Anayasası'nın tek partili sistemde kısmen uygulanmasının temelinde, yeni kurulan rejimin toplumsal düzeyde kabul görmesinin beraberinde getirdiği siyasal gerilimlerin rolü büyüktür. Halifelik ve Saltanatın kaldırılması gibi radikal değişikliklerin sonrasında gelen yenileşme hareketleri toplumca hemen kabul görmemiştir. 1924 Anayasası, her ne kadar Tek Parti Dönemin uygulamaları sonucu kâğıt üzerinde kalmış gözükmese de iki kez çok partili hayata geçiş sürecine tanık olmuştur. Ancak her iki süreç, rejimin çok ciddi kaygıları sonucu muhalefet partilerinin kapatılmasına yol açmıştır. Dolayısıyla ülkeye egemen olan siyasal gerginlikler, Anayasanın hedeflediği parlamenter demokrasinin uygulanmasını olanaksız kılmıştır.

İlk olarak CHP iktidarına ve politikalarına alternatif olarak “17 Kasım 1924 yılında Ali Fuat Cebesoy'un ve Rauf Orbay'ın önderlik ettiği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Partinin programında halk egemenliği, doğrudan seçim ve özgürlük vurgulamaları ön plandaydı. Ayrıca yeni kurulan bu parti dini düşünce ve inançlara saygı göstermeye söz veriyordu. Ekonomik alanda serbestlik ve devlet müdahalesinin en aza indirilmesi hedef alınıyordu. Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının ‘karşı devrim’ olarak algılanan söylemleri ve politikaları yeni rejim açısından ‘tehlike’ olarak algılandığı için güçlü bir muhalefet seçeneğine dönüşme imkânı bulamadı. Şubat 1925'te Doğu Anadolu'da meydana gelen Şeyh Sait İsyanı, eski düzene ait anıların canlı olduğu anlamına geliyordu. Bu olayın ardından Takrir-i Sükûn Yasası çıkarıldı, İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Bu süreçte ülkede mevcut muhalefet grupları ezildi ve Haziran 1925'te de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı.”(Ahmad, 2002; 74–76)

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla beraber CHP'nin ülke içerisinde tek hâkim güç olarak varlığı devam etti. Tek Partili siyasal yaşam 1930 yılına kadar devam etti. Ancak “rejimin halk bazında yarattığı bir takım

hoşnutsuzlukları gidermek ve rejimi eleştirenlerin şikâyetlerini açığa çıkarabilecek yeni bir parti seçeneği, CHP içerisinde sıkça dile getiriliyordu. Buna göre iki partili sistemin gerilimi yatıştıracağı, acil ihtiyaç duyulan reformları kolaylaştıracak bir uzlaşma yaratacağı umuluyordu. Kurulacak partinin ılımlı muhalefetinin Türkiye'nin Batı Avrupa'daki imajını düzeltereceği, dış kredi ve yatırımlar açısından olumlu etkiler yaratacağı düşünülüyordu.”(a.g.e; 76–77) Bu doğrultuda 12 Ağustos 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına izin verildi. “Mustafa Kemal'in bizzat Paris Büyükelçisi olarak görev yapan Ali Fethi Bey'i teşvik etmesiyle kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından şu yönleriyle ayrılıyordu: Serbest Cumhuriyet Fırkası, CHP'ye dolayısıyla rejime ve Mustafa Kemal'e sadıktı. CHP'yi ve rejimi yıkmak gibi bir hedefi de yoktu. Çünkü Serbest Cumhuriyet Fırkası bizzat Gazi'nin arkadaşlarının partisiydi. Oysa Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Mustafa Kemal'in rakipleri tarafından kurulmuştu.”(Tunaya, 1995; 623–624)

Serbest Cumhuriyet Fırkasına yönelik iyi izlenimler ya da beklentiler zamanla değişmeye başlamıştır. Çünkü başta rejimle ilgili tartışmaları yatıştırması beklenen Serbest Cumhuriyet Fırkası gün geçtikçe daha çok taraftar bulmaya ve CHP'ye karşı ciddi bir rakip olmaya başladı. “CHP'deki birçok ileri gelen arasında başlangıçta ümit ve sükûnetle karşılanan bu hareket zamanla Mustafa Kemal'e karşı yönelmiş bir husumet ve memleket içinde anarşi yaratacak bir baş kaldırı halini almıştır. Bu duruma derhal müdahale edilmesi gerekiyordu. Özellikle 1930 Belediye seçimlerinde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın rağbet görmesi CHP partizanlarını kızdırmış ve oylarını yeni partiye veren şehir ve kasaba halkı irtica ve komünistlikle suçlanmıştır.”(a.g.e, 626–627)

CHP ile Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın siyasal alandaki mücadelesinin sertleştiği bir dönemde, “Mustafa Kemal ve Parti liderleri arasında geçen konuşmalardan sonra parti 17 Kasım 1930 yılında resmen kapatılmıştır. Her ne kadar bu karar ortak bir şekilde verilmişse de asıl kapatma kararını Mustafa Kemal vermiştir.”(Kongar,2007;142). Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1930 yılına kadar denenen ikinci çok partili siyasal yaşam deneyimi Serbest Cumhuriyet

Fırkası'nın kapatılması ile son bulmuştur.¹ Türkiye 16 yıl boyunca yeniden Tek Partili sistemle yönetilecektir.

2.2.Tek Partili Dönemde Seçimler ve Siyasal Yaşama Etkileri;

“Tek Partili Dönemde, 1921 Anayasasına göre her iki yılda bir seçim yapılması öngörülüyordu. Ancak 1924 Anayasasının kabulüyle genel seçimlerin dört yılda bir yapılması kararlaştırıldı. Buna göre 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943'de olmak üzere 5 genel seçim yapılmıştır. Bu seçimlerin temel özelliği, zaman zaman çok partili yaşama geçiş denemelerine başvurulmasına rağmen, sadece Cumhuriyet Halk Partisi'nin katılımıyla gerçekleştirilmiş olmalarıdır. Dolayısıyla dönemin tek etkin siyasal partisi Cumhuriyet Halk Partisi olmuştur.”(Günal, 2005; 98)

Tek Partili Dönemde yeni rejimin topluma sunulması ve kabul görmesi konusunda gösterilen çabalar, ülkenin siyasal yaşamının işleyişini de derinden etkilemiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte ulus-devlet ideolojisinin, Batılılaşma hedefinin ve laik devlet yapısının toplumca kabul görmesinin beraberinde getirdiği sıkıntılar, ülkenin politik yaşamını da şekillendirmiştir. Rejimin beraberinde getirdiği sosyo-kültürel yeniliklerin halkça kabul görmesi bir tercih değil, bir zorunluluk olarak algılanmıştır. Dolayısıyla Tek Partili dönemde yapılan seçimler, demokratik bir sürecin işleyişinden ziyade, halkın, sınırları belirlenmiş siyasal yaşama katılımını şeklen sağlamaya yöneliktir. Çünkü o günün koşulları içerisinde yaratılmaya çalışılan çağdaş devlet yapısı ile halkın yaşam tarzı arasında bir paralellikten söz etmek imkânsızdır.

Sistem açısından çağdaş ve laik bir devlet yapısı hedeflenirken, temelde tek-parti sistemine dayalı olan bir siyasal rejimin daha faydalı olacağı inancı yaygındır. 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile 1930 yılında kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkasının siyasal hayata katılımı neticesinde sağlanmaya çalışılan çok-partili sistem denemeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çok-partili

---

¹ Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın dışında Ahali Cumhuriyet Fırkası, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi ve Layık Cumhuriyet İşçi ve Çiftçi Fırkası gibi partiler de kurulmuştur. Ancak bu partiler Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi siyasal anlamda bir etki yaratamamışlardır. Daha çok yerel düzeyde kısa bir süre siyasal yaşamda yer edinmişlerdir. (Tunçay,2005;285–293)

sisteme geçiş denemelerinin başarısızla sonuçlanması, sistemi kendi içinde daha ağır önlemler almaya neltmiştir.

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması sürecinden sonra ‘‘Recep Peker’in Cumhuriyet Halk Partisi’nin genel sekreterliğine getirilmesiyle birlikte totaliter eğilimlerin ağırlık kazandığı görülmektedir. 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi devlet üzerindeki ağırlığını daha da artırarak devletle partinin birleşmesini öngören yasayı kabul etti. Buna göre partinin (CHP) genel sekreteri aynı zamanda içişleri bakanlığı görevini yürütecektir. Partinin vilayet örgütlerinin başkanları kendi vilayetlerine vali olarak atanacaktır.² Böylelikle parti diktatörlüğüne doğru giden bir sürece tanık olundu.’’(Ahmad,2002;82)

Cumhuriyet Halk Partisi ile devletin bu denli i içe geçmeleri aynı zamanda partinin ideolojik anlamda taşıdığı sorumluluğun bir sonucuydu. M. Duvarger’in deyimiyle ‘‘Cumhuriyet Halk Partisi çağdaşlaşmayı önleyen başlıca engele (yani İslâma) karşı Batılılaşmayı gerçekleştirmeye çalışan, özünde pragmatik bir tek-parti yönetimidir. Dolayısıyla uygulamada seçimler tek bir aday hakkında yapılan plebisitlerden ³ ibaret kalıyordu; temelde siyasal özgürlükler de çok sınırlı idi.’’(Tunçay, 2005; 16-17)

‘‘Tek-partili partili dönemde yapılan seçimlere egemen olan figürler, yarışmacılıktan uzak, iki dereceli dolayısıyla ulusal irade denilen şeyin dolaylı olarak gerçekleşebileceği siyasal bir yaşamdır. Ayrıca Meşrutiyet ve Milli Mücadele döneminde uygulanan ‘gizli oy, açık sayım’ ilkesi tek-parti dönemindeki seçimlerde yerini ‘açık oy, gizli sayım’ ilkesine bırakmıştır. Bunun ise demokratik seçim mantığı açısından kabul edilebilir bir yanı bulunmamaktadır.’’ (Günal, 2005; 100–101) Ancak tek-parti döneminde önemli olan devletin ağdaşlaşma sürecindeki

² CHP’nin devletle partiyi bu şekilde birleştirmesi ve devletin işleyişini partinin emrine sunması durumu, Almanya’da o dönemde iktidar bulunan Nazi Partisinin politikalarıyla ile benzerlikler taşımaktadır.

³Plebisit, kelimesi genelde Referandum kelimesiyle beraber anılır. Plebs, Eski Roma’da, ayrıcalıklı patriciiler dışında kalan kalabalık halk sınıfına verilen isimdir. Plebs, meclislerinin aldığı karar anlamında olan Latince plebiscitum sözünden gelir. Plebisit, genelde yasama organlarının biri tarafından halkın oylamasına sunulan bir sorudur. Plebisit bir şekilde güven oylaması manasını ihtiva ettiği için, günümüzde pek sık kullanılmamaktadır.

ilerleyişi olduğu için, bu anlamda demokratik bir seçim koşulunun öncelik taşımadığını belirtmek gerekir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin devletle bütünleşmesi ve seçimleri halkın mevcut iktidarı ya da rejimi onaylaması için bir araç olarak görmesi, sadece tek partili dönemde değil, çok partili yaşama geçişin ilk yıllarını da etkilemiştir. Çünkü partinin ülkeyi çağdaştırma ülküsü mevcut koşullara paralel tek-parti dönemi içerisinde tamamlanamamıştır. Dolayısıyla çok partili sisteme geçilse bile Cumhuriyet Halk Partisi'nin rejim açısından üstlendiği misyon devam edecektir. Bu misyon rejimin halka benimsetilmesi ve devamının sağlanması esaslarına dayanmaktadır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin rejimi sahiplenışı ve iktidarı başka bir partiye devretme endişesi, nitekim çok-partili sisteme geçişin sağlandığı ilk seçimde ve Demokrat Parti'nin kuruluş aşamasında da hissediliyordu. Cumhuriyet Halk Partisi içerisinde "7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin kurulması başlangıçta memnuniyetle karşılanmıştı. Demokrat Parti, bütün ülkede şubelerini kurmaya başlar başlamaz bir coşku oluştu. Bu durum karşısında Cumhuriyet Halk Partisi yöneticilerinin hoşnutsuzluğu biliniyordu. Cumhuriyet Halk Partisi, bu sırada olağanüstü kongreye giderek liberalleşme önlemleri aldı. Tek dereceli seçimler kabul edildi, İnönü'nün 'Milli Şef' sıfatı kaldırıldı ve genel başkanlığa getirilen İnönü'nün tekrar seçilmesi gerekiyordu. Kongreden kısa bir süre sonra basın yasası liberalleştirildi ve üniversiteler bir miktar özerklik kazandı."(Zürcher,2002;308) Kuşkusuz kongrede alınan kararlar ve sonrasında yapılan düzenlemeler Demokrat Parti'nin liberal söylemlerine karşılık yapılıyordu. Ancak burada asıl hedef, Demokrat Parti ile girilecek ilk seçim mücadelesinden galip ayrılmaktı. Çünkü Demokrat Parti, artık Cumhuriyet Halk Partisi için ciddi bir siyasi rakip konumundadır.

"Cumhuriyet Halk Partisi, bu süreçte Temmuz 1947 tarihinde yapılması gereken genel seçimleri Demokrat Parti'yi hazırlıksız yakalamak umuduyla Temmuz 1946'ya almıştır. Seçim sonucunda muhalefet partisi olan Demokrat Parti sadece 62 sandalyeye sahip olabilmiştir. Ayrıca seçimde oy kullanırken gizlilik güvencesi ve tarafsız gözlemcilik mevcut değildi ve sonuçlar ilan edilir edilmez oy pusulaları imha

edilmiştir.”(A.g.e;308)Devletin tüm imkânlarını kullanan Cumhuriyet Halk Partisi, böylece tek-partili dönemin siyasal alışkanlıklarını çok-partili yaşamın ilk seçiminde de uygulamıştır. Bundan dolayı çok-partili yaşama geçiş sancılı olmuştur. Nitekim “Demokrat Parti’li Celal Bayar, seçim sonuçlarının denetimden uzak olduğu 1946 seçimlerinde gerçek sandalye sayılarının 279 olması gerektiğini savunmuştur.” (a.g.e;309)

Sonuçları ve uygulama boyutuyla tartışmaya açık olsa da, 1946 seçimleri, siyasal yaşamın çok-partili yaşama geçişi açısından önem arz etmektedir. Meclise iki partinin girmesi aynı zamanda demokrasi açısından önemliydi. Cumhuriyet Halk Partisi’nin dışında ikinci bir partinin (DP) Meclis’teki varlığı, tek-parti yönetiminin daha katı bir iktidar anlayışını benimsemesini sağlayacaktır.

3.BÖLÜM. TÜRİYE’DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ

3.1. 1950 -1960 Yılları Arasındaki Dönemin Siyasal Açidan Değerlendirilmesi

1946 yılında yapılan ve Cumhuriyet Halk Partisinin tekrar iktidara gelmesiyle sonuçlanan seçimler, 1950 seçimlerine kadar devam edecek Cumhuriyet Halk Partisi-Demokrat Parti mücadelesinin de başlangıcı oldu. “İki Parti 1946–1950 yılları arasında sürekli bir sürtüşme içerisinde bulundu. Bu sürtüşme o denli ileri boyuta erişti ki, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü bu duruma müdahale etmek zorunda kaldı. 1947 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün Peker ve Bayar’la yaptığı görüşmeler sonucu yayınlanan ‘12 Temmuz Beyannamesi’ ile iktidarın yanında muhalefeti önemseyen bir devlet anlayışı oluşmaya başladı. Daha sonraki dönemlerde Cumhuriyet Halk Partisi tıpkı Demokrat Parti gibi reformcu bir siyaset benimsemeye başladı. CHP’nin 1947 kongresinde, serbest girişimin desteklenmesi, dini eğitime okullarda izin verilmesi, köy enstitülerinde reform yapılması gibi kararlar çıktı. İki partinin programlarının gün geçtikçe birbirine benzemeye başladığı dönemde, 1950 yılının Şubat ayında nihayet seçimlerin daha adil ve denetime açık olması konusunda da uzlaşmaya varıldı.”(Zürcher,2002;310–312)

1950 yılının Şubat ayında CHP ve DP arasındaki uzlaşmanın bir ürünü olarak hazırlanan yeni seçim yasası tek parti döneminin baskıcı seçim anlayışını geride bırakıyordu. “Seçmen listelerinin hazırlanmasından oyların ayırımına kadar birçok yeniliği bünyesinde barındıran yeni yasaya göre gizli oy açık tasnif ilk defa uygulanacak, partilere devlet radyosundan propaganda konuşma olanağı eşit bir biçimde sağlanacaktır. Seçimler aynı zamanda tüm evreleri itibariyle yargı güvencesine tabi tutulacaktır. Böylece bağımsız yargı güvencesi, seçimlerin yansızlığı olayını yaşama geçirmiştir.”(Çavdar, 2004; 14–15)

Seçimlerin daha demokratik bir ortamda yapılması konusunda CHP ve DP arasında sağlanan uzlaşmanın ardından 14 Mayıs 1950 yılında genel seçimler yapıldı. “Seçimler, önemli olaylar çıkmadan ve genel kaniye göre, gerçekten serbest ve dürüst geçti. Katılım çok yüksekti ve seçmenlerin yüzde sekseni oy kullandı. Sonuçlar açıklandığında kamuoyu şaşkına döndü: Demokrat Parti, CHP’nin yüzde 39,8’lik oyuna karşılık oyların yüzde 53,4’ünü almıştı. O zamanki seçim sistemine

göre CHP'nin 69 sandalyesine karşılık, DP yeni meclisteki 408 sandalyeyi kazanmış oluyordu.⁴ CHP, ülkenin daha kalkınmış olan batı bölgelerinde tek bir vilayet kazanamamıştı, kazandığı bütün vilayetler Ankara'nın doğusundaydı ve bu büyük ölçüde, az gelişmiş bölgelerde, CHP'ye sadık olan eşraf, aşiret reisleri ve büyük toprak sahiplerinin kullanılan oyları denetlemiş olmaları yüzündendi.” (Zürcher,2002,315–316)

Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan bu seçim, 1960 yılına kadar sürecek olan DP iktidarının başlaması anlamına gelirken, 27 yıl süren CHP iktidarının sonu oluyordu. 1950 seçimi, Cumhuriyet tarihi boyunca halkın özgür iradesinin sandığa yansıdığı ilk seçim olması bakımından önemlidir. Uygulanan seçim sisteminin de etkisiyle parlamentonun büyük bir çoğunluğunu (408 sandalye) elde eden DP, Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar'ın başbakanlığı ise Adnan Menderes'in yapacağı bir dönemin (1950–1960) hâkimi konumuna geldi. 1950 yılından 1960 yılına kadarki on yıllık süreçte ülkenin sosyal, ekonomik siyasi yapısına yön verecek DP, tek-parti döneminin tersine liberal söylemlere sahipti. Seçim zaferi sonucunda elde ettiği parlamenter çoğunluk, DP için ciddi bir avantaj sağlamıştır. Bu seçim zaferi, partinin muhalefette iken üzerinde durduğu demokratikleşme ve ekonomik gelişme vaatleri için de fırsat anlamı taşımaktaydı. Bunun dışında daha önce 27 yıl boyunca tek-partili sistemle yönetilen Türkiye için yeni bir dönem başlamış oluyordu. Bu süreçte demokratik değerlerin hem siyaset erki açısından hem de halk bazında ne şekilde benimseneceği açıklığa kavuşacaktı.

DP, ilk yıllarında uyguladığı ekonomik program sonucunda sağlanan gelişmelere odaklanmış bir parti görünümü vermeye başlamıştır. “DP, muhalefette iken toplumun ihtiyaç duyduğu ekonomik kalkınma ve demokratikleşme konularına ağırlık veriyordu. Ancak iktidara geldikten sonra özellikle içinde grev hakkının da bulunduğu demokratikleşme konusundaki vaatlerini bir yana bırakarak ekonomik kalkınmaya ağırlık verdi. Zaten o dönemdeki koşullar da buna elverişliydi. İkinci

---

⁴ 1950 yılının Şubat ayında CHP'nin iktidarda bulunduğu dönemde çıkarılan yeni seçim yasasına ilişkin tartışmalar, daha çok seçimde çoğunluk ve nispi temsil yöntemlerinden hangisinin uygulanacağı ile ilgiliydi. CHP seçimi kazanacağını umut ederek çoğunluk sistemini tercih etmiştir. Ne var ki, TBMM'nde kabul edilen Çoğunluk Sistemi 1950 yılında CHP'nin aleyhine işlemiştir. 1950–1960 yılları arasında CHP'nin en çok şikâyet ettiği konuların başında, kendi önerisi olan bu seçim sistemi gelecektir.

Dünya Savaşının sona ermesi ve 1950’de patlak veren Kore savaşı ile birlikte bir takım ham maddenin ve tarımsal ürünlerin fiyatını yükseltmişti.”(Akşin, 2005;215) Bu durum bir tarım ülkesi olan Türkiye’nin lehine olan bir durumdu. Toplumun kapalı yapısından sıyrılarak gelişme sürecine tanık olundu. Nitekim bu dönemde kırsal alan piyasaya açılmış, karayolları ağı genişlemiş ve ülke genelinde genel bir refah artışının varlığı gözleniyordu.

DP, sağladığı ekonomik gelişmeye rağmen sahip olduğu nitelikler bakımından ve uygulamaları itibariyle bir takım çatışmalara da kaynaklık etmiştir. “DP, iktidara gelir gelmez geniş bir atama ve yer değiştirme uygulamasıyla sivil ve asker bürokrasinin denetimini ele almaya başlamıştır.⁵ Bunun yanı sıra sivil ve asker bürokrasisi ve aydınlara karşı bir tutum sergileyen DP, CHP ile de sürekli bir çatışma içerisindeydi. Menderes iktidarı, gerçek demokratik ilkelere uygun davranışlar yerine, tek parti dönemine öykünen uygulamalara yöneldi: Karşıt grup ve düşünceler dikkate alınmıyordu. CHP, aydınlar, bürokrasinin bir kesimi, üniversiteler ve basın tarafından yansıtılan karşıt düşünceler önemli bulunmuyordu. DP, düşüncelerini pek benimsemediği karşıt grupları daha sonra baskı altına almıştır. Menderes iktidarının bu uygulamaları kolayca anlaşılabilir. Çünkü DP önderlerinin çoğu siyasal eğitimlerini tek parti düzeni uygulamaları içerisinde tamamlamışlardı.” (Kongar;2007,149–150) Dolayısıyla DP iktidarının politikaları, tek-partili sistemin uygulamalarıyla paralellik göstermiştir. Ancak temel fark, az da olsa ülke genelinde muhalif düşüncelerin varlığı idi.

DP’nin ülke genelinde hoşnutsuzluk yaratan diğer bir niteliği ise “Batı dünyasıyla ekonomik ve siyasal bir bütünleşmeye kesin bir inanç beslemesiydi. DP, Batı ile bütünleşmeye ülkenin bütün sorunlarını çözecek bir yol olarak bakıyordu. Buna göre ülkenin kalkınması Batı’dan gelecek olan dış yardım ve dış borçlarla sağlanacaktı. DP’nin ekonomik liberalizmle özdeş olan bu politikaları ekonomiye ve özel girişime dinamizm getirdi. Ancak bu ekonomik program kontrolsüz bir içgöçü,

---

⁵ Demokrat Partililer, büyük bir seçim başarısı kazanmalarına rağmen, iktidarda müthiş bir güvensizlik hissediyorlardı. Devlet aygıtlarından, özellikle İsmet Paşa’ya sadakatinden kuşkulandıkları ordudan tedirginlerdi. Bu nedenle iktidardaki ilk eylemlerinden biri, sadık demokratlar olan pek çok valiyle birlikte, Askeri Yüksek Komuta Kademeleri’ni değiştirmek oldu.(Ahmad, 2002;134)

enflasyonu, plansız kentleşmeyi, kentsel toprakların yağmalanmasını, ucuz iş gücünün oluşumu gibi sorunları beraberinde getirdi.”(a.g.e, 150–152)

DP'nin ülke ya da rejim açısından sorun yaratmasının nedeni “ partinin benimsediği gelenekçi liberal politikalarıdır. Atatürk devrimlerine karşı, DP iktidarı olumsuz bir tutum takınmıştır. Laiklik ilkesine rağmen dini cemaatlerin rahatça faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Laiklik konusunda verilen tavizlerin dışında İmam- hatip okullarının bu dönemde çoğalması ile birlikte siyasal İslâm'ın gelişmesine de olanak sağlanmıştır.”(a.g.e, 150–152)

DP'nin ülke genelinde yarattığı huzursuzluktan muhalefet ve basın da etkilenmiştir. “1954 seçimlerine yaklaşılırken basından gelen eleştirilere karşı ağır cezalar getiren DP'nin baskıları o denli arttı ki, kendi partilerinden ayrılan 19 milletvekili bu durumu kabullenmedikleri için istifa edip, Hürriyet Partisini kurdular. DP'nin 1954 seçimlerinde oyların % 57'sini, CHP'nin ise % 36'sını almasının ardından muhalefet üzerindeki baskılar da artmaya başladı. Muhalefet partisinin üst düzey yetkililerinin yurt içindeki gezileri sıkı takibe alındı.”(Akşin, 2005;215) DP'nin bu uygulamaları, gün geçtikçe 27 yıl boyunca uygulanan tek partili dönemi çağrıştırıyordu. Dolayısıyla çok partili siyasal yaşam, iktidara gelen partinin hâkimiyet kurgusuna dönüşmüştür. Özellikle “1924 Anayasasının Meclis gücünü dengeleyecek bir ikinci Meclis ya da Anayasa Mahkemesi gibi denetim mekanizması içermemesi, DP'nin özellikle 1954'ten sonra muhalefetin yaşamını güçleştirmesini sağlamıştır.” (Zürcher,2002,323) Bu açıdan bakılığında 1961 Anayasasının Anayasa Mahkemesi gibi bir denetim mekanizmasını içermesi, DP iktidarının mevcut uygulamalarıyla açıklanacağı gibi, daha sonra iktidara gelebilecek olan partilerin sınırsız bir yetkiye sahip olamayacakları konusunda net bir mesaj içermektedir.

DP'nin 1950 seçimlerinden sonra yapılan 1954 ve 1957 seçimlerinden de iktidar olarak çıkması, partinin üst kademesinde milletin kendilerine hem iç politikada hem de dış politikada mutlak-sınırsız bir yetki verdiği düşüncesini pekiştirmiştir. Bundan dolayı her seçim zaferi, DP'liler açısından partilerinin devlete egemen olması için bir fırsat olarak algılanmıştır. Bu anlamda 1950–1960 yılları arası ‘parti devleti’ anlayışının yoğunlaştığı bir dönemdir. Dolayısıyla devlete bu denli hâkim olan bu parti, farklı kesimlerden gelen tepkileri dikkate almadığı gibi,

muhalef görüşlere sürekli bir baskı uygulamıştır. DP'nin bütün bu uygulamaları aynı zamanda 1960 ihtilaline giden sürecin hazırlayıcısı oldu.

3.2.1960 Askeri Müdahalesi ve 1961 Anayasasının Siyasal Yaşama Etkisi

DP'nin ülke genelindeki uygulamalarından muhalefet, basın, üniversite çevreleri ve sendikalar kadar ordunun da rahatsızlık duyduğu biliniyordu. Ayrıca DP ile ordu arasında da 10 yıllık süreçte yakınlaşmadan söz edilemezdi. Çünkü “Demokrat Partililer, ordunun önde gelen subaylarının eski yönetimle ve bilhassa İsmet İnönü'ye olan yakın ilişkilerinden dolayı orduya karşı hep güvensizlik duymuşlardı. DP, iktidara ilk geldiği dönemde ordu içinde bir temizlik hareketiyle kendilerine sadık kalacak bir üst kademe oluşturmuştu. Ancak 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde DP'nin ülke genelindeki uygulamaları ordu açısından da rahatsızlık uyandırmaya başlamıştı. Nitekim 1958 yılında, hükümet ile silahlı kuvvetler arasında bir şeyler olabileceğinin ilk işaretleri görüldü. Aralık 1957'de dokuz subay hükümete karşı bir gizli tertip hazırlamaktan tutuklandı. Tutuklamalar 16 Ocak 1958'de halka duyuruldu.”(Zürcher,2002,347)

“DP döneminde ordunun hükümete karşı bir tavrı olarak bilinen bu olay, altı aylık yargılama sonucunda beraatla sonuçlandı. Ancak bu olay, hükümeti ürküttüğü gibi, orduda da yankı yaptı. Örgütlenme teşebbüsü doğrudu. Olayın beraatla sonuçlandırılması, işi bir nevi yatıştırmak ve ordu içinde yeni tedirginlikleri önleme hedefleniyordu.” (Aydemir,1999;263)

Ordunun DP'ye karşı olan tutumunun belirginleştiği dönem, aynı zamanda iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmanın en üst düzeyde olduğu dönemdir. “CHP'nin diğer muhaliflerle birleşerek kurmak istediği Güç Birliği'ne karşı DP, Vatan Cephesi adı altında bir birlikle karşı çıkar. DP'nin tekelinde olan radyo, bu çatışma ortamında iktidara hizmet etmektedir. DP, iktidar olanaklarını kullanarak muhalefete yüklendiği gibi, 1959'un Nisan ayında yurt içi gezilerine çıkan İsmet İnönü'yü türlü engellerle sindirmeye çalışmıştır. 1960 yılına gelindiğinde iktidarla muhalefet ilişkisinin tamamen koptuğu, hatta çatışma ortamına sürüklendiği gözlenir.”(a.g.e;279–284)

“7 Nisan 1960 yılında toplanan DP meclis grubunda iktidar ve basın üzerinde baskı tedbirlerinin daha da artırılması konusunda ortak bir tutum belirlendi. Grup toplantısı sonrasında yayımlanan bildiride ‘muhalefet ve basının yıkıcı faaliyetlerini inceleme amacıyla bir tahkikat komisyonunun kurulacağı açıklanıyordu. Bu bildiri ve komisyon çalışmaları daha sonra DP’lilerin oylarıyla mecliste yasalaştı. Oluşturulan komisyon, savcıların, sivil ve askeri yargıçların yetkisine sahipti; gazeteleri toplatabilecek, her türlü evrak ve belgeye el koyabilecekti. Ayrıca komisyon kararlarına karşı gelenler bir yıldan üç yıla kadar hapisle cezalandırılacaktı. Büyük tepki uyandıran yasa, İstanbul ve Ankara’da gösterilerle protesto edildi. Bu gösteriler gün geçtikçe arttı ve nihayet 21 Mayıs’ta Harp Okulu öğrencilerinin Ankara bulvarında yürüyüşü, DP iktidarının sona gittiğini belli ediyordu. 27 Mayıs 1960’da ise silahlı kuvvetler yönetime resmen el koyduğunu açıkladı.”(Çavdar, 2004; 75–79) Böylece 10 yıl süren DP iktidarı sona ererken, Türkiye demokrasisi için, büyük umutla başlayan çok partili siyasal yaşam, demokratik bir kazanımdan bir darbeye dönüşmüş oldu. Darbe sonucunda Başbakan Menderes ve iki bakanı uzun yargılama sürecinden sonra idam edilmiş ve DP kapatılmıştır.

DP’nin antidemokratik uygulamalarının ve iktidar hırsının yol açtığı kaosun doğurduğu 27 Mayıs darbesi özünde 1950 yılından başlayıp 27 Mayıs 1960 tarihine kadar devam DP iktidarının rejimle örtüşmeyen politikalarının oluşturduğu memnuniyetsizliğinin dışı vurumuydu. DP döneminde ekonomik ve sosyal anlamda bir takım olumlu değişimler göz ardı edilemez. Ancak partinin dayandığı taban, söylemleri ve icraatları mevcut rejim açısından sorun yaratmıştır. Cumhuriyetin kurulmasıyla gerçekleştirilmek istenen modernleşme projesi DP döneminde devam ettirilmemiştir. Tek parti döneminde halka sunulan Atatürk devrimleri, DP’nin öncelik verdiği bir hedef olmaktan çıkmıştır. DP, dayandığı taban itibarıyla Cumhuriyet rejimi ile barışık olmamıştır. Tek parti döneminde halk mutlak anlamda eğitilmesi ve sonrasında devrimlerin aşılması gereken bir kitleydi. Oysa DP için halk mevcut haliyle kabul edilebilir bulunuyordu. Halk, ancak ekonomik gelişmelerin sonucunda geri kalmışlıktan kurtulabilirdi.

DP’nin iktidara gelir gelmez yürüttüğü politikalar Cumhuriyet rejiminin modernleşme projesiyle uyuşmadığı gibi sürekli hale gelebilecek bir çatışma

ortamının da hazırlayıcısı olmuştur. Nitekim Türkiye üzerine araştırma yapan birçok yabancı sosyal bilimci 1960 askeri darbesinin DP'nin oluşturduğu çatışmanın neticesinde oluştuğu konusunda hemfikirler. Bu konuda “La Palombara ve Weiner, DP'nin iktidar mantığının ve dayandığı tabanın sebep olduğu çatışma sürecinin nedenlerini ve dolayısıyla 1960 darbesini şu şekilde açıklarlar: 1945 yılında Atatürk'ün ardından Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Türkiye'nin tek-partili devlet sistemini yarışmacı bir sisteme dönüştürmeyi kabul etti. Kazanan partinin güttüğü politikalar bir yana, temsilli hükümete hemen hemen bir bağlılık var olmadığı için, bu deneme başarısızlıkla sonuçlandı. Köylü tabana dayalı seçim galibi Demokrat Parti, eğitim görmüş, laik, şehirli orta sınıfların, laikleşmeyi değiştirmeye çalışan, köy tabanına dayanan ve toptan çağdaşlaşmaya gönüllü görünmeyen bir partiyi kabul edilemez saymaları üzerine askeri bir darbeye devrildi.” (Tunçay, 2005; 14) 1960 askeri darbesinin mantığını analiz eden bu yorum DP'nin, on yıllık iktidarı boyunca rejimle uyuşmayan politikaları sayesinde sınıfsal bir çatışmanın temelini attığını vurgulamaktadır. Çünkü 27 yıllık tek parti dönemi rejime, Atatürk devrimlerine ve çağdaşlaşma hedefine sadık olan bir sınıfın oluşumuna da olanak sağlamıştı. Dolayısıyla DP'nin uygulamaları ve dayandığı taban bu sınıfın karşısında olan bir karşı sınıfın da varlığına işarettir. Bu süreçte ordu, DP'nin politikalarını benimsemediği gibi, rejime sadık olan laik sınıfın çıkarlarını gözetmediği için 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koymuştur.

27 Mayıs 1960 Askeri darbesi sürecinde ve sonrasında Türkiye, ordunun siyasal yaşama etkisini somut bir şekilde yaşarken, bir yılı aşkın sürede subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi ile sonrasında kurucu meclisle yönetildi. “12 Haziran 1960 yılında hazırlanan geçici Anayasanın şekillendirdiği siyasal yaşam, aynı zamanda yeni bir anayasa hazırlığının yapıldığı dönemdir. Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tarafından görevlendirilen ve dönemin birçok akademisyenlerinden oluşan Anayasa komisyonu, 7 Ocak 1961'de toplantılarına başlamış ve hazırladığı taslağı 9 Mart 1961 tarihinde Meclis'e göndermiştir. Anayasa tasarısı üzerinde yapılan tartışmaların ardından, Meclis'in hazırladığı yasa, 27 Mayıs 1961'de halkoyuna sunulmak üzere kabul edilmiştir. Nitekim 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında % 61,7 oranındaki evet oylarıyla yeni anayasa kabul edilmiştir.” (Çavdar, 2004; 87–100)

Olumlu olumsuz yönleriyle değerlendirilmesi gereken 1961 Anayasası özetle şu yenilikleri içeriyordu: Öncelikle yeni hazırlanan Anayasa, Cumhuriyetin niteliğini tanımlar şekilde milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti tanımlamasını içeriyordu. Bu tanımlanan nitelikleri korumak ve dolayısıyla demokrasiyi korumak için yeni kurumlar getiriyordu. “Yasama meclisi üzerinde Anayasa’nın egemenliğini sürdürmek için Anayasa Mahkemesi kuruldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, meclis ve senato olarak iki organdan oluşmaktaydı. Milli Birlik Komitesi üyeleri yaşamları boyunca ‘Tabii Senatör’ olarak senato üyeliğine atandılar. Anayasa, aynı zamanda üniversitelere, radyo ve basına özerklik getiriyordu. Yargı organları özel güvencelere kavuşturuldu. Seçim yasası çoğunluk sisteminden nispi temsil sistemine dönüştürüldü.”(Kongar;2007,160)

“Yeni Anayasa düşünce, ifade, örgütlenme ve yayın özgürlüklerini ve diğer kişisel hakları güvence altına almaktaydı. Buna göre devletin, sosyal adaleti gerçekleştirmek için ekonomik kalkınma ve planlama hakkı olacaktı. Kişinin ise mülkiyet ve miras, çalışma ve iş kurma özgürlüğünü teminat altına alan toplumsal ve ekonomik hakları bulunacaktır.”(Ahmad, 2002;156)

Liberal bir içeriğe sahip olan yeni Anayasa Meclis ve hükümet yetkilerine ortak olacak kurumların oluşmasına da izin verdi. “111. maddeye göre belirli bakanlardan, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarından oluşan Milli Güvenlik Kurulu kuruldu. Kurula Cumhurbaşkanı başkanlık edecek, onun yokluğunda başbakan başkanlık edecekti. Bu kurulun temel amacı ulusal güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunda kabineye yardımcı olmaktı. Ancak ileriki dönemlerde Milli Güvenlik öylesine geniş ve her şeyi kapsayan bir kavram haline gelecek ki, askerler önüne gelen hemen her konuda söyleyecek söz bulacaklardı.” (a.g.e;156)

1961 Anayasası temelde iktidara gelecek olan partilerin antidemokratik uygulamalarının önüne geçmek amacıyla yeni kurumların oluşumuna izin verirken, aynı zamanda askerin siyasal erke katılımını Anayasal bir hükme bağlamıştır. Bu düzenleme, askerin her durumda siyasal yaşama etki etmesine izin verdiği gibi, özünde liberal düzenlemeler içeren Anayasa ile çelişmekteydi. Çünkü ileriki dönemlerde askerler, milli güvenliğin sağlanması adı altında temel hak ve

özgürlükleri kısıtlayacak şekilde siyasete dolayısıyla toplumsal yaşama müdahale edeceklerdir.

1961 Anayasası kabul edildikten sonra ilk genel “seçimler 15 Ekim 1961 yılında yapıldı. Seçime giren hiçbir parti gerekli çoğunluğu sağlayamadı. CHP en çok oyu almasına karşın tek başına iktidar olabilecek güce kavuşamadı. Yeni meclis ilk icraat olarak Cemal Gürseli Cumhurbaşkanı seçti. Gürsel, İsmet İnönü’yü başbakanlıkla görevlendirildi. CHP ile Demokrat Parti’nin devamı olan Adalet Partisi’nden oluşan koalisyon hükümeti 20 Kasım 1961’de kuruldu. Ancak gelenekçi-liberal Adalet Partisi ile devletçi-seçkinci Cumhuriyet Halk Partisi arasındaki görüş farklılıkları ortaklığın uzun sürmesini engelledi. Hemen ardından Cumhuriyet Halk Partisi ile Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Partisi ve bağımsızlar arasında 25 Haziran 1962 yılında II. İnönü hükümeti kuruldu. Ancak CHP dışındaki partilerin tutucu kimlikleri ve hükümetin yaptığı bütün icraatların tartışma konusu olması 2 Aralık 1963’te hükümetin sonunu getirdi.” (Kongar;2007,162)

“1961 Seçimlerinden sonraki üçüncü hükümet de İnönü tarafından kuruldu. CHP ve bağımsızlarca oluşturulan hükümet Yeni Türkiye Partisi tarafından destekleniyordu. Ancak bu dönemde yapılan senato üçte bir yenileme seçimlerinde (7 Haziran 1964) Adalet Partisi önemli bir başarı sağladı. Bunun dışında Adalet Partisi liderliğinin Ragıp Gümüşpala’dan Süleyman Demirel’e geçmesiyle birlikte Hükümete karşı daha etkili muhalefet yürütülmesi hükümetin ömrünü bitirmiştir. Bu hükümetten sonra bağımsız senatör Suat Hayri Ürgüplü’nün liderliğinde dört sağcı partinin oluşturduğu hükümet 10 Ekim 1965 tarihinde yapılacak olan genel seçimlere kadar ülkeyi yönetti. Ancak bu hükümet de kısa sürede ülkenin hiçbir sorununa etkin bir biçimde eğilemedi. Böylece dört yılda ortaya çıkan dört farklı hükümet istikrarı sağlayamadığı gibi siyaseti askerinin gölgesinden de kurtaramadı. Çünkü bu dört yıl, başarısızlıkla sonuçlanan iki darbe girişimine sahne oldu. Ayrıca 16 Kasım 1964’ise Genel Kurmay Başkanı hem hükümeti hem de mecliste bulunan partileri bir mektupla uyararak siyasete müdahale etmiştir.” (a.g.e;162–164)

3.3.1965 Seçimleri ve Türk Siyasal Yaşantısında Şiddetin Gelişmesi

Siyasal yaşantımızın önemli seçimlerinden biri 10 Ekim 1965'te yapıldı. "AP, oyların %52,9'unu ve Meclis'teki salt çoğunluğu elde ederek beklenmedik büyük bir zafer kazandı. CHP'nin oyları %28.7'ye düşmüştü. Öteki bütün partiler, %7'nin altında oy almışlardı. Oy dağılımından, AP'nin eski DP taraftarlarını kendine çekmiş olduğu belli oluyordu. AP, sağlam bir çoğunluğa sahip olduğundan kabine için güvenoyu almada Demirel bir sıkıntı çekmedi." (Zürcher,2002;364-365)AP'nin elde ettiği parlamenter güç, aynı zamanda siyasetin yeniden normalleşmesini sağlayacak düzeydeydi. Çünkü 27 Mayıs İhtilalinden sonra, 1960-1965 yılları arası ortaya çıkan siyasi belirsizlik yeni dönemde geri planda kalacaktır.

1965 seçimleri sonucunda Adalet Partisi'nin büyük çoğunlukla iktidara gelmesinin yanı sıra Türkiye demokrasisi açısından çok önemli gelişmelere de tanık olundu. "1962'de sendikacılar tarafından kurulan ve giderek toplumda hatırı sayılır bir güç haline gelen Türkiye İşçi Partisi seçimlerde %3 oy alarak 14 milletvekili ile Meclis'e girdi. 1961 Anayasasının liberal anlamda sağladığı özgürlüğün etkisiyle Türkiye İşçi Partisi sosyalist kimliği ile Meclis'e taşınmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nin meclise girmesi ve etkili muhalefeti, aynı zamanda CHP kanadında yankı uyandıracaktır. Nitekim CHP bu dönemde 'ortanın solu' kavramını tartışmaya açacak ve ileriki yıllarda partinin sosyal demokrat/demokratik sol bir zemine evrilmesine yol açacaktır."(Kara, 2003;87)

1961 Anayasası, sadece sol için değil, "bütün doktrin ve ideolojilerin serbestçe tartışılıp, yayılmasına, eleştirilmesine, savunulmasına, övülmesine, telkin ve tavsiyesine ve propagandasına açık, 'fikir suçu' denilen yasakların konmasına ise kesinlikle karşıydı." (Tanör,1969;225) Dolayısıyla 1961 Anayasasının yürürlüğe girmesiyle Türkiye'de sağın ve solun özgürlük ortamı içerisinde varlığını sürdürmesi imkânı doğmuş oldu. Bunun yanı sıra DP döneminde etkin olan birçok gerici-dinci hüviyetteki görüşler de rahatça hareket etme şansına sahip oldular. Tabi ki, bu özgürlük aynı zamanda belirli bir çatışma alanının doğuşuna da olanak sağlamıştır.

Adalet Partisi iktidarı başta ekonominin iyileştirilmesi üzerine odaklanmıştı. Nitekim “1960’ların ortası ve sonu Türkiye’nin ekonomik büyüme rakamlarının iyiye doğru gittiğini gösteriyordu. Ancak ekonomik göstergeler iyiyi işaret etse de Adalet Partisi dayandığı taban açısından kabul görmüyordu. Adalet Partisi özünde sanayiciler, küçük tüccar ve esnaf, köylüler ve büyük toprak sahipleri, dinci gericiiler ve Batı’cı liberallerin bir koalisyonu konumundaydı.” (Zürcher,2002;365)

AP’nin mevcut politikaları, aynı zamanda belirli sınıfsal çatışmaların kaynağını oluşturacak düzeydeydi. Sol kesimin sesini yükseltmeye başladığı süreçte, “Meclis’te özellikle Türkiye İşçi Partisi etkili bir sol (muhalefet) uğraşı veriyordu. Parti milletvekilleri gazetecilerden, üniversite profesörlerinden, sendikacılardan oluştuğu için, partinin eylem ve görüşleri kamuoyuna rahata yansıtılabiliyordu. Solda ortaya çıkan yükseliş ve yürütülen etkili muhalefet gelenekçi-liberalleri hoşgörüsüzlüğe itecektir. Sağdan gelen tepkiler şiddete dönüşecek ve 1967 yılında Türkiye İşçi Partisi’nin Kayseri şubesi saldırıya uğrayacaktır. 1968’de ise TİP’in milletvekilleri Meclis’te, AP milletvekilleri tarafından dövüldüler. Sağ kanat, siyasal yaşamda bir yöntem olarak şiddeti başlatmıştı.(Kongar;2007,167)

“1968 yılı, aynı zamanda öğrenci eylemlerinin de başlangıç yılı oldu. Üniversite öğrencileri, yetersiz eğitim olanakları, mezuniyet sonrası işsizlik tehlikesi ve Batı Avrupa’daki benzer olaylar sonunda, dersleri boykot etmeye ve kimi kez binaları işgale başladılar. 1968 yılının sonuna doğru, bu eylemler siyasal nitelik kazandı. Amerikan Emperyalizmine ve o günkü iktidara karşı gösteriler başladı. Bu durum, öğrencilerin siyasal yaşamda şiddet kullanılmasının yarattığı kargaşalıktan etkilendiklerini gösteriyordu.” (a.g.e;167)

Adalet Partisi’nin yükselen sol ve eylemler karşısında “başvurduğu iki taktiği vardı. İlki, sürekli olarak – özellikle seçim dönemlerinde- bir komünizm aleyhtarlığı ve sol hareketi yıpratma politikası idi. Diğer taraftan ikinci taktik olarak, Milli Güvenlik Kurulunun ve MİT’in desteğiyle sol örgüt ve kişiler üzerinde baskı uyguluyordu. Okullarda ve üniversitelerde solcular tasfiye edilmeye başlandı ve sola yönelik her türlü yayın ya da propaganda hapisle sonuçlanıyordu.”(Zürcher,2002;366) Bu dönemde özellikle soğuk savaşın Amerika tarafında bulunan Türkiye için sol, aynı zamanda Sovyetler Birliği’nin yanında bulunmakla eş değer tutulmuştur.

Dolayısıyla sola yönelik sindirme hareketi, iktidar partisinin desteğiyle devlet politikasına dönüşmüştür. Bu politik tavır giderek sertleşecek ve ülkedeki sosyalist gruplara karşı sağcı militanların her türlü eylem ve saldırılarına göz yumulacaktır. Bu durum aynı zamanda 1980 Askeri müdahalesine kadar sürecek şiddet olaylarının artmasını sağlayacaktır.

Ülke genelinde bir çatışma ortamı oluşurken, 1960–1970 dönemi mevcut siyasi partiler açısından bir takım değişikliklerin oluşumuna zemin hazırladı. “1965 yılında CHP’nin merkez sol bir siyaset benimsemesi ile birlikte, partinin sağ kanadı bu gelişmeyi protesto ederek ayrıldı ve Profesör Turhan Feyzioğlu’nun önderliğinde Güven Partisi’ni kurdu. Diğer taraftan 1965 yılında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’ni ele geçiren Albay Alpaslan Türkeş, Şubat 1969’da bu partinin adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirdi. Amacı tekelci kapitalizme ve komünizme karşı olduğunu iddia eden militan, aşırı ulusalcı ve neofaşist bir parti yaratarak, alt-orta sınıfın oylarını almaktı. Adalet Partisi içerisinde de Demirel’i çıkar çevrelerini kollamakla suçlayan muhalif kanat, 1968 yılından başlayarak, Profesör Necmettin Erbakan önderliğinde örgütlenmeye başladılar ve 1970 yılında da Milli Nizam Partisi’ni kurdular.”(Ahmad, 2002;172) Ülke genelinde mevcut partilerin bölünmesiyle yeni partiler ortaya çıkıyordu. Ancak bu süreçten en karlı çıkan parti Adalet Partisi olmuştur. Çünkü diğer partiler gibi kendi içinde muhalif bir kanadı barındırmasına rağmen Adalet Partisi 1969 seçimlerinde tekrar iktidara gelmenin eşiğindedir.

Ülkedeki genel hoşnutsuzluğa ve karışıklığa rağmen Adalet Partisi seçimi kazanmıştı. Bu arada Adalet Partisi, 1969 seçimi öncesinde, “ uygulanan ‘milli bakiye sistemi’ni kaldıracak olan yasayı Meclis’ten geçirdi. Bu uygulama, TİP’in 1965’de 14 sandalye kazanmasını ve büyüklüğüyle orantısız önemde tarihsel bir rol oynamasını sağlamıştı. Hükümet bu nedenle TİP’i siyaset sahnesinden atmak istiyordu. Değişikliğe uğratılan yasa gereği TİP 1969 seçimlerinde sadece 2 sandalye kazanabilmiştir. Bu durum, Meclis’te solun tasfiyesi anlamına da gelmekteydi. Diğer taraftan Adalet Partisi iktidara güçlü bir şekilde gelmesine rağmen ülkedeki gidişat iyi değildi. İşçilerin gösterileri, öğrenci hareketleri, grevler devam ediyordu. Sağcı

militanlar bombalama eylemleri yaparken, İslami hareketler, Atatürk'ü ve Kemalizm'i, orduyu öfkeliendirecek şekilde açıkça reddediyorlardı.” (a.g.e;173–175)

1960 ve sonrasında siyaset üzerinde etkin bir rol oynayan ordu, gelişmeleri yakından takip ediyordu. 1961 Anayasasının sağladığı liberal ortam aynı zamanda siyasetin hem sağ hem sol açısından yeniden şekillenmesi sürecini başlamıştı. Genelde ordu, Atatürkçü düşünce yapısına sahip bir partinin iktidara gelmesi beklentisinde olmuştur. Bu beklenti daha çok CHP ekseninde yoğunlaşıyordu. Ancak 1961, 1965 ve 1969 genel seçimlerin hiçbirinde CHP önemli bir başarı elde edememiştir. Öte yandan ülke genelinde sol partiler de muhalif kanatta güçlenmeye başlamış ve hatta CHP de ortanın solu kavramını benimseyerek bu süreçten etkilenmiştir. Dolayısıyla ne sol ne de sağ ordunun beklentilerini karşılayacak boyutta değildir. Özellikle Adalet Partisinin iki dönem iktidara gelmesi ve tıpkı Demokrat Parti döneminde yaşananlara benzer uygulamalara başvurması ordunun tepkisini çekmiştir. Artık 1960 darbesi öncesinde Demokrat Parti ekseninde duyulan rahatsızlıklar, Adalet Partisi için de geçerliydi.

3.4. 12 Mart Muhtırası ve 1980 Yılına Kadar Devam Siyasal Gelişmeler

Ordu 1960'da olduğu gibi ülke genelinde oluşan krizi neden göstererek siyasete bir kez daha müdahale kararı aldı. 12 Mart 1971 tarihinde başta genelkurmay başkanı ve diğer kuvvet komutanlarının katılımıyla hazırlanan muhtıra sonucu “Demirel başkanlığındaki hükümet istifa etti. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Nihat Erim başbakanlığında yeni kurulacak partiler üstü hükümet sürecine kadar muhtıraya karşı olumsuz tavır takındı. Daha sonra Nihat Erim'e destek verme ve bakan verme kararı aldı. CHP'nin Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise bu durumu kabullenmediği için partideki genel sekreterlik görevinden istifa etti. Öte yandan Türkiye İşçi Partisi ise muhtıradan Adalet Partisini sorumlu tuttu.” (Çavdar, 2004; 193-194)

“12 Mart rejimi diye adlandırılan bu dönemde, parlamentonun feshine gidilmedi ve ordu doğrudan iktidarı üzerine almadı. Onun yerine emekli CHP'li politikacılar yönetiminde, partiler üstü veya teknokratik yönetimin kurulması sağlandı. Yeni kurulan teknokratik hükümetten yürütmeyi güçlendirecek ve belli

anayasal düzenlemeler yapacak ve sosyal reformları gerçekleştirecek uygulamaların yapılması beklendi. Geçici teknokratik hükümet ilk iki amacını -yürütmeyi güçlendirmek ve anayasa değişiklikleri- gerçekleştirmişti. Nitekim 1971–1973 yılları arasında Anayasa geniş bir tadilata uğradı. Sadece siyasi aşırılığın değil, şiddetin ortaya çıkmasından da sorumlu görülen belli sivil özgürlükler sınırlandırıldı. Burada askerler doğrudan yönetmek yerine, sahnenin arkasında yönetmeyi tercih etti.”(Durgun,1999;258–259)

Ordunun öncelikli hedeflerinden birisi, toplumsal yaşama yeni düzenlemeler getiren ve özgürlükleri olabildiğince koruma yönünde olan 1961 Anayasasını sınırlandırmaktı. Çünkü 1961 Anayasası, ordu için ülkedeki sosyo-ekonomik gelişmeye bol gelen bir Anayasa olarak nitelendiriliyordu. Nitekim “1961 Anayasası’na göre dokunulmaz olarak nitelendirilen hak ve özgürlükler, 12 Mart değişiminde devlet bütünlüğünün, cumhuriyetin, milli birliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın, genel sağlığın korunması amaçları doğrultusunda sınırlandırıldı. Bunun dışında özel hayata müdahale, basın-yayın özgürlüğü, dernekler ve daha pek çok konuda sınırlandırmalara gidildi. En önemlisi de Devlet Güvenlik Mahkemeleri’nin kurulmuş olmasıdır.”(Çavdar, 2004; 209–210) Yapılan bu değişiklikler ordunun sahne arkası durumuna rağmen siyaseti kendi istekleri doğrultusunda şekillendirdiğini gösteriyordu. Bundan dolayı 1971-1973 yıllar arasında kurulan teknokrat hükümetler (I.ve II. Erim hükümetleri ve Ferit Melen hükümeti ile Naim Talu hükümeti) askerin gölgesinde kalmışlardır. Yapılan Anayasa değişiklikleri, askerin teknokrat hükümetler üzerinde oluşturduğu baskının sonucunda gerçekleşmiştir.

12 Mart rejimi Anayasal anlamda getirdiği sınırlandırmaların dışında özellikle sol kesime yönelik tavrı ile de dikkat çekmiştir. İlk başta “Türkiye İşçi Partisi, Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Bunun dışında bütün sol eğilimli örgütler ve pek çok dergi sıkıyönetim tarafından ortadan kaldırıldı.” (Kongar;2007;176-177) Bu, sol kesime yönelik devlet şiddetinden başka bir şey değildi. Ordu ve teknokrat hükümetler, yaşanan şiddetin özünü ideolojik çatışmalara bağlıyorlardı. Dolayısıyla bu çatışmaların bedelinin sola ödetilmesi bir strateji olarak hem hükümete hem sağ ideolojiye sunulmuştur. Bu durum 12 Mart Muhtırasının

temel mantığını içerik olarak yansıtmaktadır. O dönem itibariyle siyasete hâkim olmaya çalışan gelenekçi-liberal politikalar Adalet Partisi çerçevesinde varlığını sürdürmüştür. 12 Mart rejiminin Adalet Partisine yönelik her hangi bir eylemde veya sınırlamada bulunmaması muhtıranın asıl hedefinin iktidar partisi değil, sol kesim olduğunu kanıtlıyordu.

12 Mart 1971 Muhtırası'yla başlayıp 1973 yılı ekim ayında yapılan genel seçimlere kadarki geçiş döneminde “Cumhurbaşkanlığa Fahri Korutürk seçilmiştir. Ayrıca siyasal partiler kendi içlerinde yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Öncelikle CHP Genel Başkanlığı'na 14 Mayıs 1972'de Bülent Ecevit seçildi ve İsmet İnönü partisinden ayrıldı. Genel başkanlığa seçilen Ecevit, Türk toplumunun artık ‘tepeden inmecilik’ anlamına gelen her türlü ‘devletçi-seçkinci’ yaklaşımı yadsıyacak ölçüde bir siyasal bilince eriştiğini ve eski toplumsal, ekonomik ve siyasal düzeni değiştirecek bir ‘halkçı’ eylemi benimseyecek düzeyde geliştiğini savunuyordu. Ecevit'in bu görüşleri CHP'nin ‘ortanın solu’ eylemini benimsediğini gösteriyordu. Bu arada CHP içerisinde bulunan ‘devletçi-seçkinci’ grup, partilerinden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurdular. Bunlar daha sonra Güven partisi ile birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisini oluşturdu.”(a.g.e; 178-179)

1973 yılı genel seçimlerine gidilirken Türkiye’de önemli bir gelişme de İslâmi bir kimliğe sahip Milli Selamet Partisi'nin yükselişidir.”1969 seçimleri sonrasında Necmettin Erbakan tarafından kurulan ve 12 Mart Döneminde, Ocak 1972’de Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılan Milli Nizam Partisi'nin devamı olan bu parti, ‘milli görüş’ başlığı altında kamuoyuna sunulmuştur. Bu parti milli görüş teşkilatı adı altında etkin bir örgütlenme modelini yaşama geçirmiş ve işçiler için Hak-İş Konfederasyonu’nu kurmuştur. İslâmcı akımın bu siyasi etkinliği, örgütlenmedeki başarısı günümüze kadar devam etmektedir.(Çavdar, 2004; 225–226)

“Sağdaki diğer bir radikal parti, Milliyetçi Hareket Partisi'dir. Türk-İslam sentezi çerçevesinde ideolojik tutarlılığını koruyan bu parti, anti-sol, anti-komünist bir çizgide ırkçı diye nitelendirilebilecek bir milliyetçi çizgi izlemektedir. Parti seçim başarılarından çok, sağ iktidarların solcu ve ilerici kesimleri susturmak için kullandıkları, komando adı altında verilen gençlik örgütlenmeleriyle adını duyurmuştur.”(a.g.e; 226)

12 Mart rejimi genel olarak sol kesim üzerinde ciddi bir baskı oluşturmuş, ancak sağ partilerin önünde geniş bir hareket alanı bırakmıştır. Nitekim 1973 seçimleri öncesinde sağ partilere karşı ‘ortanın solu’ kimliğiyle sadece CHP ön plandadır. Sağ partiler, 12 Mart rejiminin tutumuna bağlı olarak 12 Mart ara rejim sürecinden 1973 seçimlerine gidilirken daha rahat örgütlenmişlerdir.

12 Mart rejiminin sonrasında ilk genel seçim 14 Ekim 1973’te yapıldı. “CHP, seçimlerden, geçerli oyların %33,3’ünü ve Millet Meclisi’ndeki 450 sandalyeden 185’i alarak en güçlü parti olarak çıkmıştır. Partinin oy oranlarında, 1969 seçimlerine göre %6’lık bir artış meydana gelmiştir. Buna karşılık Adalet Partisi’nin oy oranı, 1969’daki %45,5’ten %29,8’e, Millet Meclisi’ndeki sandalye sayısı 256’dan 149’a düşmüştür. Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi sırasıyla 45 ve 48 sandalye elde etmişlerdir. Diğer küçük partilerin genellikle başarısız oldukları bu seçimlerde katılım oranı %66,8 oranında olmuştur. CHP bu seçimlerde daha çok büyük şehirlerde oylarını artırmış olmakla birlikte, doğu ve orta bölgelerde de ilerleme sağlamıştır.”(Özbudun,1975;193–194)Ancak CHP’nin bu seçim başarısı tek başına iktidar olmayı mümkün kılmamıştır. Dolayısıyla CHP’nin önünde bir partiyle koalisyon kurmaktan başka çare görünmüyordu.

“Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Meclis’teki birinci partinin lideri olan B.Ecevit’e hükümeti kurma görevi verdi. Tek başına hükümet kurma gücü olmayan CHP, Milli Selamet Partisi’ne yönelmiştir. AP, seçmenin kendilerine muhalefet misyonu verdiğini ileri sürerek herhangi bir koalisyon girişimine ortak olmak istemedi. Dolayısıyla CHP’nin koalisyon kurabileceği sadece bir parti kalmıştı. O da MSP idi. CHP’yi MSP ile ortak hükümet kurmaya iten nedenlerin başında bu partinin dinsel eğilimine karşın ekonomik, toplumsal sorunlara yaklaşım tarzının ve bu sorunlara ağırlık vermesinin rolü büyüktür. Aynı zamanda iki parti seçim sürecinde AP’yi baş rakip olarak görmüşlerdi. Bir ikinci yakınlık nedeni ise inanç ve düşünce özgürlüğü konusundaydı. Bunun dışında CHP için MSP ile hükümet kurmak, o günün koşulları içerisinde bir zorunluluktu.”(Kara, 2003;109–110)

MSP, ilk denemede CHP’nin koalisyon teklifini reddedince, Ecevit görevi 8 Kasım 1973’te iade etti.13 Kasım 1973’te AP’nin Genel Başkanı Demirel hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, sonuç alınamayınca görevi iade etmiştir. Bunun üzerine

Ecevit tekrar görevlendirilmiş ve CHP ile MSP koalisyon hükümeti kurmuştur. Hükümet 6 Şubat 1974 güvenoyu almış ve göreve başlamıştır. Kurulması bu kadar zaman alan koalisyon hükümetinin istifa tarihi ise 18 Eylül 1974'tür.”(a.g.e; 110) Çünkü iki parti arasında kısa süren koalisyon deneyimi boyunca anlaşmazlıklar hiç bitmedi. Kıbrıs sorunu, atamalar, genel af gibi konularda olduğu gibi daha pek çok alanda hükümet üyeleri arasında ortak tavır oluşmadı. Dolayısıyla bir zorunluluk olarak ortaya çıkan CHP-MSP koalisyonu kısa sürede bitti.

“Hükümet dağıldıktan sonra ne Ecevit ne de Meclis'teki ikinci büyük partinin lideri Demirel hükümet kurma başarısını gösteremediler. Bu arada Ecevit'in erken seçim önerisi kabul görmeyince Cumhurbaşkanı Korutürk, Sadi Irmak'ı başbakan olarak atadı. Meclis'ten güvenoyu almamasına rağmen Irmak Hükümeti uzun süre iktidarda kaldı. Daha önce kendi aralarında anlaşamayan sağ partiler, CHP'nin yükselişini ve iktidarını engellemek için birleştiler. Milli Cephe olarak adlandırılan bu hükümet AP, MSP, MHP, CGP ve bağımsızlardan oluşuyordu. Ancak bu ortaklık sağlam temellere dayanmıyordu. Öncelikle her parti aynı zamanda birbirinin rakibiydi. Ortak bir amaçları vardı: O da yükselişte olan CHP'yi engellemekti.” (Kongar;2007,184)

“Milliyetçi Cephenin oluşturduğu hükümet 1977 seçimlerine kadar görevine devam etti.1977 seçimleri, 1973 seçimlerinde olduğu hiçbir partiye tek başına iktidar imkânı sunmadı. Meclisteki 213 sandalyeyi CHP kazandı. Hemen ardından Ecevit önderliğinde azınlık hükümeti kurulsa da güvenoyu alınamadı. Ecevit'ten sonra Demirel hükümeti kurmakla görevlendirildi. Demirel önderliğinde AP, MSP ve MHP'nin koalisyonu sonucu 'İkinci Milliyetçi Cephe' hükümeti kuruldu. Bir süre sonra koalisyondaki anlaşmazlık yüzünden özellikle AP'den birçok milletvekili istifa etti. Çünkü ülkede siyasi ve ekonomik istikrarsızlık devam ediyordu ve hükümet ortakları tıpkı I. Milliyetçi Cephe hükümetinde olduğu gibi kendi aralarında anlaşamıyorlardı. Nitekim bu hükümet de 1977 yılının son gününde bir gensoru önergesiyle düşürüldü.” (a.g.e;186)

“İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinden sonra Ecevit önderliğinde CHP, DP, CGP arasında koalisyon kuruldu. Koalisyon ortakları arasında tam bir uyum olmadığı gibi hükümetin mevcut siyasi ve ekonomik istikrarsızlığı önleme gücü

yoktu. CGP, bir süre sonra koalisyondan ayrıldı. 14 Ekim 1979 ara seçimlerinde alınan sonuçlar hükümeti oluşturan partilerin halktan güvenoyu almadığını açıkça gösteriyordu. Bu arada şiddetin artarak devam ettiği sırada Abdi İpekçi ve Bedrettin Cömert gibi ünlü ve ılımlı kişilerin öldürülmesi toplumsal ve siyasal ortamın bulanıklaşmasının bir sonucuydu. Nitekim Ecevit İstifa etti.” (a.g.e;186–187)

“Ecevit’in istifasının ardından Demirel, 12 Kasım 1979’da azınlık hükümeti kurdu. Aslında o dönemde iş çevreleri ve ordu, CHP-AP koalisyonu üzerinde duruyorlardı ve yeni bir cephe hükümeti kurulmasına karşı çıkılıyordu. Ancak sağ partiler Demirel’i desteklemeye devam ettiler. Sonuçta Demirel 25 Kasım 1979’da güvenoyu aldı. (Ahmad, 2002;205) “Demirel kurduğu azınlık hükümeti ülkeyi tam bir iç savaş durumunda devraldı. Bunun dışında ülkenin ekonomik durumu da iyi değildi. Demirel hükümeti 24 Ocak 1980’de siyasal ve ekonomik hayata yön verecek ‘24 Ocak Kararları’ adı altında radikal önlemleri içeren bir uygulamaya başvurdu.” (Kongar,2006;187)

Demirel ve dönemin Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı Turgut Özal’ın ortaklığı şeklinde hazırlanan “24 Ocak Kararları” ülkedeki ekonomik darboğazı aşmayı hedefliyordu. Buna göre Türk Lirası devalüe edildikten sonra dalgalanmaya bırakılacak, ithalat serbestleştirilecek, ihracat kredileri teşvik edilecek, faizler yükseltilecek, döviz fiyatları piyasa koşullarına bırakılacaktır. Kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı azaltılacak, ücretlerin ve taban fiyatların enflasyonun gerisinde kalacak şekilde artırılması sağlanacaktı. Bir dizi ekonomik tedbir paketi olarak sunulan 24 Ocak Kararları IMF reçetesinin iç politikada siyasete dönüştürülmesinden başka bir şey değildi. Nitekim bu ekonomik program o günün koşullarında serbest piyasa düzenine geçilmesi politikasının önemli bir aşaması olarak algılandı. Ayrıca ‘24 Ocak Kararları’ mal darlığını ve ürünlerin gizlenmiş stoklardan çıkarılmasını bir ölçüde çöze de ülkede hüküm süren terörü engelleyememiştir. (Çavdar, 2004; 258–260)

Bu dönemin önemli gelişmelerinden bir diğeri Cumhurbaşkanlığı seçimidir. “Korutürk’ün görev süresi bitince, Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil Cumhurbaşkanlığı’na vekâlet etmeye başladı. Bu arada TBMM’de yeni Cumhurbaşkanı’nın seçimine yönelik oylamaya geçildi. Fakat oylama turları

uzadıkça Cumhurbaşkanı seçilemiyordu. Partiler sürekli kendi adaylarına oy veriyorlar, kendi aralarında bir uzlaşmaya yanaşmıyorlardı. Ekonomik paketin (24 Ocak Kararları) getirdiği toplumsal huzursuzluğun yanı sıra siyasi bunalım da her geçen gün doruğa çıkıyordu.”(a.g.e; 260–261) Siyasetin en üst kademelerinde uzlaşma olmamasının dışında toplumsal hayatta da her gün devam eden çatışmalar, işlenen cinayetler ordunun yönetime müdahale etme beklentilerini doğurmuştur. Nitekim 12 Eylül 1980’de ordu yönetime el koyarak son yirmi yılda üçüncü darbeyi gerçekleştirmiş oluyordu.

Başlangıçta çok partili hayata geçişle başlayan siyasal süreç, önce 1960’da, sonrasında 1971’de ve en sonunda 1980 yılında olmak üzere üç askeri müdahaleye sahne olmuştur. Demokrat Partinin 1950 yılında iktidara gelmesi ve on yıl süren iktidarı boyunca rejimi ‘parti devleti’ usulüyle yönetmeye kalkışması, 1960 askeri müdahalesini doğurmuştur. Müdahalenin hemen sonrasında önemli bir demokratik kazanım olarak değerlendireceğimiz 1961 Anayasası devreye girmiştir. Ancak 1961 Anayasası 12 Mart 1971 Muhtırası nedeniyle tadilata uğramış ve baskıcı bir hüviyete bürünmüştür. Özellikle sol ideolojinin baskı altına alınması ve sağ ideolojiye de serbestlik tanınması, askerin siyasal yaşama bakış açısını da açığa çıkarmıştır. Ancak 1973 yılındaki genel seçimler, askerin siyasete müdahalesinin halk tarafından kabul görmediğini gösteriyordu. ‘Ortanın solu’ kimliğiyle seçimlerde önemli bir başarı elde eden CHP, aslında askerin siyasi mantığına karşı olan muhalefetin bir yansıması olarak gündeme gelmiştir. Diğer taraftan 12 Mart muhtırasına karşı sessizliğini koruyan Adalet Partisinin 1973 seçimlerinde oy kaybına uğraması ise siyasi yaşamımızın önemli dönüm noktalarından biri olarak görülmektedir.

1973 seçimleriyle başlayıp, kısa süreli koalisyonlar dönemi olarak bilinen yedi yıllık dönem, siyasetin uzlaşma sürecinden kopuk olduğu bir dönemdir. Kurulan kısa ömürlü hükümetler hizmet üretmekten uzak durdukları gibi, ülke genelinde devam eden şiddete katkı sağlamışlardır. Ayrıca dönemin siyasi partileri, siyasete müdahale etme eğiliminde olan orduya da davetiye çıkarmışlardır. Çünkü ordu, 1950 yılından başlayarak ülkedeki gelişmeleri yakından takip edip, ona göre strateji belirlemektedir. Dolayısıyla 1980 darbesi ve önceki darbeler, sadece güven ortamını sağlama gibi dar bir hedef olmaktan çıkıp, belirli bir takım siyasi hesapların sonucu

olarak ortaya çıkmıştır. Nitekim sonuçlarını dördüncü bölümde inceleyeceğimiz 12 Eylül 1980 askeri darbesinin de siyasal mantığı bu doğrultuda şekillenecektir.

4. BÖLÜM. 1980 ASKERİ DARBESİ VE SİYASAL YAŞAMIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

4.1. 12 Eylül 1980 Askeri Darbenin Siyasal Yaşama Etkileri

Türkiye’de tanık olunan tüm askeri darbeler gibi 12 Eylül Darbesi de yaşanan gelişmeler ışığında beklenen bir gelişmeydi. “27 Aralık 1979 tarihinde Kenan Evren(1918), dönemin Genelkurmay Başkanı olarak Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e bir uyarı mektubu vermiş ve ülkede hüküm süren genel durumdan askerin rahatsızlığını dile getirmiştir. Bu mektup üzerine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, 1 Ocak 1980’de Genel Kurmay Başkanı Kenan Evren’i ve diğer kuvvet komutanlarını Çankaya Köşkünde kabul etti. Bu görüşmeden bir süre sonra Korutürk, CHP lideri Bülent Ecevit ve AP lideri Süleyman Demirel’le görüşerek, askerler tarafından verilen uyarı mektubunun bir suretini verdi.”(Kongar;2007,189)

“Korutürk, daha sonra Meclis Başkanı Cahit Karakaş’a, Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil’e, Milli Birlik Grubu Başkanı Fahri Özdilek’e, Cumhuriyet Senatosu Kontenjan Grubu Başkanı Zeyyat Baykara’ya, MSP lideri Necmettin Erbakan’a, MHP lideri Alpaslan Türkeş’e, CGP lideri Turhan Feyzioğlu’na ve Demokratik Parti Genel Başkan Vekili Faruk Sürkan’a bu mektubun suretlerini gönderdi. İlginç olan nokta, hiç kimsenin uyarı mektubunun ‘muhatapı’ olmayı kabul etmemesiydi. Her ne kadar mektubun muhatapı olmasa da askeri müdahale kaçınılmaz olarak görülüyordu.” (a.g.e;190)

Nitekim “12 Eylül 1980 sabahı başlayan ve Bayrak Harekâtı adı verilen müdahale ile Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) yönetime el koydu. Müdahale herhangi bir direnmeyle karşılaşmadan amacına ulaştı. Darbe, emir ve komuta zinciri içinde yukarıdan aşağıya, yani hiyerarşik bir düzen içerisinde gerçekleşti. Darbeyi gerçekleştiren üst komutanlar grubu, kendilerine Milli Güvenlik Konseyi (MGK) ve üyeleri sıfatını verdiler. Böylece 1961 Anayasası ile rejim içerisine yerleştirilen ve 1982 Anayasasıyla devam edecek olan Milli Güvenlik Kurulu adlı “danışma” organının adındaki üç sözcükten ikisi, müdahaleci grubun kendilerini isimlendirmede esin kaynağı olmuş oluyordu. Bu arada isim seçmenin, ABD’nin 1960’larda ürettiği

‘Milli Güvenlik Devlet Doktrini’ kavramlarıyla benzerlik taşıması dikkat çekiciydi.” (Tanör,2005; 30)

“MGK’nın koyduğu kuralları ve verdiği emirleri içeren ilk mesajın yerine geçen bir numaralı bildirisi 12 Eylül sabahı saat 04.00’te TRT’den bütün ülkeye duyuruldu. “Orgeneral Kenan Evren’nin ağzından okunan şu noktalar dikkat çekiciydi: ‘Devletin varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik saldırılar yoğunluk kazanmıştır. Buna karşılık devlet organları ve anayasal kuruluşlar işlemez durumdadır. İrticai fikirler ve sapık ideolojiler devlet kuruluşlarını, işçi örgütlerini ve siyasal partileri etki altına alarak, ülkeyi iç savaşın eşiğine getirmiştir. TSK, İç Hizmet Kanunu’nun verdiği Türkiye Cumhuriyeti’ni kollama ve koruma görevini Türk Milleti adına yerine getirmek üzere ülke yönetimine el koymuştur. Parlamento ve hükümet feshedilmiş, milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış ve bütün yurttaki sıkıyönetim ilan edilmiş olup, yurt dışına çıkışlar yasaklanmış, ikinci bir emre kadar saat 05.00’ten itibaren sokağa çıkma yasağı konmuştur. Hareketin amacı ülkenin bütünlüğünü, devletin otoritesini yeniden sağlamak, demokratik düzenin yeniden işlemesine engel olan nedenleri ortadan kaldırmaktır.”(a.g.e;31)

“Ülkenin mevcut koşullarının gereği olarak hareket edildiği ve TSK’nin daha önce yaptığı tüm uyarıların cevapsız kalması sonucu son çare olarak bu görevin ulusun isteklerine uygun şekilde ifa edildiği şeklinde bir gerekçelendirmenin esas alındığı askeri müdahale, hemen ardından ülkeyi 13 ayrı sıkıyönetim bölgesine ayırdı. Sonrasında 13 general sıkıyönetim komutanı olarak MGK tarafından atandı.”(Gemalmaz,1996;974)Böylece ülke tamamen askeri yönetimin kontrolü altına girmiş oluyordu. Başta düzeni sağlamak amacıyla hareket ettiğini söyleyen Askeri rejim, “ülke genelinde tüm temel hak ve özgürlükleri askıya alarak, gözaltına alma ve toplama kampanyası başlattı. Meclisin feshi ile birlikte bütün siyasi parti liderleri, önde gelen sendika liderleri, meslek örgütleri başkanları gözaltına alındı. Gençlik örgütlerinin liderleri, üyeleri, hatta sempatanları cezaevlerine gönderildiler. Bunun neticesinde birçok dava açılmış, sayısız idam kararı verilmiş ve uygulanmıştır. Özellikle sol kesim üzerinde oluşturulan baskı, birçok kişinin yurt dışına kaçmasına yol açarken, Avrupa ülkelerinde önemli bir siyasi sığınmacılar grubunu yarattı.”(Çavdar, 2004; 263–265)

Askerler, ülke genelinde yönetimi tamamen ele geçirirken, aynı dönemde devlet ve hukuk düzenini ilgilendiren önemli kararlar da aldılar. “Askeri rejim ve MGK, parlamentoyu ve hükümeti dağıtmıştı ama parlamenter töre ve törenlere sırt çevirmiş değildi. Müdahaleden altı gün sonra MGK üyeleri, ‘milletin kayıtsız şartsız egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir Anayasa düzeni’ vaadini de içeren bir metinle ant içtiler. Bu süreçte Emekli Oramiral Bülent Ulusu yönetiminde bakanlar kurulu oluşturuldu. Kurul, Devlet Başkanı Kenan Evren’in onayından sonra göreve başladı.”(Kongar;2007,197)

“Bülent Ulusu’nun başbakanlığında oluşturulan kabine yer alan 27 kişilik yeni hükümetin 9 üyesi vaktiyle 12 Mart Rejimi döneminde (1971–1973) kurulan ve TSK destekli Erim, Melen ve Talu hükümetlerinde ya da daha sonra S. Irmak hükümetlerinde görev almış kişilerdi. (Tanör,2005; 34) Diğer taraftan “12 Eylül Rejimi, ekonomiyi ise 24 Ocak Kararları’nın mimarı olan Turgut Özal’a teslim etti. Bu, aynı zamanda 24 Ocak Kararları’nın uygulanacağını somut bir güvencesiydi. Turgut Özal’ın ekonominin başına getirilişi, hem IMF-ABD hem de NATO nezdinde olumlu karşılanmıştır.” (Kongar;2007,197)

Bundan sonraki süreçte Orgeneral Kenan Evren başkanlığındaki MGK üyeleri hem darbenin hem de darbeden sonra şekillenecek siyasal yaşamın halk nezdinde kabulü için sıkı bir propaganda faaliyetine başladılar. Çünkü 12 Eylül 1980 darbesi, 1983 yılına kadar sürecek olan askeri rejimin işlerliği ve bu arada yeni bir anayasanın inşası üzerine de odaklanmıştı. Bu süreç, ne kadar anti demokratik olursa olsun bir şekilde halka bir zorunluluk olarak sunulmaktaydı. “Askeri rejim, darbeyi haklı çıkarmak için en çok darbe öncesi olan şiddet olaylarını adres gösteriyordu. Kenan Evren darbenin gerekçelerini anlatırken, askeri müdahale öncesi Türkiye’de sürdürülen bir örtülü harbi yaşandığını söylemektedir. Çünkü son iki yıl içinde terör 5241 can almış ve 14152 kişi ise yaralanmıştır. Oysa İstiklal Mücadelesi’nin Sakarya Savaşı ayağında kaybedilen şehit sayısı 5713 yaralı ise 18480’dir.”(Habora,1989;13) Dolayısıyla Silahlı Kuvvetler kendisini haklı çıkarmak, öte yandan çalışmalarını devam eden yeni Anayasanın halktan güvenoyu almasını sağlamak için sona erdirilen ‘örtülü harbi’ önemli bir koz olarak kullanıyordu. MGK’nın önünde siyasal hayatı yeniden şekillendirme hedefi vardı. Kasım 1983 yılına kadar devam eden

Ulus liderliğindeki hükümet de, MGK'nın istek ve beklentilerini yerine getirme konusunda gerekli kolaylığı göstermekten kaçınmayacaktır. Zaten o günün koşullarında hükümet, MGK'nin emri altındadır.

12 Eylül Rejimi, bir yandan yeni bir Anayasa hazırlatırken, diğer taraftan mevcut Anayasayı (1961 Anayasası) askıya almış, devletin ve hukukun ne şekilde işleyeceğine dair yeni düzenlemelere gidiyordu. MGK, ülkenin kontrolünü eline geçirirken, istediği alanlarda gerekli düzenlemeleri kolaylıkla yapabiliyordu. Bu konuda yeni Anayasa çalışmalarının tamamlanması beklenmiyordu. “MGK, başlangıçta 19 Eylül 1980 ile 25 Aralık 1981 arasındaki evrede, gerek doğrudan, gerekse askeri nitelikli hükümetin işbirliğinden faydalanarak ürettiği yasaların toplamı 268'dir. 25 Aralık 1981'den 6 Aralık 1983'e kadarki evrede, bu 268 yasaya 401 yasa daha eklenecektir. Gerek MGK'nın çıkardığı gerekse Danışma Meclisi eşliğinde çıkarılan yasalar aynı zamanda 1982 Anayasasına kaynaklık eden yasalar olacaktır.”(Gemalmaz,1996;984–985)

12 Eylül'ü gerçekleştiren askerler, toplumsal, siyasal ve ekonomik hayatı ilgilendiren konularda bu denli düzenlemeyi gerçekleştirirken, yeni bir toplum yapısının inşası hedefine odaklanmışlardı. “Askerler,12 Eylül'ü gerçekleştirirken kendi görüş ve anlayışlarına uygun bir toplum yapısı kurma amacındaydılar. Ülkeyi 12 Eylül öncesine getiren koşulların 1961 Anayasası'nın ruhundan ve uygulanmasından kaynaklandığı görüşündeydiler. Dolayısıyla hazırlanacak yeni Anayasa ve MGK kontrolünde çıkarılan öteki yasalar, 1961 Anayasası'nın kurduğu mekanizmaları yeniden düzenlemeye yöneliktir.”(Kongar;2007;198) 1961 Anayasası, ne kadar askerin siyasal yaşama katılımını Milli Güvenlik Kurulu (MGK) ile sağlamış olsa da, özünde liberal bir içeriğe sahipti. Bireye sunduğu temel hak özgürlükler dışında her türlü ideolojik örgütlenme çabalarına da serbestlik tanıyordu. 1961 Anayasasının özgürlükçü yapısının sosyal hayata yansımaya başladığı andan itibaren askerlerin ve özellikle sağ ideolojinin hedefi haline gelmiştir. Nitekim 1961 Anayasası, 12 Eylül Darbesi öncesinde gerçekleşen 12 Mart Muhtırası (1971) sırasında da devlet bütünlüğünün, cumhuriyetin, milli birliğin, kamu düzeninin, kamu yararının, genel ahlakın, genel sağlığın korunması amaçları doğrultusunda sınırlandırılmıştı. Dolayısıyla 1961 Anayasası'nın askerlerin sürekli saldırısına

uğraması ve ülkedeki kaosun temel nedeni olarak görülmesinin, yeni bir anlayış olmadığını belirtmek gerekir.

Yeni bir Anayasa hazırlığında olan ordu, aynı zamanda kendisine muhalif olanlara ya da sistem açısından sakıncalı olarak gördüğü kesimlere karşı baskı yaparak, yıldırma harekâtı yürütmüştür. “Cunta, siyasal hayatın yeniden inşasına öncelik veriyordu. Buna da sosyalistler, komünistler, sosyal demokratlar, sendikacılar, DİSK üyeleri, aydınlar olmak üzere solun her türünü ezmekle başladı. Ayrıca Yüksek Öğretim Kurumu’nun (YÖK) kuruluşu ile beraber 1402 Sayılı Kanun çerçevesinde üniversitelerden görüşlerini benimsemedikleri öğretim üyelerini üniversitelerden uzaklaştırdılar. Diğer taraftan “Türk İslam Sentezi” ideolojisini benimsediği halde MHP’yle bağlantılı aşırı sağ da ezdi. Ancak yeni yapılanma sürecinde Cunta, eğitimi ‘milliyetçi- muhafazakâr’ kesime teslim etti.” (Ahmad, 2006;187) Bu durum, 1980 darbesinin ve sonrasında yürürlüğe girecek 1982 Anayasasının temelde dayandığı ideolojik yapılanmanın niteliği hakkında bilgi vermektedir. Dönemin koşullarında soğuk savaşın ABD tarafında bulunan Ordu, 1980 Darbesiyle solun siyasal yaşamdaki ağırlığını azaltmıştır. Bu duruma benzer süreç, 12 Mart Muhtırası sırasında da gerçekleşmişti. Ancak 12 Mart Rejimi, 12 Eylül Darbesine göre sınırlı düzeyde kalmıştı. Çünkü 12 Mart Rejimi sadece 1961 Anayasası’nda kısmi düzenlemelere gitmişti. Oysa 12 Eylül Darbesi yeni bir Anayasa tasarlamıştı. Yeni Anayasa, özgürlükleri kısıtladığı gibi, resmi ideolojiye aykırı her türlü siyasal yapılanmayı suç sayacaktır. Bunda amaç, toplumun aşırı şekilde politize olmasının önüne geçmektir.

12 Eylül rejiminin sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda kapsamlı bir değişimi rahatlıkla gerçekleştirmesinin temelinde ABD kaynaklı dış desteğin rolüne de değinmek gerekir. “ABD, Sovyetler Birliği ile devam ettirdiği soğuk savaş koşulları uyarınca Türkiye’yi önemsemekte ve yönetimde kendisine sadık bir grubun olmasını arzulamaktadır. Diğer taraftan İran Devrimi’nin yol açtığı karışıklık ve Sovyetlerin Afganistan’ı işgal etmesiyle beraber NATO’nun ileri karakolu rolündeki Türkiye’nin önemi artmıştır. Oysa 12 Eylül 1980 Darbesi öncesindeki Demirel hükümeti, ABD’nin bölgeye ilişkin beklentilerine cevap vermemektedir. Demirel, 8 Ocak 1980’de ABD Dışişleri Bakanlığı’ndan Matthew Nimetz’in Türkiye’deki

üslerin ABD Hızlı Müdahale Gücü tarafından kullanılması isteğine izin vermediği gibi, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini kolaylaştıracak bir takım tavizler vermeyi de reddetti." (Ahmad, 2002;207)

Demirel dışında, Erbakan ya da Ecevit de ABD'nin beklentilerine cevap verecek durumda görünmüyorlardı. Bu durumda Türkiye'de gerçekleşecek olan bir askeri darbe, ABD'nin bazı stratejik ihtiyaçlarına cevap verebilirdi. Dolayısıyla 12 Eylül Darbesi, ordu tarafından ülkedeki siyasal şiddeti ve istikrarsızlığı önleme harekâtı adı altında yapılmış olsa da, ABD ile olan stratejik ortaklığa da hizmet edecekti. Nitekim "ABD, 12 Eylül Askeri Rejiminin siyasi partiler, sendikalar, üniversiteler, dernekler üzerindeki kurduğu baskı ve yıldırma politikasını Avrupa'nın muhalefetine rağmen desteklemiştir. ABD'nin hem siyasi hem de ekonomik yardımları, Askeri rejimin kendisine olan güvenini ve kararlılığını artırmıştır."(a.g.e;219) Askeri rejimin bu kararı, 1982 Anayasası'nın kapsam ve içeriğinin baskıcı bir niteliğe bürünmesine yansıtacak ve etkisi günümüze kadar sürecek anti-demokratik siyasal yapının temeli atılacaktır.

4.2.1982 Anayasasının Siyasal Yaşama Etkileri

"Anayasa, genel anlamda iki temel konuyu düzenler: Bunlardan biri, devletin temel organları olan yasama, yürütme ve yargı organlarının oluşumu, görev ve yetkileri, karşılıklı ilişkileri, özetle Anayasa'nın benimsediği temsil modeli; diğeri ise Anayasa'nın belirlediği temel hak ve özgürlükler rejimidir." (Yüzbaşıoğlu,1996;29) Sivil ya da askeri otoriteler kendi toplum modellerini kurgularken, Anayasa'nın kapsayıcılığını bu iki temel konuya göre belirlerler. 1960 Askeri müdahalesi de, DP'nin 'parti-devleti' uygulamalarını ve anti-demokratik yaklaşımlarını sona erdirirken, yeni Anayasa'nın liberal ölçütler dâhilinde hazırlanması için gerekli ortamı sağlamıştı. Nitekim hazırlanan "1961 Anayasası, insan ve bireyi yüce bir değer saymış, bunların ve toplumun hak ve özgürlüklerinin uzlaştırılıp gelişmesini ana hedef olarak belirlemiştir. Devlet otoritesini pekiştirmekten ziyade, özgürlük ve demokrasiyi kurumsallaştırmak esas alınmıştır."(Tanör,1996;288) Ancak 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemler, Türkiye'nin en sancılı dönemine denk geldiği için Anayasa'nın öngördüğü özgürlükleri ve demokrasiyi kurumsallaştırma hedefleri gerçekleşemediği gibi, resmi otorite tarafından yaşanan toplumsal şiddetin, ana

kaynağı olarak görülmüştür. Nitekim 12 Eylül 1980’de yönetime el koyan ordu aynı zamanda “1961 Anayasası’nı da sanık sandalyesine oturtmuştur.”(a.g.e;319)

Kimi zaman politikacıların kimi zaman ordunun hedefi olan 1961 Anayasası, toplumsal ve ekonomik geri kalmışlığın ortaya çıkardığı gerilimle beraber anılmıştır. 12 Mart Rejiminin sistematik olarak gerçekleştirdiği Anayasa değişiklikleri, devletin çıkarlarının temel hak ve özgürlüklerin önünde olması gerektiği esasına dayanıyordu. Diğer taraftan toplumu aşırı politize ettiği ve ekonomik geri kalmışlıkla paralellik taşımadığı konusunda 12 Eylül Rejimi’nin de hedefi olan 1961 Anayasası, yerini devleti kutsayan ve temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan 1982 Anayasası hazırlıklarına bırakacaktır.

12 Mart Rejimi, 1961 Anayasası üzerinde hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı bir takım değişiklikler yapmıştı. Oysa 12 Eylül 1980’de yönetime el koyan ordu, yeni bir Anayasa’nın gerekliliğine inanıyordu. Bundan dolayı “MGK, Danışma Meclisi eşliğinde çıkarılan yasalara ilaveten yeni Anayasa için ‘Anayasa Komisyonu’ oluşturarak sistemli bir değişikliğin hazırlıklarını başlattı. Başkanlığına Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı’nın getirildiği komisyon, 15 kişiden oluşmaktaydı. Komisyon yalnızca bir taslak niteliğindeki Anayasa metnini hazırlamakla yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiştir. Son sözü söyleme erki, MGK’deydi. Nitekim Anayasa Komisyonu Başkanı Prof Dr. Orhan Aldıkaçtı, Anayasa yürürlüğe girdikten sonra giderek artan bir yoğunlukla aldığı eleştirileri, önce cesaretle savunurken, zamanla üslup değiştiriyor ve yürürlükteki metnin, komisyonun hazırladığı metinden çok MGK tarafından ciddi bir biçimde değiştirilerek, deforme edildiğini ileri sürecektir.”(Gemalmaz,1996;986)

1982 Anayasası’nın hazırlanışı gibi ve uygulamaya geçiş süreci de beklendiği gibi sancılı geçti. 12 Eylül rejimi tarafından görevlendirilen Anayasa komisyonu çalışmalarını sürdürürken, kamuoyunda Anayasa tartışmaları ve eleştiriler yoğunluk kazandı. Bunun üzerine “Ulusu hükümeti, Şubat 1982’de kapatılan parti liderlerinin Anayasa tartışmalarına katılımı yasaklayan bir yasa çıkardı. Ayrıca, Barış Derneği’nin 44 üyesi tutuklandı. Ecevit, yargılandı ve hapsedildi. Evren, bir uyarıda bulunarak, Türkiye’nin demokrasiye geçiş sürecinde olduğunu ve 12 Eylül’ün Türkiye’nin son fırsatı olduğunu açıkladı.” (Ahmad, 2002;220)

Anayasal tartışmaların yapıldığı süreçte birçok üniversite de hazırladıkları taslaklarla, Anayasa tartışmalarına dâhil oldular. “AÜSBF, AÜHF, AİTİA, ÖDTÜ, İÜHF, İÜSBF gibi akademik kuruluşlardan Anayasa taslağı ya da önerileri geldi. AİTİA, ÖDTÜ önerileri hariç, diğer öneriler anti-liberal eğilimdeydi. Ayrıca o dönemde üniversiteler dışında yargı çevrelerinden de öneriler gelmiştir. Örneğin en yüksek yargı yeri olan Anayasa Mahkemesi’nce biçimlendirilen raporda anti-özgürlükçü, sınırlı ve güdümlü demokrasi arayışına karşılık gelen öneriler ifade ediliyordu.” (Gemalmaz,1996;987) Kamuoyundan Anayasa tartışmalarına ilişkin demokratik bir takım değerlendirmelerin olmaması, 12 Eylül Rejiminin baskıcı anlayışına bağlanacağı gibi, sürekli olarak 12 Eylül öncesine dönüş olacağına ilişkin korku senaryolarının da etkisinin olduğunu belirtmeliyiz. Gerek Anayasanın hazırlanma sürecinde gerekse Anayasa’nın halkoyuna sunulduğu süreçte 12 Eylül Rejimi, toplumsal yaşamda gerginliği canlı tutmuştur. Bu gerginlik, Anayasa komisyonuna alternatif olarak sunulan Anayasa taslaklarının içeriğine de yansımıştır.⁶

“Anayasa komisyonu çalışmalarını tamamladıktan sonra halkoyuna sunulacak olan Anayasa taslağı, 19 Ekim 1982’de MGK tarafından onaylandı. 24 Ekimde ise yeni Anayasa hakkında kamuoyunu aydınlatmak ve bilgi vermek amacıyla propaganda faaliyetleri başladı. Anayasa taslağı içerisinde özellikle Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı olarak seçilmesine ve eski politikacıların siyasal faaliyetlerini kısıtlayan maddelerin varlığına, toplumun değişik kesimlerinden yoğun eleştiri geldi. Bunun üzerine MGK, yeni Anayasa ve Evren’in Anayasa konusundaki konuşmalarının eleştirilmesini yasakladı.”(Ahmad, 2002;221)

⁶ Kenan Evren Devlet Başkanı olarak katıldığı yurtiçi gezilerde, Anayasa’nın kabulü konusunda 12 Eylül 1980 öncesinin şiddet olaylarına göndermede bulunarak, Referandum konusunda halktan destek istemiştir. Böylece Anayasa’nın, içerik itibarıyla tartışılmanın önüne geçilmiş; 12 Eylül 1980 öncesinin şiddet sürecine karşı bir alternatif olarak 1982 Anayasası’nın onay alması sağlanmıştır. Kenan Evren, Anayasa’nın tanıtımı için 25 Ekim 1982’de Trabzon’da halka seslenirken bu durumu dile getirmekten geri kalmayacaktır: “*Türk milletinin bugüne kadar geçirdiği acı tecrübeleri dikkate aldık. Bu millete nasıl bir anayasa, ananelerimize, geleneklerimize, yapımıza uygun, ne şekilde bir anayasa yapılmalıdır ki, bir daha artık bu millet 27 Mayıs'lara, 12 Mart'lara, 12 Eylül'lere gelmesin dedik ve öyle hazırladık.*” Böylece insanlar, halk oylaması öncesinde, Anayasa’ya, bir daha askeri müdahale şartları oluşmasın diye ‘evet’ diyeceklerdir.

Kenan Evren ise Anayasa'nın tanıtımı amacıyla yurtiçi gezilerine çıktı. Trabzon, Erzurum, Diyarbakır, Ankara, Kayseri, Adana, İzmir, İzmit, İstanbul, Edirne, Antalya, Eskişehir gibi merkezlerde halka seslenerek Anayasa'nın kabulü konusunda halktan destek istemiştir. Diğer taraftan radyo ve televizyon da bu propaganda sürecinde kullanılarak, halktan destek istenmiştir. Nihayet 7 Kasım 1982'de yapılan halk oylaması sonucunda % 91.37 oranındaki evet oyuyla Anayasa kabul görmüştür. 1961 Anayasası'nın % 62 oranında evet oyu aldığı gerçeği göz önüne alındığında bu durum, beklenmedik bir gelişmeydi. Çünkü 1982 Anayasası, içerik ve kapsam itibarıyla antidemokratik bir anayasaydı. Ancak ortada bir gerçek var ki, 12 Eylül 1980 öncesinde yaşanan şiddet olayları halk nezdinde bir korku yaratmıştır. Diğer taraftan 12 Eylül 1980'de şiddet olaylarının da sona ermesi ve bu durumun MGK tarafından propaganda faaliyetlerinde sıkça dile getirilmesi 'evet' oylarını artırmıştır. Ayrıca Anayasa'nın kabulü halinde Kasım 1983'de genel seçimlere gidileceğine dair verilen sözler de 'evet' oyu üzerinde olumlu etki yaratmıştır.

7 Kasım 1982'de halktan onay alan Anayasa, genel anlamda 12 Eylül Rejiminin darbeyi gerçekleştirirken ön gördüğü siyasal sistemin ana temasını dile getiriyordu. 12 Eylül 1980'den, genel seçimlerin yapıldığı 6 Kasım 1983 tarihine kadar ortaya konulan uygulamalar, "daha merkezîyetçi bir yapı yaratmaya yönelikti."(Kongar;2007,160) Bu açıdan bakıldığı zaman 1982 Anayasası, 12 Eylül Rejimi'nin amaçlarına hizmet etmektedir. Çünkü yeni Anayasa, toplumun aşırı bir şekilde politize olmasının önüne geçme ve toplum üstünde kontrol sağlama konusunda Devlet erkinin güçlendirilmesinin çözüm olacağı inancını içermektedir. Bundan dolayı özellikle yürütme organının, yasama ve yargı üzerinde kuracağı denetim ön plana çıkarılmıştır.

1982 Anayasası, Devlet'in yeniden yapılanması amacına bağlı olarak öncelikle yasama-yürütme organlarının ilişkilerini düzenlemiştir. "1961 Anayasası'nda yasama üstünlüğü mevcut iken, yeni Anayasa'da ise yasama ile yürütme arasında bir denklige doğru gidiş söz konusudur. Hatta Kanun Hükmünde Kararname (KHK) yolu ile Yürütme organı lehine düzenlenme yapılmıştır. Ayrıca yeni sistemde Cumhurbaşkanı'nın etkinlik alanı genişletilmiştir."(Tanör, 2005;47)

Bu etkinlik alanı “Cumhurbaşkanı’na meclisi feshetme, ülkeyi genel seçimlere götürme, olağanüstü hallerde ülkeyi kararnamelerle yönetme, Meclis kararlarını iade etme ve referanduma sunma, MGK’yı toplama ve başkanlık etme, yüksek bürokratları atama gibi yasal sorumlulukları getirmiştir.”(Ahmad, 2002;220–221)

Diğer taraftan yargı gücü ve yargı denetimi alanında yürütmenin aynı şekilde üstün kılındığı görülmektedir. “Yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı, yüksek yargıç atamalarında yetki sahibidir. Aynı şekilde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu’nun başkanlığına Adalet Bakanı getirilmiş ve müsteşar da kurulun üyesi sayılmıştır. Böylece yargı, bakanlığın denetimi altına girmiştir.”(Tanör, 2005;47)

Yargıyı, yürütmenin denetimine alan 1982 Anayasası, bu duruma paralel olarak Anayasa yargısını da daraltmıştır. “Olağanüstü hal döneminin kanun hükmünde kararnameleri, MGK dönemi(12 Eylül 1980–7 Aralık 1983) yasa ve KHK’leri denetim dışıdır. Anayasa değişiklikleri de ancak biçim yönünden ve sınırlı noktalarda denetlenebilir. Temel hak ve özgürlükler doğrudan Anayasa’da kısıtlandığından, bu alandaki yargı denetimi etkisizleştirilmiştir. Ayrıca Anayasa Mahkemesine başvuru yolları da kısıtlanmıştır. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay ve Üniversiteler kendi görev ve varlık alanlarını ilgilendiren konularda dava açamayacaklardı. İptal davası hakkı Cumhurbaşkanına, iktidar ve ana muhalefet partisi grupları ile TBMM üye tam sayısının en az beşte birine tanındığından diğer parti ve grupların başvurusu da artık imkânsızdır. Oysa 1961 Anayasası’nın ilk on yılında TBMM’de bir tek temsilcisi bulunan partiler bile bu hakka sahipti.”(a.g.e;47)

Karar alma mekanizmaları arasında yürütmenin gücünü artıran 1982 Anayasası, aynı zamanda birçok kurumun da işleyiş durumunu yeniden düzenlemiş ya da yeni kurumları ortaya çıkarmıştır. Öncelikle MGK (Milli Güvenlik Kurulu) yeni dönemde siyasal arenada daha etkin bir rol üstlenecektir. “Devlet yapısına 1961 Anayasası ile birlikte sokulan Milli Güvenlik Kurulu, bir anlamda yarı-sivil ya da yarı-militer bir devlet konseyi hüviyetindedir. 1961 Anayasası’nda görünüşte ‘istişari bir organ’ olan kurul, 1971 Anayasa değişikliklerinde ‘karar alıcı’ bir konuma bürünerek, ‘tavsiye edici’ bir yapı kazanır. Oysa 1982 Anayasası ile birlikte MGK görüş ve kararları sadece ‘milli güvenlikle ilgili’ olmaktan çıkar, askeri kanadın beş

üye, sivil kanadın dört üye ile(başbakan dâhil) ile temsil edildiği bir organa dönüşmüştür. Bu paralelde hazırlanan MGK yasası, 1982 Anayasası ve 12 Eylül askeri yönetiminin yaptığı diğer yasal düzenlemelerle birlikte Türkiye’de bireylere ve bütün topluma karşı milli güvenlik rejimi ideolojisinin belkemiği haline gelmiştir.” (Özdemir, 1996; 55) Bu, aynı zamanda yeni Anayasa ile birlikte askeri gücün sivil denetimden sıyrılma isteğinin belirginleşmesi anlamına da geliyordu. Çünkü askerler, her ne kadar baskıcı, ideolojik vurgulamaları fazlasıyla hissedilen bir Anayasa hazırlatmış ve uygulamaya koymuş olsalar da, bunu yeterli görmemişlerdir. Dolayısıyla MGK’nın, siyaset arenasında bu denli geniş bir hareket alanına kavuşması bu anlayışın bir sonucudur.

MGK’nın yeni dönemde siyaset içindeki baskın konumu, ordunun devletin sahibi, siyasal sistemin tek belirleyicisi olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Cumhuriyet’in kuruluşundan beri ordunun gücünü, iktidarını geriletecek, aşındıracak her türlü gelişmenin önünün kesilmesi bir gelenek haline gelmişti. Nitekim Türkiye’de darbeler, ordunun siyasal sistem üzerindeki vesayetini tekrar inşa eden bir işleve sahip olagelmiştir. 1982 askeri darbesi ve oluşturduğu kurumlar, Cumhuriyet tarihinin belki de asker açısından en güçlü Anayasal yetkilendirmeyi de beraberinde getirmiştir.

1982 Anayasası, MGK’nın yönetime katılımını sağlaması dışında “TRT, YÖK gibi pek çok kuruma da merkezi otoritenin ideolojik amaçları doğrultusunda hareket etme yükümlülüğü vermiştir. Diğer taraftan özerlik uygulaması, ‘devlet içinde devlet’ olarak algılandığı için üniversitelere sağlanan özerklik tamamen kaldırılmış, sadece bilimsel anlamda özerklik tanınması kararı alınmıştır. Böylece üniversiteler de merkezi kurum olan YÖK aracılığıyla Cumhurbaşkanlığına bağlanarak yönetilmeye çalışılmıştır.”(Tanör, 2005;48)

Kurumları bu denli kontrol altına alan ve baskıcı bir hüviyete sokan 1982 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri de kısıtlamaktan geri kalmamıştır. “Basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü, siyasal amaçlı grevler, dayanışma grevleri ve genel grevler yasaklanmıştır. Temel hak ve özgürlükler; ifade özgürlüğü, dernek kurma özgürlüğü gibi özgürlükler Anayasa’ya dâhildi, ancak bunların ulusal çıkarlar, kamu düzeni, ulusal güvenlik, cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı

gerekçesiyle iptal edilebileceği, askıya alınabileceği ya da sınırlandırılabilirliği belirtilmekteydi.” (Zürcher,2002; 409) Aslında “1924 ve 1961 Anayasaları da temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının ‘kanunla sınırlandırılabilirliği’ esasını içeriyordu. Ancak 1982 Anayasası kanunla sınırlandırmaya ilaveten sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanacak Bakanlar Kuruluna KHK’lerle sınırlama yetkisi tanımıştır.”(Vuraldoğan,2007;22) Böylece hak ve özgürlüklerin kısıtlanması KHK’lerle yürütmenin inisiyatifine bırakılmış, dolayısıyla bireyler, temel hak ve özgürlükler konusunda savunmasız bırakılmıştır. Tabii ki bu durum, 1982 Anayasası’nın devleti yücelten niteliği ile paralellik göstermektedir.

1982 Anayasası’nın birey ve toplum üzerinde kurduğu baskının benzeri siyasal yaşamda da hissedilmeye başlandı. 12 Eylül Rejimi sırasında kapatılan partiler ve liderlerine, üyelerine getirilen yasaklamalar yeterli görülmemiş, esasında bundan sonraki siyasal yaşamda nasıl bir seçim kanununun ve seçim uygulamasının olacağı, bizzat Milli Güvenlik Konseyi tarafından tasarlanmıştır. Öncelikle 12 Eylül Rejimi’nin ara bir dönem olduğu ve sonrasında parlamenter sisteme geçileceğine dair askerlerin bir takım taahhütleri vardı. Ancak seçimlerle ilgili yasal düzenlemeler ve uygulamalar 12 Eylül Rejimi’nin merkezîyetçi-otoriter tutumunun bir yansıması olarak şekillenmeye başladı. Öncelikle ülkenin 12 Eylül öncesinde yaşadığı siyasal istikrarsızlığın ve şiddetin sorumlusu olarak hep 1970’li yılların koalisyon hükümetleri görülmüştür. Dolayısıyla 12 Eylül Rejimi, parlamenter düzeyde istikrarı sağlayacak bir seçim sistemini öngörüordu.

Hazırlanan “10.06.1983 Tarih 2839 Sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu çerçevesinde % 10 genel baraj ve seçim çevresi barajı içeren d’Hondt sisteminin uygulanması esas alınmıştır. Bu sistemle amaçlanan koalisyon hükümetlerinin yarattığı istikrarsızlığın önüne geçmektir.”(Önder,2006;304) Böylece 1960’lı ve 1970’li yılların çok partili meclis görünümü yerine en fazla iki ya da üç partinin olduğu siyasal bir sistem öngörülmüştür. Bu arada % 10’u aşamayan partiler de meclis dışında kalacak, diğer taraftan belirli bir oy oranı ile meclise giren partiler kolaylıkla iktidara da gelebileceklerdi.

Seçim sisteminde yapılan değişikliklere engel olabilecek Anayasal kurumlar da, bu süreçte dönemin koşullarına göre hareket etmişlerdir. “Anayasa Mahkemesi,

seçim sistemine ilişkin değerlendirmelerinde ‘istikrar ve yönetilebilirlik’ yönünde olumlu görüş belirtmiştir. Oysa 1961 Anayasası döneminde ‘adil temsil’ yönünde karar veren Anayasa Mahkemesi, ileriki tarihlerde parlamento çoğunluğunu eline geçirecek olan partilerin kendi lehlerine seçim kanununda ve siyasi partiler kanununda değişiklik yapmalarına zemin hazırlayacaktır.”⁷ (Yüzbaşıoğlu,1996;41) Ancak 12 Eylül Rejimi’nin bu yönde bir kaygısı yoktur. Çünkü rejim açısından önemli olan, seçim sonucunda iktidara geçecek olan partinin 12 Eylül ruhuna uygun hareket etmesiydi. Askerler sürekli olarak siyasi istikrar sağlamanın yollarını aramışlar ve yeni seçim sistemiyle de bunun mümkün olabileceği inancını taşımışlardır. Nitekim propaganda çalışmalarına izin verilen 1983 genel seçim sonuçları, Askeri Rejim’in öngördüğü bir meclis aritmetiğini oluşturacaktır.

4.3 1983 Genel Seçimlerinin Değerlendirilmesi ve Siyasal Yaşama Etkileri

1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra 6 Kasım 1983’de yapılacak olan milletvekili genel seçimleri için hazırlıklar yapılmaya başlandı. Bu durumda eski partilerin siyasi faaliyetleri tamamen yasaklandığına göre yeni partilerin kurulması gerekiyordu. Ancak 1982 Anayasası’na ilaveten kabul edilen seçim ve partilerle ilgili yasal düzenlemeler, yeni sürecin sancılı olacağını gösteriyordu. “Darbe erki, 22 Nisan 1983 tarih, 2820 sayılı ‘Siyasi Partiler Kanunu’ ve 10 Haziran 1983 tarih, 2839 sayılı ‘Milletvekili Seçim Kanunu’ ile siyasal yaşamın genel çerçevesini çizmiş, gerçek bir siyasal çoğulculun ve demokrasinin önünü kapatacak kuralları belirlemişti.” (Gemalmaz,1996;990) Ayrıca yürürlüğe giren bu yasalar, “feshedilmiş parti ve üyelerini her türlü haktan mahrum bıraktığı gibi, yeni kurulacak olan partilerin, kapatılan partilere yönelik suçlayıcı, övücü ve savunucu beyanları yasaklamaktaydı. Yeni kurulacak partiler, MGK’nın, Cumhurbaşkanı’nın ve sıkıyönetim komutanlarının icraat, karar ve demeçlerini eleştiri konusu yapamayacaktı. Ayrıca 5 ve 10 yıl süreyle siyasi hakları askıya alınanlar, yeni siyasal oluşum içerisinde yer alamayacaklardır. Bütün bunlar siyasal partili hayata güdümlü bir dönüşün olacağını göstermekteydi.”(Tanör, 2005;55–56)

⁷1983–1991 yılları arasında iktidarda bulunan Anavatan Partisi’nin % 10 barajına ilaveten Kontenjan adaylığı ve tercihli oy uygulamalarına yönelik düzenlemeleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

MGK, ana hatlarını belirlediği siyasal yaşamı, 1980–1983 askeri rejimi döneminde olduğu gibi tekrar kontrol altında almak istiyordu. Hatta 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra 13 ay devam MGK dönemi bu durumun kanıtıydı. Askerler siyaseti, Anayasa'nın kabulünden sonra tamamen sivil erke bırakma niyetinde değildi. Dolayısıyla yeni dönemde nasıl bir sistemle siyasi yaşamın şekilleneceği, partilerin nasıl kurulacağı konusunda ciddi bir planlama ve kontrol dönemi başlayacaktır.

MGK'nın öngördüğü siyasal rejim, “güçlü bir yürütme gücünün eşliğinde siyasal partiler plüralizmi yerine, özellikle merkez sağ ve merkez sol yelpazesinde odaklaşacak ve ‘yasallık’ sınırları içerisinde kendi sağ ve solundaki siyasal unsurları da bu merkez örgütlerde eritecek, iki partili siyasal model üzerine kurgulanıyordu.” (Gemalmaz,1996;990) Dolayısıyla kurulacak olan partiler, MGK'nin denetiminde iki partili siyasal modele göre hareket edecektir. Siyasi partilerin kuruluş sürecini ve faaliyet alanını sıkı bir şekilde kontrol eden MGK, bu yöntemle uzun süre siyasette kalarak, 12 Eylül darbesinin uzun vadeli hedeflerini gerçekleştirmeyi hedef almaktadır. Bu, aynı zamanda askerlerin siyasal yaşamda etkin bir rol peşinde olduklarını gösteriyordu.

Askerler, yeni dönemde siyaset arenasında etkin olma isteklerini, “emekli orgeneralardan Turgut Sunalp'a Milliyetçi Demokrasi Partisi(MDP) adı altında bir parti kurdurarak gösterdiler. Bu parti, Kenan Evren ve MGK üyesi darbeci arkadaşları tarafından desteklendiği gibi, 6 Kasım 1983 seçimlerine katılma hakkını kazanan ilk parti olmuştur. MDP, askerler dışında, sağ partilerin yasaklı olmayan eski politikacılarını ve bürokratlarını da saflarına katmıştı.” (Çavdar, 2004;271–272)

“MGK'nın MDP'den sonra izin verdiği ikinci parti, orta sol olduğu varsayılan Halkçı Partidir (HP). Bu parti, başbakanlık müsteşarı ve İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünü yapmış olan Necdet Calp tarafından kurulmuştu. Halkçı Parti'nin amblemi, çevresinde altı ışık bulunan güneşti. Programı ise içerik açısından CHP programıyla benzerlikler taşıyordu.”(a.g.e;272) MGK, HP'nin kurulmasına izin verirken, “Erdal İnönü tarafından kurulan Sosyal Demokrasi Parti'yi(SODEP),

veto ederek seçime katılmasını engelleyecektir.⁸ Elbette MGK'nin vetosu SODEP'le sınırlı değildir. Türkiye Büyük Partisi, Doğru Yol Partisi, Yeni Düzen Partisi, Yeni Doğu Partisi, Bizim Parti, Türkiye Huzur Partisi, Fazilet Partisi gibi pek çok parti veto edilmiş ve seçime katılmalarına izin verilmemiştir. Diğer taraftan seçime katılan partilerin birçok kurucu üyesi de vetodan etkilenmiş ve seçime katılamamışlardır. Bu dönem aynı zamanda siyaset dünyası ile askeri yönetim arasında parti kurma-veto etme düellosuna dönüşmüştür.” (Tanör, 2005;56–57)

Askerlerin vetosundan sıyrılıp seçime katılma hakkı kazanan üçüncü parti, Turgut Özal'ın kurduğu Anavatan Partisi'dir(ANAP). “Askerlerin güvenilir adamı olarak 12 Eylül döneminde kendisine ekonomi emanet edilmiş olan Özal da ANAP'ı kurarak, politikaya atıldı. Bunun için önceden Evren'den izin almış ve dört eğilimi birleştirdiğini iddia ediyordu. ANAP'ın içinde birleştirdiğini öne sürdüğü dört eğilim, liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol idi. İlk üç eğilimden çok sayıda temsilci bulunduran ANAP, Demokratik Sol çizgiden ise çok az kişiyi barındırıyordu.”(Kongar;2006,218)

Netice itibariyle 6 Kasım 1983 seçimleri, Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi'nin (MDP) katılımı ile gerçekleşecekti. Seçim öncesinde seçime katılacak olan partilerin belirlenmesinde etkili bir rol oynayan Askerler, seçime gidilen dönemde de tarafsız kalmadılar. “Açık bir şekilde Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni ve daha az ölçüde Halkçı Parti'yi destekliyorlardı. Bu durum, Özal'ın seçim sürecindeki ana kozlarından biri olacaktır.” (Zürcher,2002;411)

MGK'nın siyasal yaşamı başından beri etki altına alması ve seçim sürecini bu denli kontrol altında tutmak istemesi, 12 Eylül anlayışını ve 1982 Anayasası'nı kalıcı duruma getirme amacından kaynaklanmaktadır. Seçim öncesindeki ve sonrasındaki

---

⁸ Kenan Evren, 1983 seçimleri öncesinde sağ ve sol ekseninde uyguladıkları yöntemi ve dolayısıyla SODEP'in veto gerekçesini açıklarken şunları söyler: ‘SODEP'in kurulmasına izin verdik. Çünkü terör olaylarından dolayı12 Eylül'den sonra sol kesime büyük bir darbe vuruldu. Sağda tek bir partinin büyük bir çoğunlukla iktidara gelmesini ve Anayasa değişikliği yapmasını engellemek için iki partinin kurulmasına izin verdik. Solda böyle bir şeye müsaade etmedik. Çünkü SODEP için Erdal İnönü'ye müsaade etseydik, Necdet Calp'ın Halkçı Partisi ile beraber barajı aşamazlardı. Necdet Calp de bu konuda bizden istekte bulundu. Biz de ikinci bir sol partinin seçime katılmasını veto ettik.’(Yalçın-Birand,2003;178–179)

MGK uygulamaları, 12 Eylül anlayışının kurumsallaşmasına katkı sağlayacak bir siyasal sistem kurma düşüncesine göre şekillenmektedir. Dolayısıyla seçimden sonra iktidara gelecek olan parti ya da partilerin uygulamaları ordu açısından önemlidir. Bu süreçte, “sadece çoğu partinin seçime katılması engellendiği gibi, seçime katılma hakkı kazanan partiler (ANAP, MDP, HP) üzerinde de sıkı bir denetim sağlanmıştır. MDP’den 74, HP’den 89, ANAP’tan 81 milletvekili adayı veto edilerek, seçime müdahale edilmiştir.” (Gemalmaz,1996;992–993)

MGK’nın tüm çabaları, seçim sonrasında kendileriyle uyumlu ve dolayısıyla 12 Eylül anlayışını devam ettirecek bir partinin başa gelmesi üzerine idi. Hatta “Kenan Evren, 4 Kasım 1983’de Televizyon ve radyo konuşmasında, halkın, MGK icraatını sürdürecektir bir yönetimi seçeceğine inanıyorum” (Milliyet, 5.11.1983) diyerek seçim sonucuna yönelik niyetini net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu açıdan 1983 seçimleri öncesi Türkiye, demokratik bir seçim sürecinden uzaktır.

Ordunun başından beri etki altına almaya çalıştığı 1983 seçimleri, sonuçları itibariyle yeni bir dönemin başlangıcı oldu. “Kenan Evren seçimden üç gün önce ANAP ve Turgut Özal aleyhine radyo ve televizyon konuşma yaptı. Ancak, konuşma Özal’ın lehine oldu ve ANAP seçimlerden birinci parti olarak çıktı. HP, CHP’nin klasik oylarını almıştı. Cuntanın desteklediği MDP ise üçüncü parti olarak parlamentoda yer aldı.” (Çavdar, 2004;272–273) HP’nin ve MDP’nin aksine ANAP, seçmen bazında daha çok itibar görmüştür. Özellikle MDP’nin askerlerle olan yakınlığı, HP’nin SODEP’in gerisinde kalarak solu temsil etme konusunda yarattığı boşluk, ANAP’ın işine yaradı. Ayrıca Özal’ın diğer parti liderlerine göre seçmen üzerinde bıraktığı etki seçmenin tercihlerinin ANAP yönünde şekillenmesini sağlamıştır. Diğer taraftan 12 Eylül rejiminin seçmene dayattığı istikrar ve güvenlik gibi iki temel kavramın daha çok Özal’la bütünleşmesi ANAP’ın seçim zaferine imkân tanımıştır.(Bkz. Çizelge 1-2)

Çizelge 1. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçimi Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	19.767.366
Oy kullanan seçmen sayısı	18.238.362
Geçerli oy sayısı	17.351.150
Seçime katılma oranı	% 92.3

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 2. 6 Kasım 1983 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Anavatan Partisi (ANAP)	7.833.148	45.1	211	52.88
Halkçı Parti(HP)	5.285.804	30.5	117	29.32
Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP)	4.036.970	23.3	71	17.80
Bağımsızlar	195.588	1.1	0	0.00

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Seçim sonuçları MGK'nin uzak durduğu iki partinin öne çıkmasını sağladı. MGK tarafından desteklenen MDP, üçüncü parti konumuna düştü. HP, Türkiye genelinde aldığı oylarla solun varlığını pekiştirdi. Ancak iktidara tek bir partinin gelmesi ve daha önce 12 Eylül döneminde askerler tarafından ekonominin başına getirilen Turgut Özal'ın kazanması, MGK tarafından olumlu karşılandı. Nitekim "Kenan Evren, seçim sonrasında Turgut Özal'ı kabulünde 'dediğimiz gibi koalisyonuz bir hükümet oldu' diyerek sonuçtan memnuniyetini dile getirmiştir."(Milliyet, 9.11.1983). Aynı süreçte Kenan Evren, diğer parti liderleri Turgut Sunalp ve Necdet Calp'a da yapıcı muhalefet telkininde bulundu. (Milliyet Gazetesi, 10.11.1983). Evren'in bu açıklamaları, aynı zamanda bir uyarı niteliğindedir. 12 Eylül Darbesi öncesinde yaşanan şiddet olaylarının sorumlusu olarak siyasi partiler ön plana çıktığı için, yeni dönemin sakin geçmesi, Meclis'te bulunan tüm partilerin tutumu ile alakalıdır.

1983 Genel Seçimleri her ne kadar ülke yönetiminin sivillere geçmesini sağlasa da, beraberinde bir takım tartışmaları da getirmiştir. "Öncelikle seçimler, sınırlı düzeyde siyasi faaliyetlere izin verilerek gerçekleşmiştir. Başta SODEP ve Doğru Yol Partisi olmak üzere pek çok partiye seçime giriş izni verilmemişti. Bunun dışında askerler, seçim sürecinde tarafsız kalmayarak, MDP'ni desteklediler. Ayrıca zorlayıcı bir unsur olarak, seçime katılımı artırmak için, 10.000 TL (25 ABD Doları)gibi bir ceza uygulanmasına gidildi. Dolayısıyla bütün bunlar, seçimden zaferle ayrılan Özal'ın konumuna meşruluk kazandırmadı." (Ahmad, 2006;224)

1983 Genel Seçimleri sonucunda parlamentoda iktidar partisi ve muhalefet partileri oluştu. Ancak yapılan seçimler, siyaseti askerlerin gölgesinden kurtaracak bir gidişatın başlangıcı olmadı. Bundan dolayı askerlerin kontrolünde, siyasetin

aktörlerini belirleyen yeni dönem, toplumsal yaşamda 1980 darbesinin olumsuz etkilerini giderecek bir etki yaratmaktan uzak kalacaktır. Hatta yapılan seçimler “MGK’nin ‘yasaklılık’ ve 12 Eylül Rejimi’ni ‘meşrulaştırma’ çabalarının gerisinde kalmıştır. Çünkü bu seçim süreciyle asıl hedeflenen 1980 öncesinin siyasal figürlerini siyasal yaşamın dışında tutmaktır. Bu sayede 12 Eylül Rejimi’nin siyasal geleceğini sağlama alma hedefi de gerçekleştirilmiş oluyordu.” (Gemalmaz,1996;993-997) Dolayısıyla demokratik anlamda kazanımlar oluşmadığı gibi, yeni dönem kendine has bir takım sorunlar doğuracaktır. Artık 1982 Anayasası’nda ön görüldüğü gibi, sınırsız yetkilerle donatılmış yürütme erki (ANAP hükümeti), Cumhurbaşkanı ile beraber ülkenin hâkimi konumunda olacaktır. Sonuçlarını beşinci bölümde ele alacağımız bu süreç, aynı zamanda etkileri günümüze kadar devam eden erken seçimler döneminin başlangıcı olacaktır.

5. BÖLÜM. TÜRKİYE'DE ERKEN SEÇİMLER DÖNEMİ

5.1. ANAP İktidarı ve 1987 Erken Genel Seçimi

6 Kasım 1983'deki seçim sonuçları, Anavatan Partisi'nin yaklaşık olarak sekiz yıl sürecek olan iktidarının başlangıcı oldu. Seçim öncesinde pek şans verilmeyen, hatta "12 Eylül döneminin ünlü deyimiyile 'iki buçuk partili' rejimin Meclis'teki 'buçuk' partisi" (Cemal;2004,25) olan Anavatan Partisi ile birlikte demokrasi serüvenimiz açısından yeni bir dönem başlamış oluyordu. Temelde 12 Eylül 1980 darbesinin hemen ardından siyasi yaşama egemen olan askeri rejim mantığının bir yansıması olarak ortaya çıkan 1982 Anayasası, demokratik bir toplum modelini ön görmüyordu. Bundan dolayı askerin kontrolünde gerçekleşen 6 Kasım 1983 seçimleri, sonuçları itibariyle sivil bir iktidar oluşturmaya rağmen, demokratik taleplere ihtiyaç vermekten uzak kalmıştır. Ancak her şeye rağmen Türkiye, yıllar sonra tek partili bir iktidarla tanışmış ve askeri rejim idaresi bitmiş oluyordu. Yeni dönemde ANAP iktidarı, Türkiye'deki siyasal, ekonomik, sosyal koşulların yeniden şekillenmesini sağlayacaktır.

"Seçim sonuçlandıktan yaklaşık bir ay sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren, ANAP Genel Başkanı Turgut Özal'ı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Özal, kabineyi Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e sundu. Cumhurbaşkanı'nın kabineyi onaylamasından sonra hükümet programı mecliste okundu ve 115 olumsuz, 65 çekimsiz oya karşılık 213 oyla, T. Özal Hükümeti güvenoyu aldı. Bu hükümet, bazı değişikliklerle 29 Kasım 1987 genel seçimlerine kadar görevine devam etti."(Tanör,2005;62-63)

Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP, Türkiye'nin son dönemlerde pek alışık olmadığı bir meclis çoğunluğu ile iktidara gelmiş ve yönetim gücünü eline geçirmiştir. Ancak ANAP'ın meclis çoğunluğunu ele geçirmesi ve iktidara gelmesi o günün koşullarında bir takım sorunları da beraberinde getirmiştir. Öncelikle siyaset üzerinde etkisini yitirmek istemeyen ordu, iktidar üzerinde bir baskı unsuru olarak kalmaya devam ediyordu. Diğer taraftan ANAP, mecliste bulunan partiler kadar, 1983 seçimlerine katılmalarına izin verilmeyen ve dolayısıyla meclis dışında kalan DYP, SODEP, RP gibi partilerle de uğraşmak zorundaydı. Neticede ANAP,

demokratik olmayan bir seçim sonucunda iktidara gelmişti ve ordu darbe öncesi koşulların bir kez daha yaşanmaması için uğraş verecekti. Meclis dışında kalan partiler ise bu antidemokratik sürecin aşılması için mücadele edeceklerdi. ANAP yönetimi, bu anlamda geçiş sürecinin baş aktörlerinden biri olarak, ordu-sivil ekseninde ülkeyi idare etmek zorundaydı.

ANAP, her ne kadar bir seçim sonrasında iktidara gelmiş olsa da, benimseyeceği politikaların temel hatları önceden belirlenmişti. “Yaygın ve yoğun bir baskı yoluyla devlet otoritesini ve varlığını çok kısa sürede tesis etme amacına ulaşan ordu, devleti otoriter bir doğrultuda şekillendirmeye girişti. Bu, 12 Eylül rejiminin uygulamaları ile sonradan iktidara gelen ANAP’ın politikaları arasında bir paralelliğe dönüşecektir. Darbe yönetimi, öncesinde neo-liberal bir yapısal uyum sürecini başlatmış olan 24 Ocak 1980 istikrar programını benimsemişti. Bu model, serbest faiz, döviz kuru ve düşük ücret politikalarıyla ihracatın artırılmasının yanı sıra kamu harcamalarının kısılmasını, özelleştirmeyi, devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasını ve dünya pazarlarıyla bütünleşmeyi hedefliyordu.”(Özkazanç,1996;1219–1220) Bu hedefleri gerçekleştirirken de darbeden sonra oluşturulan Ulusu Hükümeti’nde Turgut Özal’a yetki verilmişti. Özal, bu kararların uygulanması için de büyük uğraş vermişti. Bu nedenle 24 Ocak kararları, ANAP’ın ekonomik programlarının genel hatlarını çok önceden belirlemiş oluyordu.

12 Eylül rejiminin kendisinden sonraki sivil iktidarı etkileyen en önemli müdahalelerinden bir diğeri ise “1982 Anayasası’nda yer alan güçlü ve etkin bir yürütmeye indirgenen ve kutsallıkla özdeşleştirilen devlet anlayışıdır. Böyle bir anlayış, temel, siyasi ve sosyal hak ve özgürlüklere dayalı çoğulcu bir sistemin önüne geçmekteydi.”(a.g.m;1219–1220)12 Eylül rejiminin ekonomik alanda aldığı kararların dışında Anayasal açıdan oluşturduğu bu genel çerçeve, 1983 genel seçimleri sonucunda iktidara gelen ANAP’ın hareket alanı da çok önceden belirlemiş oluyordu. Bu durum, Özal önderliğinde iktidara gelen ANAP’ın yeni dönemde üstleneceği rol hakkında da yeterli düzeyde bilgi vermektedir.

12 Eylül rejiminden devralınan baskıcı anlayış, ANAP iktidarının ilk dönemlerinde, etkisini göstermeye başlamıştır. “Her şeyden önce yeni iktidar ve

özellikle Özal, askeri güçle olan ilişkilerinde dikkatli olacaktır. Milli güvenlikle ilgili olarak askeri otorite söz sahipliğine devam etmektedir. Bu dönemde sıkıyönetim ve olağanüstü hal uygulamalarıyla askeri rejimden sivil rejime geçişin etkileri görülmüyordu. Diğer taraftan 1982 Anayasası ile yetkileri genişletilen ve sivil üye çoğunluğunun sona erdirildiği MGK, asker-sivil ilişkilerinde belirleyici bir role sahiptir. Kurulun güvenlik gerekçesiyle sıkıyönetimi uzatma, kaldırma, olağanüstü hal ilanı ve uzatılması gibi konular başta olmak üzere aldığı kararlar hükümetçe yerine getirilmiştir. Hatta bu dönemde, iktidar partisi askerlerle iyi geçinmek adına özel çaba göstermiştir.”⁹ (Tanör,2005;64)

Askerlerle olan ilişkilerinde dar bir hareket alanına sahip Özal, ekonomiyi ve toplumsal yaşamı ilgilendiren bir takım icraatlar konusunda ise rahat hareket edebiliyordu. Öncelikle 24 Ocak 1980 istikrar programının mimarı olarak anılan Özal, ülkenin ekonomik temelli sorunları çözmek zorundaydı. Parti programında 24 Ocak kararlarının liberal içeriğinin tersine işsizlik, fakirlik, refahın tabana ve geniş kitlelere yayılması, konut meselesinin çözüme kavuşturulması, bölgeler arası gelişmişlik farkının en aza indirilmesi, sosyal adalet ve fırsat eşitliğinin sağlanması gibi vurgulamalar sıkça dile getirilmekteydi. Dolayısıyla ülkenin temel sorunlarının hangi çerçevede yoğunlaştığı iyi tahlil edilmiştir. Ancak parti programında sözü edilen sosyal adalet, fırsat eşitliği, refahın tabana yayılması gibi sosyal politika amaçlı hedeflerin liberal bir içeriğe sahip 24 Ocak kararları ile örtüşmediği de görülmektedir.

Parti programında sosyal politikalara yer vermesine karşın, ANAP’ın siyasi söylemleri ve ekonomik uygulamaları piyasa mantığı ile örtüşmektedir. Hatta ANAP, ekonomik liberalizm ile demokratikleşmeyi ilişkilendirecek ve böylece siyasal yaşamın ilişkilerini yeniden tayin etme yolunu seçecektir. “ANAP, 1970’lerin ortalarından itibaren ileri kapitalist ülkelerde uygulamaya konulan yeni muhafazakâr ideolojiye paralel biçimde, ekonomide piyasa mantığı ile siyasette piyasa mantığını

---

⁹ ANAP’ın askerlere karşı olan olumlu tutumuna parti programında da rastlamak mümkündür. Buna göre parti programında ‘12 Eylül 1980 öncesinde ülkenin içinde bulunduğu bölücülük, terör ve anarşi odaklı tehlike son çare olarak silahlı kuvvetlerin müdahalesiyle sona ermiştir’ ifadesi yer almaktadır. Ayrıca 1983 genel seçimlerin öncesine atıfta bulunularak, ‘millete verilen asker sözünün birer birer yerine getirilmesiyle, demokrasiye geçiş başarıyla tamamlanacaktır’ gibi ifadeler kullanılacaktır. (ANAP Parti Programı 1983)

birbirinin tamamlayıcısı olarak görecektir. Nasıl serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs hürriyetine ve mal ve hizmetlerin piyasa koşullarında her türlü dış müdahalesinden bağımsız bir biçimde mübadelesine dayanıyorsa, demokrasi de fikir hürriyeti temelinde farklı programlar etrafında örgütlenmiş siyasi partilerin siyasi mallarını(programlarını) müşterilerine (seçmenlerine) kabul ettirmelerine dayanan bir iktidar olma mücadelesidir.” (Köker,1996;1255) ANAP iktidarı, bu anlayışıyla sadece uygulanacak olan ekonomik sistemin ana hatlarını belirlemiyor, aynı zamanda siyasal yaşantımızda parti-seçmen ilişkilerinin de ekonomik bir temele dayanmasının önünü açacaktır.

ANAP iktidarının ekonomik ve sosyal hayata ilişkin programlarının netleştiği dönemde, diğer siyasi partiler yeni gelişmelere sahne oluyorlardı. Öncelikle 6 Kasım 1983 seçimlerine katılmalarına izin verilemeyen SODEP, DYP, RP, MP gibi partiler eski genel başkanlarının yasaklı olmalarından dolayı emanetçi kişilerce yönetiliyordu. Ancak 25 Mart 1984 yerel seçimlerinde alınan sonuçlar, hem meclisteki hem de meclis dışındaki partilerin tekrar hareketlenmelerine yol açtı.

“25 Mart 1984 yerel yönetim seçimlerinde ANAP 54 ilde belediye başkanlığı kazanmanın dışında Türkiye genelinde oyların %45’ini alarak 6 Kasım 1983 seçimlerindeki durumunu korudu. Ancak ana muhalefet safları değişmişti. Yerel seçimlerde HP %8’lik, MDP ise %6,5’lik oy oranlarıyla erimekte olduklarını gösterdiler. Buna karşılık yerel seçimlere katılmalarına izin verilen SODEP %22 oyla ikinci, DYP %13 oyla üçüncü parti durumuna yükseldiler. Böylece hem muhalefet partileri yer değiştirdiler, hem de mevcut muhalefet parlamento dışına kaymış oluyordu. Eğer 25 Mart yerel seçimleri genel seçim olsaydı, HP ve MDP meclise giremeyeceklerdi.” (Tanör,2005;67) Bu durum, “yerel seçimlerden önceki genel seçimlere katılmasına izin verilmeyen partileri o kadar cesaretlendirecek ki, 1983 seçimlerinin meşru olmadığını ve yenilenmesi gerektiğini savunacaklardır.” (Özkan,2002;71)

Yerel seçimler, sonuçları itibariyle ANAP’a karşı muhalefetin güçlenmeye başladığını ve dolayısıyla 12 Eylül rejiminin siyasal hedeflerinin de çözülmeye başladığını gösteriyordu. Çünkü “12 Eylül rejimi macro hedef olarak 1980 öncesinin sert ideolojik temelli, zıt kutuplu iki parti yapılanması yerine biri merkez sağda biri

merkez solda olmak üzere ılımlı devletçi-liberal kutupları temsil eden iki partili sistemi yerleştirmek istemiştir. Bununla beraber toplum ve kitle örgütleri depolitizasyona tabi tutulmuştur. Siyasal partilerin kapatılması ve liderlerinin siyasetten yasaklanmasıyla beraber, ortaya çıkacak yeni parti ve seçkinlerinin eski kimlik ve davranış biçimlerinden radikal bir kopuş gösterecekleri varsayılmıştır. Ancak 25 Mart 1984 yerel seçimlerinden sonra tüm toplum yeniden politize olmuştur.” (Sakallıoğlu,1996,1248)

Toplumu yeniden politize eden 25 Mart 1984 yerel seçimleri, ANAP dışında kalan partileri bir takım değişikliklere yöneltmiştir. “HP Genel Başkanı N. Calp ile MDP’nin Genel Sekreteri Doğan Kasaroğlu istifa etti. Feshedilen AP’nin ve kapatılan BTP’nin devamı olduğu iddiasıyla DYP hakkında kapatma davası açıldı. Ancak Anayasa Mahkemesi, bu istemi oybirliği ile reddetti. DYP’de Hüsamettin Cindoruk Genel Başkan oldu, FP genel başkanlığa A. Tekdal’ı getirdi. MDP genel kongresinde genel başkanlığa T. Sunalp’ın yerine Ü. Söylemezoğlu getirilirken, HP’de Aydın Güven Gürkan Genel Başkanlığa seçildi. İki partideki değişim bununla da kalmadı. HP, daha sonra SODEP’le birleşerek SHP adını aldı.(03.11.1985) Haziran 1986’da yapılan kongrede ise Erdal İnönü Genel Başkanlığa getirildi. MDP ise 1986 ilkbaharında yapılan olağanüstü kongrede kendini feshetti. 18 MDP milletvekili ANAP’a, 21 MDP milletvekili ise DYP’ye katıldı. Ayrıca MDP kökenli Mehmet Yazar, Hür Parti’yi kurarak 21 milletvekili ile grup oluşturdu.” (Tanör,2005;67-69)

Siyasi partilerin bu denli bir değişim yaşaması 12 Eylül rejiminin ve sonrasında ANAP’ın sahiplendiği yasaklamaları devre dışı bırakmıştı. “HP ve MDP’nin yerine mecliste gerçekte var olması gereken partiler ön plana çıkmaya başlamıştı. Bu durum, ANAP üzerinde bir tedirginliğe yol açmıştır. Özellikle HP ile SODEP’in birleşmesine Özal bizzat karşı çıkmıştır.”(Kongar,2007;223) Bu da gösteriyor ki, partilerin yaşadığı bu dönüşüm ANAP’ın seçmen karşısındaki konumunu da etkileyecek ve hatta siyasal bir baskıya dönüşecektir. Özellikle B. Ecevit’in ekibinin Rahşan Ecevit önderliğinde 14 Kasım 1985’de Demokratik Sol Partisi’ni (DSP) kurmaları ve Muhafazakâr Parti’nin de (MP) Milliyetçi Çalışma

Partisi'ne¹⁰ dönüşmesiyle beraber (30.11.1985) 12 Eylül öncesinin aktörleri de siyasete yeniden dönüş yapıyorlardı. ANAP'ın içinde birleştirdiğini öne sürdüğü dört eğilim, liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol, bu gelişmelerle beraber farklı partilerin benimsediği siyasi eğilimlere dönüşmüştür. Dolayısıyla bu gelişmeler, ANAP'ın içinde barındırdığı bu eğilimlere göre partiye oy veren seçmenin de başka partilere geçişi anlamına gelecektir.

Partilerin genel yapısında ortaya çıkan bu değişiklikler, askerlerin 12 Eylül döneminde oluşturdukları parti yapısının dağıldığını gösteriyordu. Soldaki birleşimden sonra solun ana partisi SHP ortaya çıkmış; buna karşın DYP ve ANAP sağın önemli iki partisi olarak ön plana çıkıyordu. Diğer taraftan "Demirel, Ecevit, Türkeş Erbakan gibi liderlerin yasaklı olmalarına rağmen partilerine önderlik ettikleri zaten bilinen bir gerçektir. Bu gelişmeler, askerlerin oluşturduğu yapılanmanın hızla aşındığını, Özal hükümetinin de dayandığı demokratik olmayan kurumların ülke genelinde benimsenmediğini gösteriyordu." (Ahmad,2002;229-230)

Yerel seçimlerden sonraki en önemli gelişmelerinden birisi de, 28 Eylül 1986'da yapılan milletvekili ara seçimleridir. Bu seçimde DYP, SHP, DSP, RP ve MÇP aldıkları oy itibarıyla artık ANAP için ciddi birer siyasi rakip oldular. (Bkz. Çizelge 3) 11 Milletvekili için yapılan ara seçimler, "DYP'nin yükselişine ve liberal, demokratik güçlerin desteğine tanık olurken, Sosyal demokratlar (DSP ve SHP) %31 oranında oy alarak seçimden pek de karlı çıkmadılar. Zaten seçimler öncesinde DSP'nin kuruluşu Özal'ı fazlasıyla mutlu etmişti. Çünkü bu durum, sol oyları böldüğü gibi sosyal demokratların birleşimini de zorlaştıracaktı. Diğer taraftan, 28 Eylül 1986'de yapılan ara seçimlerde ANAP oylarının %45'den %32'ye düşmesiyle beraber erken seçim talepleri artmıştır." (A.g.e;230)

"Seçim sonrasında SHP Genel Başkanı Erdal İnönü başarısızlığı kabul ederek, bu görevden çekildi. Sonrasında MKYK'dan güvenoyu alınca göreve devam etti. Sosyal demokratların tersine seçimlerden daha kârlı çıkan DYP, erken seçim talebinde bulunduysa da, ANAP buna karşı çıktı." (Tanör,2005;70) ANAP, meclis içerisinde sahip olduğu sayısal çoğunlukla zaten erken seçimi taleplerini rahatlıkla

¹⁰ 24 Ocak 1993'te Olağanüstü kongreyle MÇP, MHP ismini alacaktır.

reddedebiliyordu. Ancak ara seçimler, 1983 genel seçimlerinden sonra erken seçim taleplerini ortaya çıkaran en önemli siyasal gelişmedir.

Çizelge 3. 28 Eylül 1986 Ara Seçim Sonuçları		
Partiler	Oy Yüzdesi	Sandalye Sayısı
ANAP	%32,3	6
DYP	%23,5	4
SHP	%22,5	1
DSP	%8,6	0
RP	%5,5	0
MÇP	%2,7	0

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Ara seçimleri değerlendiren siyasi gözlemciler, seçim boyunca sergilenen farklı gelişmelere de dikkat çektiler. “Kampanyalarda muazzam paralar harcanıyordu. En yüksek harcamaları da iş çevrelerinin finanse ettiği ANAP yapıyordu ve en zengin parti durumundaydı. Seçimlerde DYP de büyük harcama yaptı. Bu durum, Özal’ı destekleyen güçlerin tutum değiştirmeye başladıklarını ve Demirel’i de desteklediklerini gösteriyordu.”(Ahmad,2002;231) Özellikle 1983 seçimlerinde para karşılığında siyasal reklâm yapmayla başlayan bu süreç, siyasal yaşamın piyasa koşullarına göre şekillenmesini sağlayacaktır. Bu durum daha önce değindiğimiz gibi ANAP’ın ekonomideki piyasa mantığı ile siyasetteki piyasa mantığını birbirinin tamamlayıcısı olarak görmesinin bir sonucudur. Dolayısıyla partiler bundan sonra eğer seçim kazanmak istiyorlarsa, ciddi harcama yapma gerekliliğine inanmak zorundadırlar.

28 Eylül 1986’da yapılan milletvekili ara seçimlerinden sonra siyaset gündeminde en fazla yer alan konuların başında, siyasi yasaklı liderlerin durumunun ne olacağı idi. Çünkü DYP, RP, MÇP ve DSP siyasal faaliyetlerde bulunmalarına karşın liderleri siyasi yasaklıydı. Siyasi arenada gün geçtikçe bu yasaklı liderlerin sesi daha çok çıkmaya başladı. Bundan dolayı yasakların kalkması sık sık gündeme geliyordu. Bu konuda Cumhurbaşkanı K. Evren’in ve Başbakan T.Özal’ın fikirleri önemliydi. “Hasan Celal Güzel’in o döneme ilişkin bire bir görüşmelerine göre, Cumhurbaşkanı K. Evren’in olumlu tutumuna karşın Başbakan Özal, yasakların devamından yana tavır koydu. Yasakların kalkması yönünde yapılacak bir yasal düzenlemeye taraftar olmayan Özal, sorunu referanduma götürme isteklerini ise

kabul etti.”(Birand, Yalçın, 2003;290) “Özal, bu kararı alırken de ciddi bir parti muhalefeti ile karşılaşmıştır. Çünkü o dönemde Mesut Yılmaz’ın başı çektiği bir grup, siyasi yasaklar konusunda mecliste yapılacak bir düzenlemenin ANAP’a itibar kazandıracağı düşüncesindeydi.” (Tokatlı,1999;64) Ancak Özal, referandum sonucunda hayır oylarının daha fazla olacağı kanısını taşıdığı için, parti içindeki bu muhalif düşünceyi dikkate almamış ve referandumda karar kılmıştır.

“Meclis’te 5 ve 10 yıllık siyasi yasaklıların tekrar politikaya geri dönmesine olanak sağlayacak olan referandum konusunda yasal düzenleme yapıldıktan sonra 6 Eylül 1987’de halk oylamasına gidildi. Referandum sonucunda Evet oyları %50.16, hayır oyları ise %49.84 oranında gerçekleşti. Evet-hayır oy farkı 75.066 olarak gerçekleşti.”(Çavdar,2004;278-279) Referandum sonuçları, Özal’ın beklentilerini karşılamaktan uzak kaldı. Çünkü Özal referandum öncesi hayır oylarının daha çok olacağını düşünmüştü. Sonuç böyle olunca, DYP, RP, DSP, MÇP gibi partiler emanetçi genel başkanlarının yerine siyasi yasaklardan kurtulan eski liderlerini partilerinin başına getirdiler.

Ara seçim sonuçları ve referandumdan ‘evet’ yönünde olumlu sonuç çıkması, siyaset dünyasını tekrar hareketlendirdi. Her ne kadar referandumdan %49.84 ‘hayır’ oyu çıksa da sonuç itibariyle halk, yasakların kalkmasından yana tavır koymuştur. Bu, aynı zamanda toplumsal muhalefetin giderek güçlenmesi anlamı da taşıyordu. 6 Eylül 1987’de eski siyasetçilerin yeniden siyasete dönüşüne imkân tanıyan referandumun ‘evet’ yönünde sonuçlanması ülke genelinde toplum politik gelişmelere olan ilgilerine canlılık katmıştır. Dolayısıyla bu süreci gözlemleyen ANAP, mevcut siyasi gelişmelere bir erken seçim hamlesiyle cevap verecektir.

Özal, referandum sonuçlarını da göz önünde bulundurarak, “siyasal yasakları yeni kalkmış olan liderlerin yeterince örgütlenmeye ve propaganda yapmasına fırsat vermeden seçime gitme kararı aldı. 1980 darbesinden beri arkasına aldığı rüzgârı iyi kullanan Özal, iktidarı boyunca meclis çoğunluğuna dayanarak seçim bölgelerini ve seçim sistemini değiştirmekten de geri kalmıyordu. Özellikle seçim sisteminde yapılan değişiklikler muhalefeti 29 Kasım 1987 genel seçimler öncesinde seçim boykotu ile karşı karşıya bıraktı. Ancak SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, bu boykotu desteklemeyince seçimler Özal’ın isteğine göre yapıldı.”(Kongar,2007;222-223)

“29 Kasım 1987 genel seçimleri Çifte barajlı d’Hondt+Kontenjan sistemi ile yapılacaktı ve ülke barajı dışında seçim çevresi barajı uygulamasına geçilecekti. Bu doğrultuda, Türkiye genelinde %10 barajı uygulanacaktı. Ayrıca seçim bölgeleri 7’den 6’ya indirilerek, 3’ten fazla milletvekili çıkaran bölgelerde en çok oy alan partiye açıktan bir milletvekili verilmesinin önü açılmış oldu.” (Turgut,1999;17) Tabii ki seçim sistemi, bu haliyle ciddi bir oy kitlesini meclis dışında bıraktığı gibi, en çok oy alan partiye de ciddi bir sandalye sayısı kazandıracaktı. Diğer taraftan alınan oyla temsil oranı arasında ciddi bir orantısızlık oluşacaktır.(Bkz. Çizelge 5)

ANAP’ın seçim yasalarını kendi lehine düzenlemesiyle beraber siyasi partilerin seçim propagandaları da hız kazandı. “ANAP, seçim propagandasında iktidarda buldukları süre içerisinde ülkede gerçekleştirdiği pek çok yenilik ve dönüşümü ön plana çıkarıyordu. Partinin temel stratejisi ‘Türkiye çağ atlıyor’, ‘Türkiye çağı yakalıyor’ üzerine kuruluydu. ANAP, başladığı projeleri bitirebilmek için seçmenden beş yıl daha istiyordu. Ayrıca seçmen diğer partilere oy vermeyerek kavgasız Türkiye’ye sahip çıkmış olacaktı. Diğer taraftan muhalefet partileri, ortadireğin yaşadığı sıkıntıları, dış borçlanmadaki yükselişi, zamları, işsizliği, geçim sıkıntısını, yolsuzlukları ve özgürlüklerin, hukukun çiğnenmesini gündeme taşıyarak seçmenden destek istediler.”(Özkan,2002;79-97) Ancak seçim sonuçları açıklandığında, muhalefetin stratejisinin pek de başarılı olmadığı görülüyordu. ANAP seçmenden 5 yıl için bir kez daha yetki almıştı. Üstelik seçim yasalarının avantajını kullanan ANAP, %36,31 oranındaki oyla 292 sandalye kazanmıştı. Diğer taraftan SHP ana muhalefet kanadını oluştururken, DYP üçüncü parti olarak hatırı sayılır bir çoğunluk elde etmiştir. (Bkz Çizelge 5)

Çizelge 4. 29 Kasım 1987 Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	26.376.926
Oy kullanan seçmen sayısı	24.603.541
Geçerli oy sayısı	23.923.687
Seçime katılma oranı	% 93.3

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 5. 29 Kasım 1987 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Anavatan Partisi (ANAP)	8.704.335	36,3	292	64,89
Sosyal Demokrat Halkçı Parti(SHP)	5.931.000	24,8	99	22,00
Doğru Yol Partisi(DYP)	4.587.062	19,1	59	13,11
Demokratik Sol Parti(DSP)	2.044.576	8,5	-	-
Refah Partisi (RP)	1.717.425	7,2	-	-
Milliyetçi Çalışma Partisi(MÇP)	701.538	2,9	-	-
Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)	196.272	0,8	-	-
Bağımsızlar	89.421	0,4	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Seçimlerden güçlü bir iktidar ve önceki döneme göre daha etkili muhalefet ortaya çıkmıştı. Ancak özellikle seçim sistemi ve bu sisteme göre şekillenen sonuçlar, ANAP'ın, baskın seçim hamlesi dışında belli varsayımlara dayalı olarak kendine göre yeniden dizayn ettiği seçim yasası sayesinde bir takım sorunları da gündeme getirmiştir. "ANAP'ın TBMM'nin 2/3'e yakın (292 Milletvekili) üyelik kazanmasının 'istikrar' için yeterli olmadığı gözlemlenmiştir. 1987 seçimlerine katılan parti sayısının yediye çıkması ve bunlardan genel barajı aşamayan ikisinin demokratik standartlara göre az sayılmayacak (DSP%8,5, RP%7,2) ölçüde oy alması iki ve üç parti sistemine dönüşün mümkün olmadığını göstermiş, 'aşırı çok partili' bir siyasal yaşamın sinyallerini vermiştir. Böylece %10'luk seçim barajının hedeflediği siyasal parti modelinin tutmadığı ve siyasal parçalanmanın arttığı açıkça ortaya çıkmıştır. Bu siyasal parçalanma, ileriki seçimlere daha fazla partinin katılımını sağlayacaktır. Örneğin 1995 seçimlerine 12 siyasal partinin girmesi bu olayın en önemli kanıtıdır."(Sabuncu, Şeker,1996;1151)Bu durum, aynı zamanda iki partili sisteme geçiş için uzun süre uğraş veren 12 Eylül rejiminin siyasal mantığının da çözülüşü anlamına gelmektedir. Çünkü 12 Eylül rejimi, 1980 öncesinde meydana gelen şiddet olaylarının sorumlusu olarak siyasi partilerin tutum ve uygulamalarını gösteriyordu. Dolayısıyla askeri rejim 1983 seçimleri öncesinde partiler ve siyasetçiler üzerinde ciddi bir denetim sağlayarak, siyasal istikrarsızlığın önüne geçmeyi hedeflemiştir. Antidemokratik bir sürecin yaşanmasını sağlayan bu durum, 1987 seçimlerine gelindiğinde serbest bırakılan siyasi faaliyetler doğrultusunda parti çeşitliliğini artırmıştır. Ancak ANAP seçim sistemi ve baskın seçim taktikleri ile

mecliste daha fazla partinin yer almasını engelleyerek, siyaseti farklı bir krizin eşiğine getirmiştir.

12 Eylül rejiminin hararetle savunduğu, Özal liderliğindeki ANAP'ın da seçim kanunu değişiklikleriyle etkinleştirdiği %10'luk ülke barajı, dört partiyi meclis dışına itmişti. “Bu dört partinin (RP, DSP, MÇP, IDP) bağımsızların oylarıyla beraber aldığı oyların toplamı 4.749.232'dir.Oransal olarak %19.61 seçmen oyu temsilcisizdir. Buna karşılık en çok oy alan parti aldığı oya göre %28.59 artış sağlayarak meclisteki temsilciliklerin %64.90'ını elde etmiştir. Ulusal baraj nedeniyle temsilcisiz kalan oyların tümü en çok oy alan partiye yöneldiği gibi; barajı aşan partilerin bir kısım oyları çevresel barajlar nedeniyle en çok oy alan partiye kaymıştır. Böyle bir seçim sisteminin demokrasiyle bir ilintisi olamaz.”(Sav,1995;168) Uygulanan seçim sistemi bu haliyle, tıpkı 12 Eylül rejiminin 1983 yılındaki genel seçimler öncesinde partiler ve adaylar üzerinde kurduğu baskıya benzer sonuçlar doğurarak, siyasal yaşamı demokratik değerlerden uzaklaştırmıştır. Dolayısıyla 1983 seçimleri öncesinde 12 Eylül rejiminin partiler ve adaylara uyguladığı vetolar sonucunda oluşan siyasal dışlanmışlık, 1987 genel seçimlerinde uygulanan seçim sistemi sayesinde tekrarlanmış durumdadır.

Erken genel seçimlerden hemen sonra ANAP, uyguladığı seçim sistemi ve elde ettiği seçim sonuçları itibariyle muhalefet partilerinin hedefi olmuştur. Nitekim Demirel, II. Özal hükümetini “seçim yasası” hükümeti olarak tanımladı ve 1983 genel seçimleri sonrasında sık sık dile getirilen meşruiyet sorununu gündeme taşıdı. (Ahmad,2006;192) Temelde 1983 seçimleri sonrasında meclis dışına itilen birçok siyasi partinin siyasete tekrar dönüşünü sağlaması beklenen 1987 seçimleri, bu beklentiyi karşılamaktan uzak kalmıştır. 1987 seçimleri sonuçları itibariyle iktidarı daha güçlü kılırken, güçlü olmayan bir muhalefet oluşturmuştur. Diğer taraftan dört partiye de (MÇP, RP, DSP, IDP) meclise girme şansı vermemiştir.

ANAP iktidarının ilk dört yılı (1983-1987), 1982 Anayasasının baskıcı karakteriyle birleştiği için siyasal yaşamı 12 Eylül darbesinin gölgesinden kurtaramamıştı. 12 Eylül rejiminin güçlü iktidar ile siyasal istikrar arasında kurduğu ilişkinin toplumsal bir kabullenişe doğru gitmesi, ANAP'ı bir kez daha iktidar yapmıştır. Dolayısıyla “seçmen davranışının istikrar arayan bir davranış boyutuyla

örtüştüğü görülmektedir.”(Sakallıoğlu,1996;1251) Diğer taraftan ANAP, 1983 genel seçimlerinde olduğu gibi 1987 genel seçimlerinde de, siyasal yaşamın krizlerinden beslenmiştir. Başlangıçta 1980 darbesinin toplumsal yaşamda yarattığı hoşnutsuzluktan faydalanan ANAP, 1987 genel seçimlerinde de benzer durumlardan faydalanmıştır. Öncelikle %32 civarında seyreden sosyal demokrat oyların (SHP%24.74-DSP%8.53)bölünmesi, ANAP’a ciddi bir avantaj sağlamıştır. Bunun yanı sıra sağ partiler de henüz ANAP’a tam olarak rakip olabilecek güçte değillerdi. Bundan dolayı 1987 genel seçimleri, hem mevcut siyasi koşulların etkisiyle hem de yürürlükteki seçim kanunları sayesinde ANAP’ı geçmiş döneme göre daha güçlü hale getirmiştir. Ayrıca unutulmamalıdır ki, erken seçimin hangi koşullarda ve ne zaman yapılacağını iktidar partisi belirlediği için sonuç yine iktidar lehine olmuştur. Bu açıdan 1987 erken genel seçimi sonuçları itibariyle siyasi hayata bir dinamizm katmadığı gibi, yeni yasama döneminde (1987-1991) iktidar ile muhalefet arasındaki çatışmaya kaynaklık edecektir.

5.2. ANAP İktidarının II. Dönemi

“TBMM’nin 18. yasama dönemi bir öncekinden farklı bir havada başladı. 1983’teki TBMM üyeleri ve partiler, Milli Güvenlik Konseyi’nin teftişinden ve eleğinden geçmişlerdi.1987 seçimleri ve bunun sonucunda oluşan TBMM ise böyle bir ambargo altında değildi. Nitekim daha ilk günden bu belli oldu ve bir takım tepkiler de oluşmaya başladı. DYP ve SHP’li milletvekilleri, TBMM’nin açış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı K. Evren’i alkışlamadılar, ayağa kalkmadılar hatta bir kısmı genel kurulu terk ederek tepkilerini dile getirdiler. Bu protesto, biriken ve ancak şimdi açıklanabilen bir tepkiden ibaret değildi. K. Evren’nin açış konuşmasını TBMM Başkanlık kürsüsünden yapması da meclisin ve seçilmişlerin saygınlığı açısından tepki yaratmıştı.”(Tanör,2005;78)

“TBMM’nin açılışı ile birlikte Başbakan Turgut Özal, Cumhurbaşkanı’na istifasını sundu; parlamenter gelenek gereği de kendisinden yeni hükümet kurulana dek göreve devam etmesi istendi. İkinci Özal hükümeti kısa zamanda kuruldu ve atandı. Hükümet programı TBMM’nde okundu ve altı gün sonra yapılan güven oylamasında 153 olumsuz oya karşılık, 290 olumlu oyla hükümet güvenoyu aldı; programı da resmen onaylandı.”(a.g.e;78)

ANAP, bir önceki döneme göre oylarını artırıp, daha güçlü bir pozisyonda iktidar olmuştu. Ancak beş yıllık yasama dönemi içerisinde önemli sorunların çözümlenmesi bekleniyordu. Öncelikle ülkenin ekonomik sorunları gittikçe kötüye gidiyordu. Diğer taraftan 1982 Anayasası'nın antidemokratik uygulamalarından vazgeçilmesi için demokratikleşme politikalarına ağırlık verilmesi gerekiyordu. Avrupa Birliği ilişkilerinin rayına oturtulması, güneydoğu sorunu, yerel seçimler, Cumhurbaşkanlığı seçimi gibi konular II. Özal Hükümetinin uğraş vermesi gereken diğer gelişmelerdi.

“Özal, 1983-1987 arasında ısrarla ekonomiyi ön plana çıkarmış ve politika, hukuk gibi konuları ‘geçiş dönemi’ nedeniyle ele alamıyor izlenimi vermişti. Özal liderliğindeki ANAP’ın bu durumunun kalıcı olup olmadığı, gelecekteki yani iktidar oluşlarının II. dönemine denk gelen tutumları belirleyecektir.” (Parla,1995;154) I. Özal Hükümeti döneminde baskıcı yönleri sıkça gündeme gelen 1982 Anayasası, genel bir çerçevede ele alınmak zorundaydı. “Özal ise yeniden başbakan atanmasının hemen ertesi günü, sadeleştirilmiş bir Anayasa çalışması yapmaya hazır olduklarını açıklayarak, bu ihtiyaca cevap verdi. Özal’a göre var olan 1982 Anayasası dinamizmi engelliyordu. Ancak Özal’ın önerisi muhalefet tarafından fazla ciddiye alınmadığı için, tartışma kısa sürede gündemden düşmüştür.”(Tanör,2005;78) Muhalefetin tutumu Özal’ın 1983-1987 dönemindeki uygulamalarına bakılarak haklı bulunabilir. Çünkü ANAP, dört yıllık iktidarı boyunca ülkede demokrasinin gelişmesine katkı sağlayacak politikalardan uzak durduğu gibi, 12 Eylül rejiminin yasaklarını savunacak duruma gelmişti. Hatta Cumhurbaşkanı Evren’in olumlu tutumuna karşılık Özal ve ekibi, eski parti liderlerinin siyasete yeniden dönmesini sağlayan yasal düzenlemeleri yapmayarak, referandum seçeneğini tercih etmişlerdi. Ayrıca seçim yasalarını kendi lehine yeniden düzenleyen ANAP iktidarı, muhalefetin bu yönde gösterdiği tepkiyi ciddiye almamıştı.

“1988 yılına gelindiğinde Özal, siyasi sorunlardan uzak duruyordu. Başbakan Özal, muhalefetin oluşturduğu baskıya rağmen 1983–1987 yılları arasında olduğu gibi ekonomi merkezli yürüttüğü icraatlara devam etme niyetini açıkça belli ediyordu. Dolayısıyla yeni dönemde demokrasi adına her herhangi bir girişimde bulunmadı. Askeri yönetimden devralınan antidemokratik yasaların değiştirilmesi, sendikalar

yasası, yüksek öğretim yasası, seçim ve siyasal partiler yasası, basın-yayın yasası ve TRT yönetimi ile ilgili yasalar değişmedi.”(Ahmad, 2002;232)

Özal, iktidarının ikinci döneminde, ekonomik gelişme konusunda daha liberal politikalar üzerinde duruyordu. Ekonomik sorunların başında da enflasyon geliyordu ve yeni dönemde enflasyonunun aşağı çekilmesi Özal hükümetinin ana hedefleri arasında yer alıyordu. Ancak bu alanda yürütülen politikalar gün geçtikçe halktan tepki almaktaydı. Çünkü “29 Kasım 1987’deki genel seçimlerde ezici bir çoğunlukla iktidar olan Özal, başarı sarhoşluğuyla ile devalüasyon ve zamları o kadar ileri götürecek ki, Türk Lirasını beş ayda %40 devalüe edecek ve Mayıs 1988 sonu itibariyle enflasyonu %75’e çıkaracaktı. Yarattığı bu bunalım, sonucunda ANAP, kamuoyu yoklamalarında ikinci hatta üçüncü parti durumuna düşmüştür.”(Ülgen, 1990; 41-42)

Bu süreci değerlendiren Özal, “seçmen tabanının hızla aşınmasının önüne geçmek ve durumun daha da kötüleşmesini engellemek için Ağustos 1988’de, Mart 1989’da yapılması gereken yerel seçimlerin Kasım ayı içerisinde yapılması için Anayasa değişikliği arayışına girdi. Bu sebeple tatilde bulunan Meclis toplantıya çağrıldı. Anayasa değişikliğine ilişkin oylamaya DYP katılmazken, SHP ise ret oyu verdi. İkinci turda ANAP oylarıyla kabul edilen değişiklik (284 kabul oyu) Cumhurbaşkanı Evren tarafından onaylandıktan sonra resmi gazete yayınlandı. Fakat değişikliğin kabul dilişindeki oy oranları nedeniyle (Anayasa md.175) bunun halk oylamasına sunulması zorunluluğu doğdu. Böylece Anayasa hukuku tarihinin en anlamsız halkoylamalarından biri gündemdediydi. Referandumda evet oyu çıkarsa, yerel seçimler 13 Kasım 1988 yapılabilecek, aksi halde 26 Mart 1989’u beklemek gerekecekti.”(Tanör,2005;80)

“Özal, referandum sürecinde genel seçimlerle yerel seçimler arasındaki sürenin azaltılması gerektiğini ve ülkenin neredeyse iki yılda bir seçim atmosferine girmesinin siyasi istikrar açısından sorun teşkil ettiğini öne çıkarmaya çalıştı. Ona göre memleket işlerinde aksama olmaması için Türkiye beş sene müddetle seçim atmosferinden uzaklaşmalı ve 1992 ve 1997’de seçim işleri bir kerede bitecek şekilde düzenlenmeliydi.”(Özkan, 2002;101)

Özal, toplumu değişikliğin kabulü yönünde ikna etmeye çalışırken, “muhalefet ve basın ise, 25 Eylül 1988’de yapılacak referandumu Özal için bir güven oylamasına dönüştürdü. Sonuçlar muhalefetin istediği şekilde ortaya çıktı. Öneri % 65’le reddedildi ve bu sonuç Özal’ın itibarına ağır bir darbe indirdi.”(Ahmad, 2002;233) Dolayısıyla Özal’ın seçimleri öne alma hamlesi sonuca ulaşmayınca, yerel seçimler de tam vaktinde yani 26 Mart 1989’da yapıldı.

Yerel seçimlerin erken bir tarihe alınmasına ilişkin referandum sonuçlarının iktidar partisi ANAP aleyhine sonuçlanması, aynı zamanda halkın siyasal tercihlerinin muhalefet lehine değiştiğini gösteriyordu. 26 Mart 1989’da yapılacak yerel seçimler, muhalefetin referandum sonuçlarını kendi lehine çevirmesi açısından önemli bir fırsattı. Halk nezdinde yürütülecek etkili bir propaganda ile ANAP’a dolayısıyla Özal’a karşı etkili bir sonuç alınabilirdi.

Muhalefet partileri, yerel seçimler öncesinde özellikle “ANAP’ın uyguladığı ekonomik politikaların halka yansımalarını (enflasyonu, işsizlik, yolsuzluklar, özelleştirme) ve ülke yönetiminde oluşturulan hanedan usulü yapılanma gibi sorunları ön plana çıkarıyordu. Buna karşın ANAP, yerel yönetimlerin iktidar partisi yanlısı olması halinde halka daha iyi hizmet verileceğine ilişkin kampanyalar yürütüyordu.”(Özkan, 2002;108-111)

Etkili bir propaganda sürecinden sonra yapılan seçimler, muhalefetin zaferiyle sonuçlandı. Çünkü seçim sonuçları iktidar partisi ANAP açısından tam bir hezimet oldu. “1987 seçimlerinde % 36.31 ile birinci parti konumundaki ANAP, iki yıl içinde büyük bir düşüş göstererek % 21.80 oranında oy almıştı. Buna karşın SHP %28.69’la birinci, DYP ise %25.13’le ikinci parti oldu.(bkz Çizelge 6) SHP, İstanbul, Ankara ve İzmir belediye başkanlıklarını kazandı.”(Kongar,2007;223)

Çizelge 6. 26 Mart 1989 Yerel Seçimlerine Katılan Partiler ve Aldıkları Oy Oranı (İl Genel Meclisi Sonuçları)		
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %
Anavatan Partisi (ANAP)	4.828.871	21.80
Sosyal Demokrat Halkçı Parti(SHP)	6.353.888	28.69
Doğru Yol Partisi(DYP)	5.565.657	25.13
Demokratik Sol Parti(DSP)	1.998.897	9.03
Refah Partisi (RP)	2.170.365	9.80
Milliyetçi Çalışma Partisi(MÇP)	916.436	4.14
Islahatçı Demokrasi Partisi (IDP)	208.775	0.94
Bağımsızlar	103.800	0.47

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

İktidar partisi ANAP'ın ağır yenilgisiyle sonuçlanan yerel seçimlerde “genel olarak iller temel alındığında, belediye başkanlıkları şöyle sıralanmıştı. SHP 39, DYP 16, RP,5, ANAP 2. Bunlar yerel seçimlerin sonuçlarını ifade ediyordu. Ancak yerel seçimlerin bir de genel siyasal sonuçları olacaktı. Seçimler öncesi iddialı demeçlerine ve başarısız seçim sonuçlarına rağmen Özal, “gitmiyorum” açıklaması yaptı. Muhalefet ise ‘üçüncü parti iktidarda kalmaz’ görüşünü dile getirdi. Böylelikle genel bir güven oylamasına dönüşen yerel seçimler, ülkenin siyasal gündemine yeni çalkantıların kapısını açtı. Nitekim Özal, Bakanlar kurulunda önemli değişikliklere gitti ve hemen ardından da güven tazeleme yoluna gitti. Yapılan oylamada 95 ret oyuna karşılık 289 oyla güvenoyu aldı.”(Tanör,2005;81-82)

1989 Yerel seçimleri sonuçları itibariyle 12 Eylül döneminden sonra iktidara gelen ANAP'ın politikalarının seçmen tarafından sorgulandığını ortaya koyuyordu. Özellikle ekonomik alanda yaşanan olumsuzluklar seçmenin tercihini etkilemiş görünüyordu. Bu aşamada “Özal'a ve partisine olan desteğin azalmasının ana nedeni, kuşkusuz yüksek enflasyon ve bu durumun satın alma gücünde yarattığı aşınma idi. Ortalama ücretlinin satın alma gücü, 1980'den beri %47 azalmıştı. Ayrıca yönetimi saran, hısım ve akraba kayırcılığı, yolsuzluklar da seçime yansımıştı. Özal, çağdaşları olan Reagan ve Thatcher gibi herkese sınırsız bir kapitalist yarışa inanıyordu ve bu durum birçok yolsuzluğa da kapı açmıştı.” (Zürcher,2002;417)

1988 yılına gelindiğinde ANAP tarafından uygulan liberal ekonomik politikaların sonuç vermediği görülüyordu. Ekonomik göstergeler yerel seçimlere

gidildiği dönemde başarısız sonuçlarıyla gündeme gelmeye başladı. Nitekim “ANAP iktidarının 1984-1987 aralığında yıllık ortalama %39 düzeyinde seyreden enflasyon, 1988’de %68’e yükselecek; üstelik ilk dört yılda ortalama % 6.9’luk büyüme hızı da 1988’de % 2.1’e düşecektir. Böylelikle Özal hükümeti, durgunlukla başarısız bir istikrar programının birleştiği bir sürece doğru yol alıyordu.”(Boratav,1996;681) Dolayısıyla ANAP’ın ekonomik programlarının istenilen düzeyde sonuç vermemesi, hem 25 Eylül 1988’de yapılan referandumun hem de 26 Mart 1989’da yapılan yerel seçimlerin muhalefet lehine sonuçlanmasını sağlamıştır.

Yerel seçim sonuçları, aynı zamanda muhalefetin erken seçim taleplerini dile getirmesine yol açacaktır. Ancak iktidar partisi ANAP, erken seçimden ziyade Cumhurbaşkanlığı seçim süreciyle ilgilenmektedir. Nitekim “Özal, muhalefeti kızdıracak şekilde Kasım 1989 yapılacak seçimde Cumhurbaşkanı adayı olduğunu açıkladı.” (Zürcher,2002;417)Aslında “Özal’ın kafasındaki ‘Çankaya Projesi’ 29 Kasım 1987 seçimlerinin kazanılmasıyla kesinleşmişti. Özal’ın bu seçimden sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin sekizinci Cumhurbaşkanı olabileceği konusunda kuşkusu kalmamıştı. Özal, Mart 1989’da yapılacak yerel seçimleri kazandığı takdirde, Çankaya Köşkü’ne tırmanışın kolaylaşacağına inanır.”(Cemal,2004;277) Ancak yerel seçimlerdeki sonuç, Özal’ın istediği gibi değildir. Buna rağmen Özal, meclisteki sandalye sayısına güvenerek Cumhurbaşkanlığı makamına talip oldu.

Muhalefetin tepkisi ve ANAP’ın arkasındaki seçmen desteğinin büyük oranda erimesi Cumhurbaşkanlığı seçimi üzerinde etkili olmadı. “Bütün süreç ANAP’ın parti politikasına göre gelişti. Özal’ın Cumhurbaşkanı olmaması için hiçbir engel yoktu. Bu arada 1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra, geçici birinci madde gereği Cumhurbaşkanı sıfatı kazanan Kenan Evren’in görev süresi bitmişti. İlk defa 1982 Anayasası’nın Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin mekanizması Ekim 1990’da işletildi. 31 Ekim 1990’da Muhalefet partileri SHP ve DYP’nin protesto ederek katılmadıkları seçimin salt çoğunluğu yeterli sayan üçüncü turunda, ANAP Genel Başkanı ve Başbakan Turgut Özal ANAP’lı çoğunluğun oylarıyla Cumhurbaşkanı seçildi.”(Aslandaş,1996;1032)

Cumhurbaşkanlığa Turgut Özal’ın seçilmesiyle birlikte ANAP’ın genel başkanlığına ve başbakanlığa kimin atanacağı sorunu ortaya çıktı. Aslında

“Cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde ANAP içinde Turgut Özal’ın adaylık durumuna Mükerrerem Taşçioğlu, Mehmet Keçeciler ve Mesut Yılmaz gibi partinin önde gelenleri karşı idiler. Özellikle Mükerrerem Taşçioğlu ve Mesut Yılmaz, Özal’ın Cumhurbaşkanlığa seçilmesi durumunda ANAP içinde oluşabilecek liderlik yarışının beraberinde siyasi istikrarsızlığı getireceği görüşündeydiler. Bu arada Özal da, Oltan Sungurlu, Mesut Yılmaz, Güneş Taner, Ali Bozer, Mehmet Keçeciler, Cengiz Tuncer, Hüsnü Doğan, Ekrem Pakdemirli gibi partinin önde gelen isimlerinden birini parti liderliğine, dolayısıyla başbakanlığa getirmek istiyordu. Mesut Yılmaz’ın aktardığına göre Özal’ın ‘kardinallerin papa seçimi’ ile benzeştirdiği bu birliktelik anlaşmazlıkla sonuçlandı.”(Birand-Yalçın,2003;393-410) Dolayısıyla ANAP’ın yeni liderinin seçimi Özal’ın kişisel seçimine kalmış oluyordu

Özal’ın, ANAP içinde bir uzlaşmaya dayalı lider seçme çabası sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine “Özal, 9 Kasım 1990’da Evren’den Cumhurbaşkanlığı görevini devir alır almaz, aynı gün Yıldırım Akbulut’u Başbakan olarak görevlendirdi. Böylece, kendisinden sonra ANAP’ı emanet edeceği kişiyi de işaret etmiş oluyordu. Çok iddialı adaylar arasından, oldukça halim selim ve kendi halinde bir politikacı olan Akbulut’un atanması, Özal’ın hükümeti Çankaya’dan yönetmek istemesinin bir sonucuydu. Özal’ın Başbakan olarak atadığı Akbulut, bir hafta sonra yapılan ANAP genel kongresinde, genel başkanlığa seçildi.” (Kongar,2007;224)

“Özal, seçilmeden önce birkaç kez söylediği gibi, farklı bir Cumhurbaşkanı rolü oynamaya başladı. İç ve dış politikanın temel hatta ikincil konularında girişim Cumhurbaşkanı Özal’ın eline geçti. Özal, sürekli ve düzenli olarak ekonomi brifingleri alıyor, telefon diplomasisiyle özellikle Körfez Savaşı döneminde dış politikaya yön veriyordu. Ayrıca MGK’nın başkanı olması ve gerektiğinde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmesi nedeniyle ve olağanüstü hal kanun hükmündeki kararnemelerde yetkisini kullanarak, iç ve dış güvenlik konularında ön plana çıkıyordu. Özal’ın Akbulut hükümeti dönemindeki etkinliği o kadar artacak ki, başkanlık ya da yarı-başkanlık rejimine kayıldığı yolundaki görüşleri yaygınlaştıracaktır.”(Tanör,2005;86-87)

Özal’ın sorumsuz ve fiilen bunca yetkili hale gelişi, sadece muhalefet saflarında değil, iktidar partisi ANAP’ta ve tarafsız çevrelerde de tedirginlik

yaratmaya başladı. “Özal’ın politikalarına karşı Akbulut hükümetinin iki bakanı(Dışişleri ve Milli Savunma) ve Genel Kurmay Başkanı bu dönemde istifa etme yolunu seçtiler. Bu arada Meclis Başkanı Kaya Erdem ise 31 Aralık 1990 günü yayınladığı yeni yıl mesajında, ‘Devlete hâkim olan ve veya hâkim olduğunu düşünen güçler, meseleleri yalnızca kendilerinin çözebileceği fikrini vatandaşlara benimsetmeye çalışmamalıdır’ şeklinde bir dokundurmada bulunarak, mevcut süreçten rahatsızlığını dile getirmiştir.”(a.g.e;87)

Meclis Başkanı Kaya Erdem’in dile getirdiği rahatsızlık Özal’ın siyaset kurumunda tek adamlığa doğru giden konumuna bir tepkiydi. Çok geçmeden buna ANAP içerisinde de Özal’a karşı bir tepki oluştu. Bu tepki, Çankaya-Hükümet ilişkilerini derinden sarsacaktır. Nitekim “Akbulut’un başbakanlığı sırasında Cumhurbaşkanı Özal ile uyum içinde yürüyen Hükümet-Çankaya ilişkileri, 15 Haziran 1991’de yapılan ANAP kongresinde Mesut Yılmaz’ın genel başkan ve hemen ardından başbakanlığa yükselmeyle beraber değişti. Mesut Yılmaz, başbakan olduktan sonra daha kişilikli ve bağımsız bir politika izledi.” (Kongar,2007;224-225)

Mesut Yılmaz’ın ANAP içindeki başkanlık mücadelesinden sıyrılması ve başbakanlığa kadar yükselmesinin ardından Özal’ın ANAP üzerindeki etkinliği de azalmış oluyordu. “Mesut Yılmaz, Özal’ın başkanlık ya da yarı başkanlık gibi fikirlerini benimsemediği gibi, Cumhurbaşkanı’nın tarafsız ve etkisiz bir kişi olması gerektiği konusunda genel bir kanaate sahipti. Dolayısıyla Özal’ın ve Yılmaz’ın kısa ya da uzun süreli birliktelik çizmelerine imkân olmamıştır.”(Gökmen,1993;14-15)

“Mesut Yılmaz, ANAP içerisindeki liberal grubun önderi olarak, köktendinci ve milliyetçi grubun oluşturduğu kutsal ittifakı aşarak partinin genel başkanlığına gelmişti.” (Zürcher,2002;418-419) Parti içindeki bu ayrılmaya rağmen Mesut Yılmaz’ın ANAP’ın başına geçmesi ve başbakanlığa yükselişi, parti içindeki çekişmenin durulması ve Cumhurbaşkanı Özal ile hükümet arasındaki ilişkinin mesafeli olması sonucunu doğurdu. Ancak ülke genelinde mevcut siyasi koşullar Mesut Yılmaz hükümetinin uzun ömürlü olmayacağını gösteriyordu. Çünkü “Türkiye, 1990’dan beri erken seçim havasına girmişti. Hatta dönemin muhalefet liderleri Demirel ve İnönü erken seçim için, ‘sine-i millete dönmek’ dâhil her çarede anlaşmış görünüyordular. Muhalefetin erken seçim taleplerine Mesut Yılmaz ve

hükümeti sırt çevirmedi. Göreve gelişinin ikinci ayı dolmamışken, Mesut Yılmaz muhalefetle erken seçim konusunda temas kurdu. Yılmaz, Demirel ve İnönü erken seçim için prensipte anlaştılar.(09.08.1991) Bu amaçla TBMM toplantıya çağrıldı ve seçim kanununda yapılan değişiklikle genel seçimlerin 20 Ekim 1991 tarihinde yapılması kararlaştırıldı.”(Tanör,2005;88-89)

20 Ekim 1991’de erken seçime gidileceğine ilişkin alınan karar, sadece son dönemde olan siyasi gelişmelerle ya da muhalefetin baskısı doğrultusunda açıklanamaz. Öncelikle ANAP 1987 seçimlerinden büyük bir çoğunluk elde etmişti. Ancak seçim sisteminin bütün avantajlarını kullanarak muhalefet partilerinin seçim sürecine dezavantajlı girmelerini sağlamıştı. Özellikle seçim barajları dolayısıyla 4.749.232 dolayında oyun parlamentoda temsil hakkını elde edememesi parlamenter demokrasinin ruhuna aykırı bir durumdur. Dolayısıyla seçim sistemini kendi lehine kullanan ANAP, hem meclisteki partilerle hem de meclis dışına itilen partilerle uzlaşma sürecinden uzaklaşmıştır. Diğer taraftan 1989 yerel seçimlerinden büyük bir kayıpla çıkan ANAP, ülke çapında azınlığa düşmüş olmasına rağmen parlamentoda güçlü bir çoğunluğa sahip olmanın siyasi avantajlarını kullanmıştır. Nitekim Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde iktidar partisi yerel seçimlerde yaşadığı oy kaybını dikkate almamış ve seçim sürecini tek başına yönlendirmiştir. Bundan dolayı seçilen Cumhurbaşkanı başından beri muhalefet partilerinin tepkisini çekmiştir.

1989 yerel seçimlerin azınlık konumuna düşürdüğü ANAP, Özal’ı Cumhurbaşkanlığa getirmişti. Ancak Özal’ın başkanlık sistemine olan özlemi neticesinde hükümet üzerindeki etkinliği ise devam ediyordu. Bu durum, Başbakan Yıldırım Akbulut’a karşı bir muhalif gücün ortaya çıkmasına yol açmıştır. ANAP içerisinde ortaya çıkan bu muhalif güç Mesut Yılmaz’ı parti liderliğine taşımış olsa da, siyasi belirsizliği giderememiştir. Çünkü ülkede mevcut siyasal istikrarsızlık sadece ANAP içerisindeki liderlik yarışından kaynaklanmıyordu.

1989 yılından itibaren mevcut koşullar zaten siyasi istikrarsızlığı içeriyordu. “Bu dönemde Cumhurbaşkanı Özal’ın kuklası haline gelen Akbulut Hükümeti’nin ülkede pek itibar görmemesinin dışında, muhalefetin Cumhurbaşkanı Özal’ı ilk genel seçimden sonra indireceğine ilişkin vaatleri de siyasi ortamı geriyordu. Bunun dışında Güneydoğuda giderek büyüyen Kürt Sorunu, 1990’ların başlarında Ankara

ve İstanbul'daki siyasi cinayetler(Bahriye Üçok, Muammer Aksoy), İslamcılarının seslerinin yükselmeye başlaması karşısında yeni bir askeri müdahaleden söz edilmesi siyaset ortamının tansiyonunu yükseltmiştir. Bu arada Mart 1990'da TÜSİAD siyasi istikrarın sağlanması amacıyla yeni seçim yasasının hazırlanmasını ve seçimlere gidilmesini önerdi.” (Ahmad,2006;193-194) Dolayısıyla siyasi belirsizlik, erken seçime gidişi hazırlayan koşullardan biri olarak ön plana çıkmış ve erken seçim bir çözüm yolu olarak algılanmıştır.

Mevcut siyasi istikrarsızlık dışında, erken seçim konusunda muhalefeti cesaretlendiren sebeplerden birisi de son dönemde yapılan kamuoyu yoklamalarıdır. Özellikle “1990 yılının başlarında yapılan kamuoyu yoklamaları ANAP'a desteğin %8 oranında olduğunu gösteriyordu.” (Zürcher,2002;418) 1989 yerel seçimleri ANAP'ı muhalefet karşısında ağır bir yeniliye uğratmıştı. Ancak 1990 yılının hemen başında ortaya çıkan seçim yoklamaları ANAP'ı muhalefet karşısında daha kötü duruma düşürecek düzeydeydi. Dolayısıyla ANAP'ın parlamentodaki çoğunluğu, artık iktidarda kalmak için bir güvence olmaktan çıkmıştır.

ANAP'ı erken seçim konusunda muhalefete karşı zor durumda bırakan diğer konu ise uyguladığı ekonomik programlardır. Temelde 24 Ocak Kararlarının izinde devam “ANAP'ın ekonomik programları iki farklı dönemde değerlendirilmektedir. Özal iktidarının altın yılları diyebileceğimiz 1984-1987 arası dönemden sonra 1987 seçimleri kazanılmıştı. Bu seçim zaferiyle birlikte popülizm ile özdeşleşerek başarısızlıkla sonuçlanan bir dönem başladı. ANAP iktidarının ikinci döneminde uygulanan istikrar programı denemeleri, kamu açıklarında gerçekleştirilen daralmalara rağmen enflasyon hızının yükselmesini durduramamıştır.” (Boratav,2005;192-194)

ANAP'ın iktidarının ikinci döneminde özellikle enflasyona yönelik beklentileri karşılamaması 1989 yerel seçimlerinin kaybedilmesinde ana etkenlerden biri olmuştu. 1991'de erken seçimlere gidilmesi sürecinde de aynı durum geçerliydi. Çünkü “Özal, enflasyonu aşağı çekme konusunda 1983 seçimleri öncesinde ‘iki sene içerisinde %10'a indireceğiz’ vaadinde bulunmuştu. Oysa 1984-1987 yılları arasında enflasyon ortalaması % 40-50 arasında gezindi.” (Ülgen, 1990; 61) Ayrıca Kasım 1987 seçimlerinden sonra başlayan II. ANAP iktidarı döneminde de daha yüksek

oranda enflasyon verilerine rastlamaktayız.(Bkz. Çizelge7) Dolayısıyla halkın alım gücünü belirlemede etkin bir gösterge olan enflasyon değerlerinin yüksek olması, ANAP'ı muhalefet partileri karşısında zor durumda bırakmıştır. Nitekim 1991 seçimlerine gidilirken muhalefet partilerinin vaatleri daha çok halkın ekonomik beklentilerini karşılama ve enflasyonu indirme konularına yönelik olmuştur.

Çizelge 7 1983 -1991 Arası Yıllık Enflasyon Oranları		
Yıllar	TÜFE	TEFE
1983	31.4	30.6
1984	48.4	52
1985	45	40
1986	34.6	26.7
1987	38.9	39
1988	73.7	70.5
1989	63.3	63.9
1990	60.3	52.3
1991	63.8	55.4

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

“Başlangıçta devletçiliği tasfiyeye yönelik özelleştirme uygulamalarına ağırlık veren ANAP'ın ekonomik politikaları, toplumda çeşitli olumsuzların oluşmasına yol açacaktır. Ücretlilerin milli gelirden aldığı pay azalırken rant gelirlerinin payının artmış olması, önemli sosyo-ekonomik dengesizliklerin göstergesi olmaktadır. Ekonomik alanda ortaya çıkan başarısız sonuçlar aynı zamanda yolsuzluklar ve çıkar ilişkilerine çanak tutmuştur. Nitekim ANAP dönemi aynı zamanda yolsuzluk iddialarının öne çıktığı bir siyasal yozlaşma olarak dönemi olarak anılmaktadır. Kimi yorumcuların uzlaşmacı siyaset anlayışının bir uzantısı olarak adlandırdığı, ideolojik kamplaşmalardan uzak bir biçimde, doğru politikaların tespiti ve etkin bir biçimde uygulanması anlamına gelen 'işbitiricilik', kamuoyunun önemli bir kesiminde devlet kaynaklarının yolsuz kullanımıyla kısa yoldan 'köşe dönücülük' olarak anlaşılmıştır.” (Köker,1996;1256-1257) Dolayısıyla kendi yapısına has çıkar ilişkilerine çanak tutan, dışa açılım ve serbest piyasanın etkin kılınması hedefine odaklanan ANAP'ın ekonomik politikaları, gün geçtikçe genel bir başarısızlığa ve nitekim 1990'lı yılların ekonomik krizlerine zemin oluşturacak boyuta erişmiştir. Özellikle ANAP iktidarının ikinci döneminin son iki yılında

siyasal istikrarsızlığa paralel bir gelişme gösteren ekonomik sorunlar erken seçim sürecine doğru gidişatı hızlandırmıştır.

5.3 1991 Erken Genel Seçimi ve Yeni Koalisyon Döneminin Başlaması

12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan 1983 genel seçimi darbecilerin kontrolünde gerçekleşmişti. 1987’de yapılan genel seçimler ise ANAP’ın meclis çoğunluğuna dayanarak çıkardığı seçim yasalarının gölgesinde yapılmıştı. Her iki seçim sürecinde de antidemokratik uygulamalara başvurulmuş ve ANAP iki dönemde de Meclis’te ezici bir çoğunluğa sahip olmuştu. Ancak 1991 yılına gelindiğinde siyasal yaşamda şartlar değişmeye başlamıştı. Her şeyden önce askerlerin siyaset üzerindeki baskısı azalmıştı. Artık yasaklı liderler yoktu ve Demirel, İnönü, Ecevit, Türkeş gibi liderler partilerinin başındaydı. Böylece muhalefet partileri halka seslerini daha iyi duyurabilecekleri siyasal bir ortama kavuşmuşlardı. Diğer taraftan iktidar partisi ANAP’ın ise 1983 ve 1987 genel seçimlerine göre çok daha ciddi rakipleri vardı. Eski liderleri Özal Cumhurbaşkanı olduğundan, yeni Genel Başkan Mesut Yılmaz’la ilk seçim deneyimlerini yaşayacaklardı. Üstelik ANAP iktidarının 1988-1991 aralığı muhalefetin güçlendiği bir dönemdir. Bundan dolayı iktidar partisi ANAP açısından 1991 seçimi, kendini yeniden halka kabul ettirme açısından iyi bir fırsattır.

1991 Milletvekili Genel Seçimleri 12 Eylül sonrasında yapılan iki genel seçime (1983,1987) göre farklı bir seyirde başladı. 1991 Seçimi öncesinde toparlanmış muhalefet liderlerinin yeni imaj peşinde koştukları bir sürece rastlamaktayız. “Yeni isimler olarak, akademisyenler, bürokratlar ve yeni siyasetçilerle vitrinini düzenlemiş olan Demirel, sosyal demokrat söylemlerle önplana çıktı. 1989 Yerel seçimlerinde birinci parti olan ve üç büyük kentteki belediye başkanlıklarını kazanmış olan SHP, bu seçimlere İstanbul Belediyesi’nin toplumdaki başarısız imajı ile hazırlandı. Ayrıca Doğu ve Güneydoğu yörelerindeki gücü bilinen Halkın Emek Partisi’ne geçmiş olan eski mensuplarını kendi listesinden aday gösterme kararı aldı. DSP, Ecevit önderliğinde toparlanmış gözüküyordu ve sosyal demokrat kanatta SHP’nin rakibi olmuştu. Diğer taraftan Türkeş ve Erbakan milliyetçi ve dinci kesimin gücünü birleştirerek seçime beraber girme kararı aldılar.”(Kongar,2007;227)Siyasal partilerin kendi aralarında bu şekilde ittifak

oluşturmaları, aynı zamanda seçim sisteminin baraj engelini aşma amacına yönelikti. Özellikle barajı aşamayacak olan partiler kendi aralarında anlaşarak bir parti çatısı altında seçime katılıyorlardı. Bu, aynı zamanda 1980 sonrasında düşük düzeyde oy alan partilerin ‘istikrar’ adına meclise girmelerini engelleyen yasal düzenlemelerin devre dışı bırakılması anlamına gelmekteydi.

Seçimlere gidilirken, ANAP Hükümeti de Seçim Yasasında yeni değişiklikler yaptı. “Buna göre 2 ile 4 milletvekili çıkararak seçim çevrelerinde %25 çevre barajı uygulanırken, 5-6 üye çıkaracak seçim çevrelerinde ise baraj %20 olarak saptanmıştır. Başka bir değişiklik ise, tercihli sistemin devreye sokulmasıdır. Buna göre tercihli oyların, adayın listesinde yer aldığı partinin o seçim çevresinde aldığı oyların %15’ini aşması gerekmektedir. Bu oranı aşan sayıda tercih oyu alan adaylar, en çok tercih alandan başlayarak parti listelerinin başına geçirilecek ve o partiden milletvekili seçilenler bu yeni listeye göre saptanacaktır. Hiçbir adayın yeterli tercih oyu almaması durumunda ise, parti listesi esas alınacaktır.”(Kara,2004;223) “Bu uygulama, seçmene seçilemeyecek ve listelerde alt sıralara konulan adayları ön plana çıkarma olanağı sunmuş, demokrasinin bir ölçüde tabana indirilmesine neden olmuştur.”(Günel,2004;137)

Seçim yasasındaki değişikliklerin ve ittifak arayışlarının netleşmesiyle birlikte siyasi partilerin seçim kampanyaları da başladı. “1991 Milletvekili Genel Seçimleri öncesinde tüm siyasi partiler, seçim kampanyalarını reklâm ajanslarıyla profesyonel bir işbirliği ile yürütmüşlerdir.1983,1987 ve 1989 yıllarındaki seçimlerde reklâmcı-siyasal parti işbirlikleri kimi partilerce küçümsenmişti. Ancak yeni dönemde tüm siyasi partilerin reklâm ve propaganda sürecine ilişkin bakış açıları değişmiştir. Bundan dolayı 1991 seçimleri ‘Show’ tipi seyirlik kampanyaların doruğa ulaştığı ve partilerin olağanüstü harcamalar yaptıkları bir seçimdir. Bu seçimde tercihli oy kullanımının da bir yansıması olarak, harcanan bütçeler muazzam rakamlara ulaşmıştır.”(Özkan,2002;113-115)

1983 yılından beri iktidarda bulunan ANAP “seçim kampanyalarını ünlü Fransız reklâmcı Séguéla yönetiminde gerçekleştirir. Séguéla, Mitterand’a yaptığı kampanyalarla Türkiye’de de tanınmaktadır. Séguéla, Mesut Yılmaz’a ‘10 Altın

Öğüt' adı altında bir program sunarken ¹¹, ANAP'ın seçim programını da şekillendirmiş oluyordu. Buna göre ANAP yenilikçi kimliğiyle 'daha yapacak çok iş var' sloganıyla iktidara tekrar talipti. Bu seçim kampanyasında, 1983 ve 1987 seçimleri öncesinde olduğu gibi 1980 öncesine göndermelerde bulunulur ve istikrarın korunması ve koalisyon seçeneğine de meydan verilmemesi için ANAP'ın tek başına iktidar yapılması talep edilir.”(A.g.e; 115-123

Buna karşın Muhalefet partileri açısından propaganda faaliyetleri daha renkli geçiyordu. Özellikle ANAP'ın liberal ekonomik politikalarına karşı sosyal demokrasinin ve abartılı ekonomik vaatlerin sıkça gündeme geldiği seçim kampanyaları ön plana çıkıyordu. “DYP, Demirel önderliğinde ‘Konuşan Türkiye’ sloganıyla saf, özgürlükçü, eşitlikçi bir demokrasi vaatlerine ilaveten Türkiye bütçesinin karşılamayacağı düzeyde abartılılarla süslenmiş ekonomik bir program sunuyordu. Muhalefetin sosyal demokrat kanadı SHP ise sosyal demokrasinin temel değerlerini ön plana çıkararak, Türkiye’yi kısır döngüden ve birbirinin benzeri olan sağ iktidarlardan kurtarmanın hesapları peşindedir. DYP ve SHP’ye göre daha az iddialı olan partilerden biri olan DSP’de demokrasi ve ulusal birlik vurgulamaları ön plandadır. Diğer taraftan MÇP ve IDP ile birleşen RP, ‘adil düzen’ sloganıyla demokrasi ve ekonomik kaynaklı sorunları gündeme taşır.” (A.g.e;125-157) ANAP iktidarının 1983’te iktidara geldikten sonra uyguladığı ekonomik politikaların 1988 yılından sonra toplumsal adaleti zedelemesi ve demokratik açılımlar konusunda 12 Eylül Rejiminin devamı gibi hareket etmesi muhalefetin seçimler öncesindeki en önemli kozu olmuştur. Bu anlamda ekonomik vaatlerin ön plana çıkması, demokratik açılımlara her partinin propagandasında yer vermesi olağan gelişmelerdi.

1991 Milletvekili genel seçimleri, yürütülen propaganda çalışmalarıyla siyasal yaşamı hareketlendirmişti. Ancak asıl hareketlilik seçimler sonuçlandıktan sonra ortaya çıktı. Hiçbir parti iktidar olabilecek düzeyde oy alamadı. Dolayısıyla

---

¹¹ Séguéla'nın ANAP Genel Başkanına 10 altın öğüdü şu şekildeydi: 1-Seçimleri ideoloji değil, lider kazanır. 2-Seçimlerde geçmiş için değil, gelecek için oy verilir. 3- Oy umut için verilir, program için verilir. 4-Seçim, siyasal olmaktan öte, psikolojiktir. 5-Devlet adamı olmak isteyen her siyasetçi kendi efsanesini geliştirmelidir. 6- Lider bağımsız kişiliğini vurgulamalıdır. 7- Devlet adamı, ülkesinin yapısını yansıtmalı, bugünden yarını temsil etmelidir. 8- Lider, ülke içi imajı kadar dış imajına da önem vermeli ve onu geliştirmelidir. 9- Seçimi lider kazanır, ama yalnız olmadığını unutmamalıdır. Politika dışı ilişkilerine de önem vermelidir. 10- Zamana zaman tanımak gerekir. Lider orta ve uzun vadeli düşünmeli ve bunları yansıtabilmelidir.

Türkiye, 1980 Askeri darbesinden sonra ilk defa dengeli meclis aritmetiği ile karşı karşıyaydı. (Bkz. Çizelge 9) 12 Eylül Rejimi'nin istikrar için şart koştuğu iki partili sistemin gerçekleşme olanağı tamamen ortadan kalkmıştır. İttifakları göz önünde bulundurduğumuzda aslında meclise sekiz parti girmiştir.(DYP, ANAP, SHP, HEP, RP, MÇP, IDP, DSP) Böylece Türkiye tekrar 1980 öncesinin benzeri bir meclis tablosuyla karşı karşıyadır.

Çizelge 8. 1991 Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	29.979.123
Oy kullanan seçmen sayısı	25.157.089
Geçerli oy sayısı	24.416.666
Seçime katılma oranı	%83.9

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 9. 1991 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Anavatan Partisi (ANAP)	5.862.623	24	115	25.6
Sosyal Demokrat Halkçı Parti(SHP)	5.066.571	20.8	88	19.5
Doğru Yol Partisi(DYP)	6.600.726	27	178	39.5
Demokratik Sol Parti(DSP)	2.624.301	10.8	7	1.6
Refah Partisi (RP)	4.121.355	16.9	62	13.8
Sosyalist Parti(SP)	108.369	0.4	-	-
Bağımsızlar	32.721	0.1	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Erken seçimi doğuran sebepler seçimin sonuçlarına da etki etmiştir. ANAP'ın iktidarının ülkenin ihtiyaç duyduğu demokratik hak ve özgürlükler konusundaki umursamaz tavrına ilaveten yürütülen ekonomik programların başarısız olması ve sonrasında ortaya çıkan siyasal istikrarsızlık erken seçimi doğurmuştu. Seçim sonuçları da bu sebepleri haklı çıkaracak düzeyde gerçekleşti. Muhalefetin iktidar üzerinde kurduğu baskı ve yürüttüğü propaganda etkili sonuç vermiştir. ANAP, yaklaşık sekiz yıl süren iktidarının ardından %24 oy oranı ile mecliste ikinci parti konumuna düşmüştür. “ANAP, 1989'dan 1991 seçim sürecine kadar benimsediği popülist çizgi neticesinde işçi ve memur sınıfına yönelik yüksek oranda zam yapmış ve çiftçi gelirlerinde de önemli artışlar sağlamıştı.”(Boratav,1996;683) Ancak ANAP'ın toplumun dar gelirli insanlarına yönelik sunduğu bu imkanlar onu iktidarda tutmaya yetmemiştir. Diğer taraftan “seçim öncesinde ANAP'ın siyasal yaşamdan

silineceğine ilişkin yapılan değerlendirmeler ise doğru çıkmamış, alınan %24'lük oy oranı bu beklentileri kırarak düzeyde olmuştur.” (Sabuncu, Şeker,1996;1157)

“12 Eylül döneminden sonra ANAP'la özdeşleştirilen emanet oylar”(Parla,1995;143) 1991 genel seçimlerinde diğer sağ partilere doğru yönelmiş durumdadır. 1983 ve 1987 seçimlerinde ANAP'a oy veren sağ seçmen büyük oranda DYP'ye kaymış, diğer taraftan giderek güçlenen RP-MÇP-IDP ittifakı da aşırı sağcı ve dindar kesimin oylarını alarak aslında ANAP'ın beslendiği seçmen kitlesinden oy almıştır. Bu açıdan iktidar partisi olarak yıpranan ANAP'ın aynı zamanda kendisine rakip sağ partilerin güçlenmesinin de bir sonucu olarak, 1991 seçimlerinden yenilgiyle ayrılması beklenen bir gelişmeydi.

Muhalefet partileri açısından 1991 Erken Genel Seçimlerinin tartışmasız galibi DYP'dir. DYP lideri Demirel, seçim öncesinde sosyal demokrasinin değerlerini halkın kolayca kanabileceği ekonomik vaatlerle birleştirerek etkin bir propaganda yürütmüş ve sonuçta % 27'lik oy oranı ile partisini en çok alan parti konumuna erdirmiştir. Yeni yasama yılında hiçbir parti tek başına iktidar olmayacaktı, ancak çıkardığı 178 milletvekili ile DYP kurulacak hükümetin büyük ortağı olacaktır.

“1991 Genel Seçimleri, 1989 yerel seçimlerinin galibi SHP açısından ise olumlu sonuç doğurmadı. SHP, İstanbul Belediyesi'nde ortaya çıkan yolsuzluğun kamuoyunda bıraktığı etki, seçim öncesinde Halkın Emek Partisi'nden (HEP) politikacıların SHP listelerinden aday gösterilmelerinin halka iyi anlatılamaması, hem parti içi çatışmaların neticesinde sıkça yapılan kurultayların yarattığı bıkkınlık sonucu, hem de Ecevit'in artık barajı aşacağıının anlaşılmasıyla yeni bir oy potansiyeli üretmesi sonucunda üçüncülüğe inmiştir.” (Kongar,2007; 227) Ayrıca SHP'nin aldığı seçim yenilgisi, sosyal demokratların “gelişme meselesini ANAP'a, demokrasi meselesini de DYP'ye kaptırmaları”(Göle,2007;525) ile açıklanabilir. Özellikle DYP'nin seçim öncesi sosyal demokrasinin değerlerine sahip çıkmasının halkça itibar görmesi, SHP'nin seçimlerde yeterli oyu almasını engellemiştir.

SHP'nin seçimlerden yenilgiyle ayrılması, parti içinde Deniz Baykal'ın öndelik ettiği muhalif gücü hareketlendirmiştir. “Daha önce Erdal İnönü karşısında

iki kez genel başkanlık seçimini kaybeden Baykal, 25 Ocak 1992 olağanüstü kurultayda da üçüncü yenilgisini aldı. Ancak bu yenilgi Baykal'ı yıldırmamış ve şansını yeniden açılan CHP'de deneyecektir.” (Bila,1999;390-391)

SHP'den sonra meclise giren diğer sol parti Ecevit önderliğindeki DSP oldu. “DSP, 1987 seçimlerinde barajı aşamadığından Genel Başkan Ecevit siyasetten çekildiğini açıklamış ancak 1989'da yapılan parti kurultayında Ecevit tekrar DSP'nin başına geçmişti.”(A.g.e;380) Bu süreçten sonra toparlanan DSP, 1991 seçimlerinde SHP'deki düşüşün de etkisiyle %10.8 oranında oy alarak 7 sandalye kazanmıştır.

1991 Genel Seçimlerinde RP, MÇP ve IDP'nin seçim ittifakı ise olumlu sonuç vermiştir. “1987 seçimlerinde MÇP ve IDP'nin oyları toplamda %3.6 iken aynı seçimde RP %7.2 oranında oy almıştı.1991 seçimlerinde bir araya gelen bu üç parti %16.9 oy oranı ile 62 sandalye kazanmıştır.”(Özsoy, 2002;36) Dolayısıyla her üç parti de oluşturdukları ittifak neticesinde 12 Eylül Rejimi'nin istikrar adına etkinleştirdiği %10'luk seçim barajını aşarak parlamentonun siyasal yelpazesini genişletmişlerdir. Bu başarı, zayıf partilerin bir araya gelerek, seçim barajını aşabileceklerini kanıtlamıştır.

1991'deki seçim sonuçları, 1983 ve 1987 genel seçim sonuçlarına göre temsilde adalet ilkesinin daha az zedelendiğini göstermektedir. ANAP, 1983 seçimlerinde % 45 oy almasına rağmen %52.88'lik temsil gücünü elinde bulundurmuydu. 1987 seçimlerinde ise bu orantısızlık daha çok artmış ve %36.31 oya karşılık mecliste %64.89'luk temsil gücüne denk gelecek düzeyde sandalye kazanmıştı. 1991 seçimleri ise en çok oy alan DYP'ye %12.5 oranında, ANAP'a %1.6 daha fazla temsil şansı tanırken, SHP'ye % 1.3, RP-MÇP-IDP ittifakına %3.1, DSP'ye ise %9.2 oranında daha az temsil gücü elde etme dezavantajı sunmuştur. Bu sonuçlar temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmediğini, ancak bir önceki iki genel seçimlere göre milletvekili dağılımının daha dengeli bir şekilde oluştuğunu göstermektedir.

1991 Erken Genel Seçimi sonuçları itibariyle 12 Eylül Rejimi'nin Türkiye için öngördüğü iki partili sisteminin hayalcilikten başka bir şey olmadığı gösterdi. Tıpkı 1980 öncesinde olduğu gibi Meclis'te tek başına iktidar olamayacak düzeyde

birkaç büyük parti ve daha az sandalyeye sahip partiler vardı. Bu da hükümet çalışmaları için partiler arasında bir uzlaşmayı zorunlu kılıyordu. Seçim öncesinde muhalefet partileri iktidar partisi ANAP'a karşı bir dayanışma içerisindeydiler. Ancak bu birlikteliğin seçim sonrasında devam edip etmeyeceği bilinmiyordu.

İdeolojik açıdan aralarında fark olmamasına rağmen DYP ve ANAP hükümet oluşturma sürecinde bir araya gelmediler. “Özal”sız seçimlere katılan Mesut Yılmaz önderliğindeki ANAP, koalisyon girmenin vereceği zararı hesap ederek, muhalefette kalmayı tercih etti. Bunun üzerine, Demirel Kasım 1991’de, SHP ile koalisyon oluşturdu. Demirel-İnönü kabinesi %48 oy desteğine ve mecliste 266 sandalyeye sahipti. Teorik olarak hükümet, Türkiye’nin problemlerine çözüm getirecek kapasitede, istikrar sağlayacak güçteydi. Üzerinde önemle durulması gereken konu ise ekonomi idi.”(Ahmad,2006;195)Önemli bir seçmen desteğine ve parlamento çoğunluğuna sahip bu koalisyon aynı zamanda toplumun ihtiyaç duyduğu uzlaşma kültürü açısından da önemliydi. Geçmişte sürekli bir çatışma halinde olan merkez sağ ile merkez solun oluşturduğu koalisyon hükümetinin ülkenin siyasal yaşamına nasıl katkı sağlayacağı ve dolayısıyla ülkenin temel sorunlarına çözüm getirip getiremeyeceği yeni dönemde görülecekti.

5.4. Siyasal Yaşamda Dengelerin Bozulması ve 1995 Erken Genel Seçimi

20 Ekim 1991’de yapılan genel seçimler sonuçlanınca “Adıyaman ilindeki seçim sonuçlarına itiraz edilmiş, bunun üzerine Yüksek Seçim Kurulu’nun (YSK) kesin seçim sonuçlarını açıklaması gecikti. Bundan dolayı Meclis ancak 6 Kasım 1992’de toplanabildi. And içme sırasında HEP’li milletvekillerinin Kürtçe sözler söylemeleri ve Anayasa baskısı altında yemin ettiklerine dair ifadeleri hem Meclis’te hem de kamuoyunda tepkilere yol açtı. Bu olaydan 10 gün sonra TBMM Başkanlığı’na Hüsamettin Cindoruk seçildi ve yasama dönemi resmen başlamış oldu. Bu arada, seçim öncesinde RP listelerinden meclise giren MÇP lideri A. Türkeş ve 18 arkadaşı partilerine geri döndüler. IDP’li A. Edibali de bir süre sonra aynı yolu izledi.”(Tanör,2005;92)

“Yeni yasama döneminin en zorlu başlangıcı hükümetin kurulması süreci oldu. Cumhurbaşkanı Özal, hükümet kurma görevini Meclis’te en fazla sandalyeye

sahip bulunan DYP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verdi. ANAP'ın yeni hükümette yer almayacağını açıklamasından dolayı, hükümet kurma çalışmaları DYP-SHP ekseninde başladı. İlk iki parti demokratikleşme paketi üzerinde anlaştilar. Bunun ardından 'Koalisyon Protokolü' imzalandı ve yeni Anayasa döneminin ilk koalisyon hükümeti kurulmuş oldu. 32 bakanlıktan 12'si SHP'ye düşmüştü. SHP Genel Başkanı İnönü Başbakan Yardımcılığı görevini üstlendiği yeni kabinede devlet bakanlığı sayısı 15'e çıkarılmış, kadın ve insan hakları konusunda da iki devlet bakanlığı özel olarak görevlendirildi." (A.g.e;92)

DYP ve SHP arasında sağlanan uzlaşma sonucu kurulan koalisyon hükümeti programı itibariyle mevcut siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulların iyileştirilmesi üzerine odaklanmış bir koalisyon mutabakatı şeklindeydi. İki partinin de seçimler öncesinde vaat ettiği demokratikleşme çabalarının hükümet programında yer aldığı görülmekteydi. Buna göre "özgürlükçü, katılımcı ve tam demokratik rejim koşullarının sağlanması esas alınacaktır. Çağdaş ve tam demokratik bir sivil bir Anayasa ihtiyacının karşılanması hükümetçe sağlanacaktır. Hukuk sisteminde ihtiyaç duyulan yenilikler sağlanacak ve özgürlükleri kısıtlayan 12 Eylül hukukunun kalıntıları yürürlükten kaldırılacaktır." (Kara,2004;236-240)

Diğer taraftan hükümetin ekonomik hedefleri arasında "bölgeler arası ekonomik gelişmişlik farklarının giderilmesi, kamu yatırımlarının artırılması, özel sektörün yatırımlar açısından teşvik edilmesi, işsizliğin azaltılması, enflasyonun indirilmesi, KİT'lerde reform yapılması, tarım kesimine desteğin sağlanması, vergi sisteminde AT(AB) uygulamalarına paralelliğinin sağlanması ve serbest piyasa koşullarının güçlendirilmesi esas alınacaktır. Bütün bu hedefler 500 günlük dengeleme onarım ve canlandırma programı dâhilinde ülkenin ihtiyaç duyduğu kalkınma ve sanayileşme sürecini başlatacak ve ekonomiyi istikrara kavuşturacaktır." (A.g.e;236-240)

DYP-SHP Koalisyonunun hazırladığı hükümet programı iki parti arasındaki anlaşmanın ürünü idi. Mevcut siyasal koşullar doğrultusunda oluşan koalisyon hükümeti daha önceki dönemlerde kurulan koalisyon hükümetlerinden de farklılıklar gösteriyordu. "1970'li yıllarda kurulan koalisyon hükümetleri bakanlıkların paylaşılması ötesinde ciddi bir programa sahip olmayan iktidar ortaklığı niteliği

taşıırken, DYP-SHP koalisyonu ciddi bir ekonomik ve siyasal programa dayalı bir siyasal oluşum olma özelliği taşır.” (Saybaşı,1995;39)

“Hükümet programının özellikle demokratikleşme konusundaki vaatkâr yanları kamuoyunda iyimser bir beklentiye yol açtı. Meclis’te yapılacak çalışmalar bu açıdan önemliydi. Nitekim Meclis de kendi iç düzenlemeleri açısından faal bir şekilde yeni döneme girme niyetindeydi. Özellikle TBMM’nin yeni başkanı Hüsamet Cindoruk’un bu duruma katkısı büyüktü. İlk aşamada TBMM’ne sunulmayan bir önceki döneme ait Kanun Hükmünde Kararnameler Meclis’te görüşüldü. Bunun dışında Meclis içtüzüğünde yapılan değişiklikle TBMM görüşmelerinin daha yakından izlenmesi için canlı TV yayınları artırıldı; daha sonra da bu iş özel bir kanal ayrıldı.”(Tanör,2005; 1995;93)

Kamuoyuna programı açısından iyimserlik sunan hükümetin önünde ise çözülmesi gereken temel sorunlar vardı. “Terör, faili meçhul cinayetler, hak ve özgürlükler konusundaki kısıtlamalar, işsizlik, enflasyon, iç ve dış borçlar, yatırımların yetersizliği, yolsuzluklar, göç, gelir dağılımındaki adaletsizlikler” (Kongar,2007;228) gibi pek sorun hükümetin önündeydi. Dolayısıyla ANAP iktidarının iki dönemde uğraştığı temel sorunlar yeni iktidar için de önemini yitirmemiştir. Hatta ANAP iktidarının son iki yılı popülist bir çizgide seyrettiği için, yeni hükümet daha ağır sosyal ve ekonomik koşullarla karşı karşıyadır.

Koalisyon hükümeti açısından diğer önemli bir konu ise Cumhurbaşkanı Özal’ın varlığı idi. Özal, bir önceki dönemde ANAP’lı milletvekillerinin oylarıyla Cumhurbaşkanı seçilmiş ve o zaman muhalefette olan DYP ve SHP’nin tepkisini çekmişti. Özal, ANAP iktidarı döneminde olduğu gibi, DYP-SHP koalisyonun başa geçmesinden sonra da siyasette faal olma isteğindediydi. Ancak bu durum Demirel-İnönü tarafından hoş karşılanmıyordu. Bu, zamanla Cumhurbaşkanı-hükümet çatışmasına dönüştü. Nitekim Özal, “Demirel Hükümeti’nin birçok kararnamesi konusunda direnç gösteriyordu. Diğer taraftan Özal, PKK sorununun siyasi yollardan çözümü için uğraşırken, hükümet askeri önlemlerle sonuca gitmeye çalışıyordu. Ayrıca Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİB) zirvesinde Hükümetle-Özal arasında imza töreninde kimin yer alacağı konusunda da sürtüşmeler yaşanıyor.”(Gökmen,1993;17-31)

Koalisyon hükümetini etkileyen diğer bir önemli gelişme de SHP içerisinde devam İnönü-Baykal çekişmesiydi. Genel seçimlerden istediğini alamayan SHP, Baykal'ın önderlik ettiği muhalif grupla uğraşmak zorunda kaldı. “25 Ocak 1992’de yapılan ve yumrukların konuştuğu, sandalyelerin uçtuğu 7. Olağanüstü Kurultay’da İnönü 516, Baykal 486 delegenin oyunu aldı. Seçimi İnönü kazandı, ancak parti meclisine 17 Baykalcı girmeyi başardı.”(Bila, 1999;390) Bu durum, hükümetin küçük ortağının iç kavgalarla uğraşacağını gösteriyordu.

Kurultaydan çıkan SHP, ortağı DYP anlaşarak “Haziran 1992’de 12 Eylül Rejimi’nin kapattığı partilerin açılmasına olanak sağlayan yasayı çıkardı. Eski CHP’liler partinin yeniden faaliyete geçmesi için harekete geçtiler.12 Eylül öncesi CHP’nin Genel Sekreter yardımcısı olan Erol Tuncer’in önderlik ettiği bir grup, partinin yeniden kurulması için kolları sıvadı. Bu arada Altan Öymen, Celal Doğan gibi pek çok eski CHP’li hem Ecevit’i hem de İnönü’yü CHP çatısı altında yeniden toplamaya davet ettiler. Ancak bu çabalar sonuçsuz kaldı. Bunun üzerine 9 Eylül 1992’de CHP’nin açılış kurultayı yapıldı ve genel başkanlığa Deniz Baykal seçildi. CHP’nin yeniden faaliyete geçmesiyle birlikte siyasal yelpazenin sol kanadında üç parti oluştu. Bu durum iktidar ortağı SHP’yi yakından ilgilendiriyordu. Çünkü çok geçmeden 20 SHP’li CHP’ye geçti ve Meclis’te grup oluşturdular.”(A.g.e;393-395) SHP içindeki çekişmeye yeni bir boyut kazandıran bu gelişme, aynı zamanda solda bölünme olayını daha da derinleştirdi. Çünkü SHP ve DSP’nin dışında artık CHP de vardır. Bu da sol oyların giderek daha fazla bölünmesi anlamına gelmekteydi.

SHP’de ortaya çıkan çekişme ve kopmalar hükümet içinde bir sorun oluşturacak düzeye erişmedi. Ancak koalisyonun kaderini belirleyen daha çok kendi programı oldu. Hükümet programında vaat ettiği demokratikleşme çabalarının gerisinde kalarak, gerekli yasal düzenlemeleri gerçekleştiremedi. “Demokratik Anayasa fikri çabuk terk edildi, bunun yerine Anayasa’nın birtakım maddelerinde değişiklik yapıldı. Radyo ve TV’de devlet tekelinin kaldırılması dışında hiçbir Anayasa değişikliği gerçekleştirilmedi. Diğer taraftan yeni yasalar konusunda yapılan değişiklikler, CMUK (Ceza Mahkemeleri Usul Kanunu) kısmî düzenlemeleri, feshedilen partilerin açılması ve Uluslararası Çalışma Örgütü’nün bazı sözleşmelerinin kabulü noktalarından ibaret kaldı. TBMM’nin yeni tüzüğü

çıkarılmadı, KHK'lerin TBMM'de görüşülmesi süreci yavaşladı.” (Tanör,2005; 1995;93)

Hükümetin demokratikleşme konusundaki ağırdan alma tavrı, koalisyonu oluşturan iki parti arasında yeterli uyumun olmaması ile açıklanabilir. Koalisyonun DYP kanadı zaman zaman ANAP'lı bazı milletvekilleriyle anlaşarak uyumsuzluk yaratıyorlardı. “Basında, DYP ve ANAP'ın aralarında dar bölge seçim sistemi üzerinde anlaşmaları konusunda çıkan haberler ve SHP'nin 1 Mayıs'ın ‘Çalışanlar ve Bahar Bayramı’ olarak kutlanmasını öngören yasa teklifinin DYP-ANAP işbirliği sonucunda reddedilmesi SHP içinde tepki doğurmuştur. (Saybaşı,1995;52) Bu durum, koalisyonun geleceğine yönelik güvensizlik ve karamsarlık ortamına zemin hazırlamıştır. Nitekim koalisyon ortakları arasındaki bu uyumsuzluk SHP içinde parti yönetimine olan tepkileri de artırmıştır. Özellikle parti içinde daha önce Demirel'in genel başkanı olduğu bir partiyle koalisyon kurulmasına karşı çıkan birçok partili vardı. Ancak bir önceki dönemde ANAP iktidarına karşı sergiledikleri ortak tutumdan dolayı DYP ve SHP arasında ortaya çıkan yakınlaşma koalisyon fikrini doğurmuştu. 1991 Genel seçimlerinden sonra ortak bir programa imza atan koalisyon ortakları, zaman ilerledikçe bir ayrışmanın da içine girmişlerdir. Bu ayrışmanın en önemli nedenlerinden biri demokratikleşme konusunda DYP'nin gerekli adımları atma konusunda isteksiz olmasıdır.

Demokratikleşme konusunda düzenlemeleri yapamayan DYP-SHP hükümeti, ekonomik göstergeler açısından da pek başarılı görünmüyordu. Koalisyon hükümetinin ilk döneminde (1991-1993) “enflasyon önceki dönemle karşılaştırıldığında, sınırlı bir düşme eğilimi göstermekte, ancak bu düşüşün geciktirilen KİT zamlarına bağlı olduğu iddia ediliyordu. Bu arada hükümet koalisyon protokolünde özelleştirme yerine KİT'lerde reform yapılması ve bu kuruluşların özerkleşmesini hedef almıştı. Ancak gün geçtikçe hükümet, özelleştirmeyi esas alıp, buradan gelen parayla bütçe açıklarını kapatma yoluna gitti. Diğer taraftan hükümetin vaatleri arasında yer alan refah düzeyinin artırılmasına yönelik olarak düşünülen işsizlik sigortası, genel sağlık sigortası ve gelir dağılımının düzeltilmesi konularında ciddi bir gelişme sağlanamamıştır. Dolayısıyla koalisyon

hükümetinin ilk döneminde uygulanan ekonomik programının henüz sosyal bir niteliği ortaya çıkmamıştır.”(A.g.e;56-60)

1993 yılına gelindiğinde Koalisyon hükümeti açısından önemli gelişmeler yaşandı. İlkinde 17 Nisan 1993’de Cumhurbaşkanı Özal, ani bir kalp krizi sonucu yaşamını yitirdi. “Cumhurbaşkanlığına DYP ve SHP’nin oylarıyla Süleyman Demirel getirildi. Demirel’in yerine Tansu Çiller DYP’nin Genel Başkanlığı’na getirildi. Çiller Hükümeti’nin güvenoyu almasıyla birlikte DYP-SHP Koalisyonunun ikinci dönemi resmen başlamış oldu. Bu arada 6 Haziran 1993’te SHP genel Başkanı Erdal İnönü siyasetten çekileceğini açıkladı. 11 Eylül’de yapılan kurultayda da genel başkanlığa Murat Karayalçın getirildi.”(Akşin, 2005;165-166) Demirel ve İnönü’nün parti başkanlıklarından ayrılması, aslında koalisyon hükümetinin başarısızlıklarıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü 500 günlük hükümet programı istenilen sonucu vermemiştir. Bunun dışında hükümetin 1991 seçimleri öncesinde abartılı seçim vaatlerini gerçekleştirememesi hükümetin itibarını sarsmıştı. Dolayısıyla Çiller ve Karayalçın önderliğindeki II. DYP-SHP Hükümeti’nin mevcut durumdan etkilenmemesi mümkün görünmüyordu. Nitekim 27 Mart 1994 Yerel seçimlere kadarki dönemde hükümetin gösterdiği çaba ülkenin sorunlarını çözebilecek düzeye erişememiştir.

“Yerel seçimler öncesinde daha önce SHP listelerinden Meclis’e giren DEP (Eski HEP)milletvekillerinin dokunulmazlıkları kaldırıldı ve bu milletvekilleri gözaltına alındı.”(Aslandaş,1996;1035) Bu yöntem aynı zamanda hükümetin Kürt sorununa olan yaklaşımını da ortaya koymaktaydı. Aslında hükümetin bu tavrı yerel seçimler öncesinde ekonomik temelli sorunları geri planda tutma isteğinden kaynaklanmaktadır. Çünkü 1994 yılının Ocak ayındaki veriler hükümetin başarısız ekonomik politikalarının halk için ağır bir faturaya dönüştüğünü gösteriyordu. Bu arada “uluslararası kredi derecelendirme kuruluşları Türkiye’nin notunu düşürdü. Dolar 15000’den 38000 TL’ye çıktı. Dış borç yükü 41 milyar dolardan 67 milyar dolara yükselmişti.” (Akşin, 2005;167)

Koalisyon hükümetinin politikalarının başarısız sonuçlarla anılmaya başladığı dönemde yerel seçimlerin önemi artmaya başladı. Yerel seçimler, hükümetin icraatlarının esas alınarak, halk tarafından değerlendirildiği ilk seçim olacaktır. “27

Mart 1994'te yapılan yerel seçimlerde iktidarın sağ kanadı DYP %21.4 ile birinci çıktı.%21 ile ANAP ikinci, RP %19.1 üçüncü olurken, SHP %13.6, DSP %8.8, MHP %8, CHP ise %4.6 oranında oy aldılar. Her ne kadar seçimlerde üçüncü olsa da seçimin asıl galibi Refah Partisi oldu. Çünkü %10 dolayındaki oy potansiyelini, hemen hemen ikiye katlayan Erbakan, İstanbul ve Ankara Belediye Başkanlıklarını da kazanarak, ilk genel seçimde başa güreşeceğini işaretini vermişti. Seçim öncesinde pek şans verilmeyen RP'nin başarısı, 12 Eylül Yönetimi'nin, orta sağ ve orta solu bölüp, bu ayrımı, 12 Eylül sonrası siyasetin ana değişkenlerinden biri yapması neticesinde siyasal İslâma yol açmasından da kaynaklanıyordu.”(Kongar, 2007;265-266) ANAP iktidarı döneminde etkisini gösteren siyasal İslâm modeli 1990'lı yıllara gelindiğinde iktidara gelme noktasına gelmiştir. Erbakan'ın daha önce genel başkanlığını yaptığı Milli Nizam ve Milli Selamet Partilerinin Laiklik ekseninde oluşturduğu tehdit, RP ile yeni bir boyut kazanmıştır. Dolayısıyla 1994 yerel seçimleri sonuçları itibariyle etkisi günümüze kadar din-laiklik çatışmaların başlangıç noktasını oluşturur. Çünkü bu süreçten sonra siyasal İslâm'ı temsil eden RP ve onun devamı olan partiler siyaset üzerinde önemli etkiye sahip olmuşlardır.

1994 Yerel seçimleri sonuçları sol partiler açısından tam anlamıyla ağır bir yenilgi anlamı taşıyordu. SHP, CHP ve DSP sayesinde sol oylarının bölünmesi sağ partilerin işine yaramıştı. Aynı zamanda solu temsil eden partiler arasındaki uyuşmazlık ve parti içindeki liderlik çekişmeleri seçmenin tercihini de etkilemiştir. Nitekim o dönemin siyasal çalkantılarına tanık olan İsmail Cem, bu süreci şu şekilde değerlendirir: “RP, inancı, inanç hassasiyetini kullanan siyasal hareket olarak büyümekteydi, büyüyecekti ve bu belli ölçüde bu bizden kaynaklanacaktı. RP, bizim sloganlarımızı kullanıp, bizim temel saydığımız eşitlik, adalet gibi konularda İslâmiyet'in en hassas din olduğunu söyleyerek insanlarımızı çeldiğini görüyordum. Özellikle kentlerdeki az gelirli kişilere sahip çıkamadığımızı, bundan dolayı Refah'ın peşine takıldıklarını, bu eğilimin artmakta olduğunu ve Türkiye'nin büyük siyaset fotoğraflarını etkileyeceğini belirtmişim”.(Dündar,2008;181)Dolayısıyla 1990'lı yılların sol partilerinin oluşturduğu boşluk, RP tarafından doldurulmuş gözüküyor.

Refah Partisi'nin yükselişi, yine aynı dönemde ANAP ve DYP gibi merkez sağın partileri açısından da tehlike oluştuyordu. 1991 Genel seçimlerinin sonuçları

göz önüne alındığında, yerel seçimlerde DYP ve ANAP'ın oylarının da düşüş eğiliminde olduğu görülüyordu. Dolayısıyla Refah Partisi'nin yükselişi hem hükümet üzerinde hem de hükümet dışındaki partiler üzerinde bir baskı oluşturmuştur. Nitekim, RP lideri Erbakan'ın yerel seçim sonuçlarına bakarak erken seçim isteğinde bulunması, hükümetin bundan sonraki icraatları karşısında daha güçlü bir muhalefetin varlığına işaret ediyordu.

Yerel seçimlerden istediğini alamayan Koalisyon Hükümeti, seçimlerin hemen ardından durumu gittikçe kötüleşen ekonomiye müdahale kararı aldı. “1980 yılında alınan 24 Ocak kararlarına benzer bir dizi istikrar tedbirinin alınması yoluna gidildi. 5 Nisan 1994 tarihinde açılan istikrar paketi, hem çalışanların üzerine getirdiği yüklerle hem de koalisyon protokolündeki uygulamaların DYP lehine bozulmasıyla, DYP-SHP hükümetini önemli ölçüde yıprattı. 5 Nisan kararlarıyla zaten Başbakanlığın ve DYP'de olan Maliye Bakanlığının iznine bağlı olan tüm kamu harcamaları, yeni bir kademe ile Başbakanlık Müsteşarlığı'nın ek iznine bağlanmıştı. Bu ise, SHP'li bakanlıkların bütçelerinin fiilen, DYP denetimine geçmesi anlamını taşıyordu.” (Kongar, 2007;266) Bu süreçten sonra SHP içerisinde şiddetli tartışmalar yaşandı. Parti içi muhalefetin lideri “Aydın Güven Gürkan, Başbakan Yardımcısı Karayalçın'a 'koalisyondan çekilelim' önerisinde bulundu. Karayalçın'ın önünde hükümetten çekilme ve hükümette kalarak kararları yumuşatma seçenekleri vardı. Karayalçın, sonrasında hükümetten çekilmenin ekonomik kararların uygulanmasını engellemeyeceğini ve dolayısıyla zor dönemde koalisyondan ayrılmanın siyasi açıdan kötü sonuçlar doğuracağını düşündüğünden, koalisyonda kalmayı tercih etti. Ancak Karayalçın'ın bu kararı SHP içerisindeki muhalif grupça kabul görmemiştir. Çünkü muhalif grup, uygulanan ekonomik programın partiye getireceği sorumluluğun bedelini ödemek istemiyordu.”(Kara, 2004;258-259)

SHP içerisindeki yer alan muhalif gücün DYP ile olan ortaklığa karşı çıkmaları sadece 5 Nisan kararları ile sınırlı değildi. DYP, özellikle Çiller'in Başbakan olmasıyla birlikte tamamen koalisyona hâkim olmuş ve birçok icraatta ortağını bir kenara bırakarak sağ partilerle işbirliğine gitmekten de kaçınmamıştır. “Terörle Mücadele Yasası, dokunulmazlıklar, İSKİ Skandalı, RTÜK üyelerinin

seçimi, SHP’li milletvekili Salman Kaya’nın polisler tarafından dövülmesi olaylarında, DYP koalisyon adabına uymaktan geri kalmıştır.”(A.g.e;261)

DYP-SHP koalisyonunda ilişkilerin bozulmaya başladığı dönemde SHP-CHP birleşimi de gün geçtikçe daha çok ön plana çıkmaya başladı. Gerek SHP’nin koalisyon içerisindeki konumu gerekse 1994 yerel seçimlerinde sol oyların bölünmesinin ortaya çıkardığı olumsuzluk iki partinin birleşimini zorunlu kılıyordu. Ancak SHP ve CHP içerisinde yaşanan sıkıntılar birleşme sürecinin zorlu geçeceğini gösteriyordu.

SHP-CHP birleşiminden önce, SHP içerisinde yerel seçimlerden ve 5 Nisan Kararlarından kaynaklanan sancılı bir dönem yaşanıyordu. “Karayalçın, Grup Başkanı Aydın Güven Gürkan’ın istifasını sağladıktan sonra SHP’li bakanları değiştirdi. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in direnişine rağmen yerine Mümtaz Soysal getirildi. Ancak Dışişlerine getirilen Mümtaz Soysal, bir süre sonra Başbakan Çiller’le aşlamadığı için görevinden ayrıldı. Onun yerine Karayalçın bu görevi üstlendi. SHP’de bunlar olurken, CHP’de ise DSP ile birleşmeyi savunan Genel Sekreter Ertuğrul Günay partisinden istifa etti. Ancak her iki partide yaşanan bu olaylara rağmen, 30 Eylül 1994’de bütünleşme ön protokolü imzalandı. 6 Kasım 1994’de ise SHP-CHP birleşme protokolü Karayalçın ve Baykal tarafından imzalandı. İki partinin birleşme ön kurultayları ayrı ayrı yapıldı ve protokol onaylandı.”(Bila,1999;400)

Bütünleşme kurultayı, 28 Ocak 1995’de toplanacaktı. Ancak birleşmenin çatısı ve genel başkanın kim olacağı konusunda henüz anlaşma sağlanamamıştı. “Karayalçın, birleşmenin CHP çatısı altında, ancak kendi genel başkanlığında olmasını önerdi. Bu öneri Baykal tarafından kabul görmedi. Nitekim iki parti arasındaki anlaşmazlık 28 Ocak Kurultayına yansdı ve birleşme gerçekleşmedi. Kurultayda yaşanan bu durum üzerine tekrar bir araya gelen Baykal ve Karayalçın üçüncü bir genel başkan adayı olarak Hikmet Çetin üzerinde anlaştılar.18 Şubat 1995 yapılan kurultayda da birleşmenin CHP çatısı altında olması ve genel başkanlığa Hikmet Çetin’in getirilmesi delegelerin onayıyla resmîyet kazanmış oldu. Genel Başkanlığa getirilen Hikmet Çetin, Çiller’le koalisyonun devamı konusunda

anlaştı”(A.g.e;400-402)ve böylece DYP-CHP koalisyon hükümeti resmen başlamış oldu

Çiller ve Hikmet Çetin’in ortaklığında devam eden koalisyonun en önemli icraatı 1995’de yapılan Anayasa değişiklikleri oldu. “Her iki parti de 1991 seçimleri öncesinde Anayasa’nın değiştirileceği konusunu ön plana çıkarmalarına rağmen Meclis’te üçte ikilik çoğunluğa sahip olamadıkları için bu konuda ilerleme sağlayamamışlardı. Özellikle ANAP ve Refah Partisi, DYP ve SHP’nin önerdikleri değişikliklere sıcak bakmıyorlardı. Özellikle DYP içerisindeki muhafazakâr grup da bunlara destek çıkıyordu. Hikmet Çetin’in Başbakan Yardımcısı olması ile birlikte uzlaşma arayışı başladı ve DYP ile ANAP bazı maddeler üzerinde anlaştılar. Bu uzlaşma sonunda 22 Temmuz 1995’de Anayasa’nın 16 maddesinde değişiklik yapan tasarımı, referanduma gerek bırakmayacak biçimde, 360 kişilik çoğunlukla kabul edildi.”(Kongar,2007;268)

Yapılan düzenlemelerle “12 Eylül Anayasası’nın bazı maddeleri demokratikleşme yönünde değiştirildi. Seçmen yaşının 18’e indirilmesi, sendikalara ve üniversite mensuplarına siyaset yasağının kaldırılması gibi hükümler, mevcut Anayasa’nın anti-demokratik niteliğinde az da olsa bir yumuşama meydana getirdi. Ancak 1982 Anayasası’nın mevcut durumu düşünüldüğünde yapılan değişiklikler yeterli değildi. Örneğin, yürütme ve yasama etkinliklerinin birbirinden net bir şekilde ayrılması, yargının siyasal denetimden kurtarılması ve tam bağımsızlığın sağlanması, siyasi partilerin kapatılma nedenlerinin daraltılması, 1980-1983 arası çıkarılan yasaların Anayasa denetimine tabi tutulması, idarenin hiçbir eyleminin yargı denetimi dışında olmaması gibi hususlar, demokratik bir Anayasa’ya kavuşmanın ön koşulları olarak gözükmekteydi.” (A.g.e;268) Dolayısıyla iki partinin seçim vaatleri ve koalisyonun ilk hükümet programı (Demirel-İnönü dönemi) göz önüne alındığında, yapılan değişiklikler kısmi bir iyileştirme çabasının ötesine geçemedi.

Anayasa değişikliklerini gerçekleştiren koalisyon hükümetinin tam bir uyum içerisinde çalıştığını söylemek mümkün değildir. Anayasa değişiklikleri konusunda ortak hareket eden hükümet ortakları, “12 Mart 1995’deki Gazi Mahallesi olaylarında polisin tutumu konusunda ciddi bir ayrışmanın içerisine girdiler. İnsan haklarından sorumlu CHP’li Bakan Algan Hacaloğlu’nu yurt dışında Türkiye’yi

şikâyet etmekle suçlayan İstanbul Emniyet Müdürü Necdet Menzir'in görevden alınmasına Çiller karşı çıkıyordu. Diğer taraftan Çalışma Bakanı Aydın Güven Gürkan emeklilik yaşıyla ilgili kararnameyi imzalamadı ve sonradan istifa etti. Ayrıca üç bakan, Ercan Karakaş, Algan Hacaloğlu ve Ziya Halis olağanüstü hal ve Çekiç Güç kararnamelerini imzalamakta direniyorlardı. Hikmet Çetin sert bir tavır takınınca kararnameler imzalandı. Ancak Kültür Bakanı Ercan Karakaş ve Bayındırlık Bakanı Erman Şahin istifa etti. Bu süreçte CHP'li bakanların boykotu yüzünden hükümet haftalarca toplanamadı.”(Bila,1999;402-403) Kabinedeki bakanların bu tavrı, aslında Çiller'in Başbakanlığa geldikten sonraki koalisyon adabına uyumayan tavır ve uygulamalarına karşı gösterilen bir tepkiydi. Karayalçın'ın Başbakan Yardımcılığı yaptığı sırada bir şekilde engellediği parti içi muhalefet, yeni dönemde daha etkin bir şekilde sesini yükseltmektedir. Ayrıca Hikmet Çetin'in emanetçi pozisyonunda olması da parti içinde kontrolün sağlanmasını zorlaştırıyordu.

Hükümeti dolayısıyla CHP'yi etkileyen temel unsurlardan birisi de önceden Hikmet Çetin'in liderliğine razı olan Baykal ve Karayalçın'ın gün geçtikçe belirginleşen liderlik mücadelesiydi. Nitekim CHP'nin 9 Eylül 1995'de yapılan kurultayında hükümet dengeleri yeniden şekillenecektir. “Kurultayda, Deniz Baykal 681 delegenin oyu ile 309 oy alan Murat Karayalçın'ın karşısında Genel Başkanlığı kazandı. Baykal, liderliği ele geçirdikten sonra Çiller'in karşısına demokratik ve ekonomik bir takım taleplerle oturdu. Bu önerileri kabul etmeyen Çiller, Çankaya'ya istifasını sundu. Cumhurbaşkanı Demirel, Parlamento'da en büyük gruba sahip partinin Genel Başkanı olarak Çiller'e hükümeti oluşturma görevi verdi” (Kongar,2007;267)

Çiller, ANAP ve CHP ile yeni bir koalisyon oluşturmak yerine DYP'den oluşan bir azınlık hükümeti kurdu. Ancak “DYP azınlık hükümeti 191 kabul ve 230 ret ile güvenoyu alamadı. 5 Ekim 1995'te kurulan 2. Çiller hükümeti, on günlük ömrü ile cumhuriyet tarihinin en kısa ömürlü hükümetidir. Çiller, başarısız olan azınlık hükümeti deneyimden sonra tekrar CHP'ye yönelmiştir. Bu sefer Baykal'ın isteklerini kabul eden Çiller, Cumhuriyet tarihinin 52. Hükümetini kurmak için yeniden görevlendirmiştir. DYP ve CHP arasında varılan anlaşmaya göre

oluşturulacak hükümet seçim hükümetidir. Çünkü Baykal, daha önce 5 Nisan Paketi'nin iflas ettiğini ve Türkiye, daha güçlü bir iktidara gereksinim duyduğunu söylemişti Bu noktada Hükümetin amacı, Türkiye'yi parlamenter demokrasinin kuralları çerçevesinde düzluğe çıkarmak”(Kara,2004;268-269) olarak belirlenmiştir. Bundan dolayı 20 Ekim 1995'te açılan seçim protokolü, Baykal'ın ekonomik ve sosyal içerikli isteklerini karşıladığı gibi, genel seçimlerin 24 Aralık 1995'te yapılmasını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir.

Baykal'ın özellikle erken seçimi şart koşması, DYP-CHP koalisyonun daha önce yaşadığı uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Çünkü “1994 yılının son dönemlerinde özellikle özelleştirme ve düşünce özgürlüğü konusunda koalisyonun dağılma noktasına geldiği hatta DYP'nin ANAP'la koalisyon kurma çabasına girdiği biliniyordu. Ancak ANAP'ın koalisyon birlikteliğini erken seçim şartına bağlaması nedeniyle ortaklık gerçekleşmemiştir. Aynı şekilde SHP de koalisyondan çekilmeyi ciddi bir şekilde gündemine almış, ancak daha sonra bu kriz özelleştirme yasasının meclisten geçmesiyle aşılmıştır.”(Saybaşı,2005;119-120)Bu süreçten haberdar olan Baykal, DYP ile çok uzun vadeli bir ortaklığı düşünmemiş ve erken seçim şartını öne sürmüştür.

Baykal ve Çiller'in koalisyon ortaklığına gitmeleri ve erken seçim kararı almaları ile beraber 54 günlük bir seçim hükümeti ortaya çıkmış oldu. Bu hükümet, dönemin koşulları itibarıyla bir zorunluluğun ürünüdür. 1991 yılında göreve başlayan DYP-SHP(CHP) Koalisyon hükümeti 1980 sonrası ilk koalisyon hükümeti olması açısından önemlidir. İki partinin ANAP iktidarına karşı ortak tutum sergilemeleri, 1991 Genel seçimleri öncesinde de benzer vaatlerde bulunmaları koalisyon hükümeti oluşumuna olanak sağlamıştı. Süleyman Demirel ve Erdal İnönü'nün faal olarak görev yaptığı dönemde belirli bir hükümet uyumundan ve siyasi istikrarın varlığından bahsedebiliriz. Ancak Demirel'in Cumhurbaşkanı olması ve Erdal İnönü'nün SHP Genel Başkanlığı'ndan ayrılmasıyla birlikte koalisyon ortakları arasındaki uyum yerini çatışmaya bırakmıştır. Koalisyon ortakları olmalarına rağmen DYP sağın, SHP(CHP) ise solun beklentilerini karşılama kaygısına kapılmıştır. Bu, beraberinde siyasal istikrarsızlığı ve erken seçim taleplerini doğurmuştur. Burada

dikkat çekici olan nokta, iktidarda bulunan iki partinin erken seçimin gerekliliğine inanmaları ve siyasi istikrarsızlığı kabullenmeleridir.

Koalisyon ortağı iki parti arasındaki ayrışmanın özellikle Çiller'in Demirel'in yerine DYP genel Başkanlığı'na gelmesiyle birlikte belirginleşmeye başladığı görülmektedir. Çiller, genel başkanlık koltuğuna oturur oturmaz DYP'nin o döneme kadarki çizgisini değiştirme başlamıştır. “1980’li ve 1990’lı yıllarda DYP ideolojisinin temel koordinatını oluşturan demokratikleşme çizgisinin sürekliliği Çiller döneminde radikal bir kırılmaya uğramıştır. Özellikle Kürt sorunu konusunda çoğulculuk, katılım, insan hakları, barış, özgürlük kavramları yerine her fırsatta birlik, bütünlük, bayrak, ezan türündeki temaları benimseyen bir parti görünümü mevcuttur.”(Sakallıoğlu;1996, 1263) Bu durum, sosyal demokrasi değerlerini benimseyen SHP(CHP) içerisindeki parti içi muhalefeti etkinleştirdiği gibi, koalisyona olan inancı da zedelemiştir.

Koalisyon birlikteliğini zedeleyen bir diğer nokta ise, “Çiller’in, koalisyonun kuruluş sürecinde üzerinde uzlaştığı sosyal devlet ilkesi yerine Özal’la özdeşleşen saf iktisadi liberalizme geri dönüş yapmasıdır. Başlangıçta SHP’nin ve Demirel’in sosyal devletten yana olan tavırları nedeniyle gerekli adımları atmayan Çiller, 1994 yerel seçimlerinden hemen sonra 5 Nisan istikrar paketiyle, serbest piyasanın mutlak üstünlüğünü sağlayan Özal dönemi politikalarına yönelmiştir.”(Ag.e;1262)

Tansu Çiller’in serbest piyasadan yana olan tavrı ve bu doğrultuda uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları erken seçim koşullarını sağlayan temel nedenlerden birisi olmuştur. Çünkü koalisyon hükümetinin uyguladığı ekonomik program, toplumsal yaşamda ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmıştır. Bir türlü kontrol altına alınamayan “Enflasyon, 1980 yılından sonra ilk defa 1994 yılında üç haneli rakamlara ulaşmıştır.(Bkz Çizelge 10) 5 Nisan Kararlarıyla birlikte ekonomi %6.1 oranında küçülmüş, üç bin dolara yaklaşan kişi başı gayri safi milli hâsıla iki bin dolar seviyesine gerilemiştir. Türkiye’de her fert sahip olduğu varlığın üçte birini bu krizle kaybetmiştir.”(Özkan, 2002;191)Kuruluş aşamasında ekonomide bir dengeleme politikası izleyen koalisyon hükümeti, böylelikle son dönemde uyguladığı liberal ekonomik politikalarından olumlu sonuç alamamıştır. Bu sonuç, erken seçime gitme kararının alınmasında önemli bir paya sahiptir.

Çizelge 10 1991 -1995 Arası Yıllık Enflasyon Oranları		
Yıllar	TÜFE	TEFE
1991	63.8	55.4
1992	72.3	62.1
1993	66.1	58.4
1994	106.3	120.6
1994	93.6	88.5

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Erken seçimi gündeme taşıyan temel unsurlardan bir diğeri ise, kamuoyunda koalisyon hükümetine olan desteğin azalmasıdır. Nitekim erken seçim kararının bir yıl öncesinde yapılan kamuoyu araştırmaları, DYP-SHP(CHP) Hükümeti'ne desteğin hızla azalmakta olduğunu göstermektedir. "Ekim 1994'de PİAR-GALLUP kamuoyu araştırmasına göre 8 bin kişilik örneklem içerisinde, 'hükümet hemen görevden ayrılmalı' diyenlerin oranı %51.8'i buluyordu. Diğer taraftan iktidar ortağı DYP'nin yaptırdığı bir ankete göre ise, seçmen tabanında, DYP'nin Eylül ayı içindeki desteği %18, SHP'nin ise %6,1 olarak belirlenmişti." (Saybaşıllı,2005;117)

Hükümetin son bir yılı itibariyle çok önemli bir icraat gerçekleştirilememesine rağmen görevde kalmasında, SHP-CHP birleşiminin uzun bir döneme yayılmasının etkisi büyüktür. SHP ve CHP'nin birleşme sürecinin hangi esaslar dâhilinde gerçekleşeceği konusundaki sıkı mücadeleleri seçim baskısını geride bırakmıştır. Zaten koalisyonun her iki ortağı DYP ve SHP, 5 Nisan kararlarının hemen ardından, ağır bir seçim yenilgisi ihtimaline karşı hükümette kalmaya devam etme niyetindeydiler. Bu durum, Baykal'ın SHP-CHP birleşiminden sonra CHP Genel Başkanlığına seçilmesine kadar devam etmiştir. Nitekim Baykal CHP kurultayından genel başkan olarak çıktıktan sonra hükümette kalmanın ilk şartı olarak erken seçim öne sürmüştür.

Erken seçim şartlarının oluşması ve 24 Aralık 1995'te genel seçimlere gidildiği dönemde partilerin seçim propagandaları 1991-1995 arası dönemin özeti gibidir. "ANAP'la DYP arasında çekişme seçim propagandalarına da yansımaktadır. CHP, 'Dünya'da yeni sol, Türkiye'de yeni CHP' sloganıyla iktidara taliptir. DSP ise Ecevit'in dürüst ve güvenilir liderliği üzerine bir seçim kampanyası yürütür. 1994 yerel seçimlerinin yükselen partisi Refah Partisi(RP) ise DYP-SHP(CHP) koalisyonunun çözüme kavuşturamadığı terör, yolsuzluk, işsizlik, enflasyon,

demokratikleşme konularına ağırlık veren etkili bir propaganda yürütmektedir.” (Özkan, 2002;191-234)

1995 Genel seçimleri öncesinde seçim sisteminde de değişiklikler yapılmıştı. Buna göre “seçmen yaşı 18’ indirilmiş, milletvekili sayısı 550’ye çıkarılmıştır. Diğer taraftan kontenjan adaylığı ve tercihli oy sistemi terkedilmiştir. Adaletsiz seçim sonuçlarına yol açan ‘seçim çevresi barajları’ uygulamasına Anayasa Mahkemesi kararı sayesinde son verilmiş ve sadece ülke barajlı d’Hondt sistemi uygulamaya sokulmuştur.”(Önder,2006;305)

Seçim sonuçları açıklandığında 6 milyon civarında insanın seçime katılmadığı anlaşılıyordu. Ancak seçim sonuçlarının en dikkat çekici noktası, RP’nin 1994’ten beri devam yükselişinin genel seçimlere yansımaysıydı. RP, %21.4 ile birinci parti oldu. Merkez sağın iki partisi ANAP %19.6, DYP ise 19.2 oranında oy aldı. Sol partilerden DSP %14.6, CHP ise %10.7 oranında oy aldılar. Böylece Meclis’e beş parti girmiş ve hiçbir parti tek başına iktidara gelebilecek çoğunluğu elde edememiştir.(Bkz Çizelge 12)Bunun dışında seçimlerde MHP ve HADEP gibi partiler büyük oranda oy almalarına rağmen parlamentoya girememişlerdir.

1991 Genel seçimlerinde birçok parti % 10 engelini aşmak için kendi aralarında ittifak oluşturmuştu. Bunun sonucunda da seçim sisteminin ortaya çıkardığı temsilde adalet sorunu bir şekilde aşılmıştı. Ancak 1995 Genel Seçimlerinde ANAP-BBP(Büyük Birlik Partisi) ittifakı dışında diğer partiler her hangi seçim ittifakına girmemişlerdir. Bunun sonucunda seçim sisteminin %10 baraj uygulaması neticesinde beş parti parlamentoya girebilmiştir. Bu beş parti içerisinde ANAP %4.4, DYP %5.4 ve RP %7.3 oranında daha fazla temsil gücü elde etmişleridir.

Çizelge 11. 1995 Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	34.155.981
Oy kullanan seçmen sayısı	29.101.469
Geçerli oy sayısı	28.126.993
Seçime katılma oranı	%85.2

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 12. 1995 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Anavatan Partisi (ANAP)	5.527.288	19.6	132	24
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	3.011.076	10.7	49	8.9
Demokratik Sol Parti (DSP)	4.118.025	14.6	76	13.8
Doğru Yol Partisi(DYP)	5.396.009	19.2	135	24.6
Refah Partisi (RP)	6.012.450	21.4	158	28.7
Halkın Demokrasi Partisi(HADEP)	1.171.623	4.2	-	-
İşçi Partisi(İP)	61.428	0.2	-	-
Millet Partisi (MP)	127.630	0.5	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	2.301.343	8.2	-	-
Yeni Parti (YP)	36.853	0.1	-	-
Yeni Demokrasi Hareketi (YDH)	133.889	0.5	-	-
Yeniden Doğuş Partisi (YDP)	95.484	0.3	-	-
Bağımsızlar	133.895	0.5	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

1991 seçimlerinin en belirgin özelliği “Türkiye’yi aşırı parçalanmış bir sistemle karşı karşıya bırakmasıdır. Oy oranları itibariyle en güçlü iki partinin %41, sandalye oranları itibariyle ise %53.2’lik gücü olup, 1950’den bugüne bu oranlar en düşük düzeydedir. Merkez sağda ANAP-DYP, merkez solda ise DSP-CHP ekseninde gerçekleşen bölünme ve parti sisteminin yeni oluşumlara açık olması, siyasal istikrarsızlığı gündemin başlıca konusu yapacaktır. Diğer taraftan HADEP ve MHP’nin aşırı uç olarak nitelenen oyların üçte birini toplaması, Türk demokrasisinin tüm sisteme etki eden bir meydan okuma olasılığı ile karşılaşma ihtimalini gündeme getirmiştir.”(Tosun,1999;196-197)

1995 Genel Seçimlerinin kuşkusuz en önemli sonucu Refah Partisi’nin ve MHP’nin yükselişidir. “1991-1994 yılları arasında merkez sağdan radikal sağa doğru yaşanan kaymanın neticesinde hem Refah Partisi hem de Milliyetçi Hareket Partisi(MHP) büyük bir gelişme sağlamışlardı.” (Bila,1999;408) Ancak “iki partinin oy oranları radikal tutumlarından dolayı değil, önceki tutumlarını yumuşatmalarından dolayı yükselmiştir. Özellikle RP, politika bilimi literatüründe “her şeyi kapam parti” (catch-all-party) rolünü oynayarak kendi tabanı ve ideolojisi dışındakilere de hitap ederek oy toplamıştır.”(Sarıbay,2001;117)

RP'nin genel seçim başarısı DYP-SHP arasındaki başarısız koalisyon deneyiminden kaynaklandığı gibi, diğer partilerin yapısal bir takım sorunlarından da kaynaklanıyordu. Sol partiler arasında devam eden çekişme ve parçalanma, bu seçimde de solu iktidardan uzaklaştırmıştır. Merkez sağın iki partisi ANAP ve DYP, aynı şekilde sürekli birbiriyle uğraşarak halk nezdinde itibar kaybetmişlerdir. Dolayısıyla dinci sağla özdeşleşen Refah Partisi, merkez solun ve merkez sağın mevcut durumundan faydalanarak birinci parti konumuna gelmiştir.

Seçimde seçmen davranışı üzerinde etkili en önemli unsur ekonomik alanda yaşanan sorunlar olmuştur. Aslında “koalisyon ortakları CHP ve DYP erken seçime giderken, AB ile 6 Mart 1995'te imzaladıkları Gümrük Birliği Anlaşması'nın 1 Ocak 1996 yılından yürürlüğe girecek olmasının kendileri açısından ciddi bir avantaj sağlayacağını ön görüyorlardı. Oysa seçmen bu durumdan çok, 5 Nisan kararlarını dikkate alarak oy kullanmıştır.” (Akşin,2005;168) Bu açıdan bakıldığında ekonomik krizin ortaya çıkardığı toplumsal adaletsizlik, Refah Partisi'nin 'adil düzen' söyleminin itibar görmesini sağlamıştır. Ancak bu durum, RP'nin rejim açısından oluşturduğu kaygıyı giderememiştir. Nitekim 1995-1999 aralığında ülkeyi meşgul eden temel konuların başında, RP'nin temsil ettiği Milli Görüş'ün yarattığı siyasal gerilim olacaktır. Bu durum, siyasete yeni bir dinamizm getireceği beklenen erken seçimlerin zaman zaman sistem açısından çok olumsuz sonuçlar doğuracağını da ifade etmektedir.

5.5. Siyasal İstikrarsızlık ve 1999 Erken Genel Seçimleri

1995 Erken genel seçim sonuçları, bir önceki genel seçimlerde olduğu gibi koalisyon hükümetini zorunlu kılıyordu. Bundan dolayı “Cumhurbaşkanı Demirel, seçimlerden birinci çıkan RP lideri N. Erbakan'a hükümeti kurma görevi verdi. Erbakan'ın, Cumhurbaşkanı'ndan hükümeti kurma görevi aldığı sırada ANAP lideri Yılmaz ve DYP lideri Çiller arasında bir koalisyona yönelik temaslar başladı. Bu temaslar sonucu iki lider kamuoyuna RP yerine, birbirleri ile koalisyon kurmak istediklerini açıkladılar. Böylece Erbakan'ın önü kapanıyor, Meclis'te çoğunluğa sahip bir ortak bulma şansı kalmıyordu.”(Kongar,2007;272-273)

RP Lideri Erbakan'la koalisyona yanaşmayan ve birbirleriyle koalisyon kurma kararı alan ANAP ve DYP mevcut koşullardan etkilenmişlerdir. “ Banka ve finans çevreleri ile TÜSİAD’ın yanı sıra Silahlı Kuvvetlerin etkisiyle ANAP ve DYP merkez sağda bir azınlık hükümeti oluşturmak için anlaşmışlardır. Dönemin Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, Meclis Başkanı Mustafa Kalemli’yi ziyaret etmiş ve bu konudaki isteğini açıkça belirtmiştir.” (Kara,2004;275-276) Bütün bu gelişmeler RP’nin kamuoyunda yarattığı endişenin sonucu olan gelişmelerdi. Aslında seçimler öncesinde özellikle medya RP’nin iktidara gelmesi halinde oluşabilecek kötü senaryoları daha çok laiklik temelinde ele almıştı. Bu anti-propagandaya rağmen RP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştı. Seçimlerden sonra farklı koalisyon seçenekleri bir şekilde gündeme taşınarak, RP’nin iktidara gelmesini engelleniyordu. Dolayısıyla ANAP’la DYP arasında kurulacak hükümet, kamuoyunca kabul gördüğü gibi, oluşan baskıyla birlikte bir zorunluluğa dönüşmeye başladı.

Kamuoyundan gelen baskının ANAP ve DYP üzerinde etkili olması ve bu iki partinin RP ile ortaklığa yanaşmaması üzerine “Erbakan görevi Cumhurbaşkanına iade etti. Demirel, hükümet kurma görevini Çiller’e verdi. Aslında ANAP seçimlerde, DYP’den binde 4 oranında daha fazla oy almıştı. Ancak DYP, ANAP’tan üç milletvekili daha fazla Meclis’e sokmuştu. Cumhurbaşkanı Demirel, Meclis’te bulunan sandalye sayısına göre görevi Çiller’e verdi. Çiller, seçim kampanyası dönemindeki propagandasına yani, ‘RP iktidarını ancak kendisinin önleyebileceği’ söylemine uygun olarak, Erbakan’la görüşmedi ve rakibi ANAP’a ilk sıra kendisinde olmak koşuluyla, “dönüşümlü başbakanlık” formülü ile ortaklık önerdi. ANAP, Çiller’in ilk sıranın kendisinde olması isteğinden dolayı öneri reddetti.”(Kongar,2007;273)

“Çiller bu gelişmelerden sonra hükümeti kuramadığı gerekçesiyle, görevi iade etti. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz’a verdi. Yılmaz ilk temasını Çiller ile yaptı ve reddedildi. Bunun üzerine ANAP, RP ile temasa geçti. Görüşmeler yoğun bir şekilde sürdü. Tam anlaşmaya varılmak üzereyken, gerek ANAP tabanından gelen tepkiler, gerekse RP’nin bazı istekleri yüzünden temaslar kesildi. Bu sırada araya giren politikacılar yoluyla

Yılmaz-Çiller diyalogu tekrar başladı ve dönüşümlü başbakanlık formülü ile ilk sıra Yılmaz'da olmak kaydıyla Anayol diye tanımlanan 53. Hükümet kurulmuş oldu. Yılmaz Başbakanlığındaki hükümet 12 Mart 1996'da 257 oy ile güvenoyu aldı. Dört milletvekili oylamaya katılmadı, 80 üye çekimser kaldı. Ancak bu durum Anayasa tartışması yarattı. Çünkü güvenoyu, katılanların salt çoğunluğuna dayalı yapıyordu. Oysa çekimserlerin varlığından dolayı, güvenoyu, katılanların salt çoğunluğuyla değil, "evet" oylarının "hayır" oylarından fazla olmasıyla alınmıştı."(A.g.e;273-274) Böylece seçimlerden yaklaşık 3 ay sonra kurulan hükümetin daha ilk günü Anayasal bir tartışmaya konu oldu. Nitekim hükümetin ömrünü etkileyecek temel konulardan birisi de, bu güven oylaması olacak. Çünkü RP, bu konuyu Anayasa Mahkemesi'ne taşıyarak hükümeti yıpratmaya çalışacaktır.

DYP ve ANAP arasında kurulan hükümet, RP'nin iktidara talip olduğu bir dönemde ortaya çıkan bir baskı neticesinde oluşmuştu. İki partinin 1991-1995 döneminde birbirleriyle olan ilişkilerinin sürekli bir sürtüşme düzeyinde seyretmesi ve birbirlerini yolsuzlukla suçlamaları hükümetin kısa ömürlü olacağına belirtiliydi. Ancak DYP-ANAP koalisyonunun RP'nin iktidara gelmesini engelleme işlevi olduğundan, önceden yaşananlar pek dikkate alınmadı. Diğer taraftan koalisyon hükümetinin DSP desteğine ihtiyaç duyması ve RP'nin güçlü bir muhalefet gücüne sahip olması, siyasal istikrar seçeneğini zorlaştırıyordu. Dolayısıyla zoraki kurulan hükümetin kaderinin Meclis'teki diğer partilerin tutumuna da bağlı olduğunu belirtmek gerekir.

"Milliyetçi-muhafazakâr bir nitelik gösteren kabinede, Çiller yer almadı. DYP içerisinde bürokrasiden gelen Mehmet Ağar, Ünal Erkan, Ayfer Yılmaz, Yaman Törüner gibi isimler kabinede yer alırken, kabinenin ANAP kanadında ise liberallerden çok muhafazakâr kimliği ile ön plana çıkanlar bakan oldular. Hükümetin kurulmasından kısa bir süre sonra Meclis, RP'nin verdiği Tedaş ihalesindeki yolsuzlukla ilgili olarak Çiller aleyhindeki bir soruşturma önermesini gündeme almaya karar verdi. Bu konuda hükümet ortağı ANAP'ın tutumu Çiller aleyhine oldu. Başbakan Yılmaz yolsuzlukların üstüne gütmeye kararlı olduklarını belirtiyordu. Kısa bir süre sonra, bu kez Tofaş ihalesi ile ilgili olarak soruşturma açılması kararı alındı."(Kara,2004;278-279)

Hükümet, ilk günlerden itibaren kendi içinde bir çekişme yaşarken, Türkiye'nin aslında ihtiyaç duyduğu siyasi istikrar yakın dönemde mümkün görünmüyordu. Bu arada acil müdahale gerektiren ekonomik sorunlar da geri planda kalıyordu. Nitekim “1996'nın Mayıs ayında Ankara'ya gelen bir IMF heyeti, hükümeti devasa bütçe açığı yüzünden her an gerçekleşebilecek bir ekonomik kriz konusunda uyardı.” (Ahmad,2006;206-207) Ancak buna rağmen ülke gündeminin ana konusu Çiller'le anılan yolsuzluk iddiaları oldu. “Tedaş, Tofaş, Turban vb. yolsuzluklarının yanında Çiller'in mal varlığı ve örtülü ödenek konularındaki uygulamaları yüzünden hükümet krizin eşliğindeydi. Hükümeti zor durumda bırakan yolsuzluk tartışmalarına ilaveten Anayasa Mahkemesi de koalisyon hükümetinin güvenoyu almadığı yönünde karar verdi. Bunun üzerine 6 Haziran 1996'da Başbakan Yılmaz hükümetin istifasını verdi. Bu arada Erbakan da Hükümeti kurmakla görevlendirildi.” (Çavdar, 2004;332-333) Böylece büyük uğraşlar sonucunda kurulan hükümet kısa bir sürede yıkılmış oldu. DYP ve ANAP'ın seçim öncesinde birbirleriyle olan çekişmeleri, hükümet ortaklığında da aynen devam etmiştir. Diğer taraftan Meclis'te büyük bir sandalye çoğunluğuna sahip RP'nin dışardan hükümet aleyhine sürdürdüğü yıpratma politikası da sonuç vermiştir. Çünkü RP, parlamentoda en büyük çoğunluğa sahip parti olarak, iktidara gelme çabasını sürdürmektedir.

Anayol koalisyonun üç aylık kısa bir sürede yıkılması, kamuoyunda RP'nin yeni kurulacak koalisyona dâhil edilmesi gerektiği konusunda bir eğilimi doğurdu. Aksi halde ülkenin bir erken genel seçime gitmesi gerektiği düşünülüyordu. Özellikle “iş çevreleri İslamcı bir katılım seçeneğini kabul etmişlerdi; ancak bir sonraki koalisyonun Türkiye'yi yeni bir seçim yasasıyla erken genel seçime götüreceğini umuyorlardı. Siyasi istikrarsızlık iktisadi istikrarsızlığa yol açmıştı ve bunun sona ermesi lazımdı. Yoksa yine askeri müdahale ve parlamenter demokrasi için ‘erken son’ tahmin ediliyordu.” (Ahmad,2006;206-207)

Kamuoyunda yeni koalisyon hükümeti ile ilgili tartışmalar devam ederken, RP lideri Erbakan Cumhurbaşkanı Demirel'den hükümet kurma görevi alır almaz “DYP ile temasa başladı. Daha ortaklık kurulmadan, Çiller aleyhindeki örtülü ödenek soruşturması RP'nin desteğiyle reddedildi. Diğer taraftan “dönüşümlü başbakanlık” ile formülü ile ilk sıra Erbakan'da olmak üzere RP-DYP koalisyonu

resmen kuruldu. Refahiyol diye nitelendirilen hükümet, 8 Temmuz 1996'da TBMM'de 265 red ve 1 çekimser oya karşılık, 278 oy ile güvenoyu aldı. Yeni kabinede Erbakan Başbakan, Çiller ise Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı oldu.”(Kongar,2007;273)

Refahiyol Hükümeti'nin kuruluş süreci, her ne kadar yolsuzluk iddiaları neticesinde köşeye sıkışan Çiller için bir çıkış noktası olarak görülse de, DYP açısından sancılı bir dönemi ifade eder. DYP içerisinde belirli muhalif bir grup RP ile koalisyonla karşı çıkmaktadır. Çiller hakkındaki yolsuzluk iddiaları ve parti içi demokrasinin var olmaması zaten DYP içerisinde bir muhalefet oluşturmuştu. “Bu muhalefetin başını, daha önce Çiller'e karşı olduğu için partiden ihraç edilen Hüsamettin Cindoruk çekiyordu. Cindoruk milletvekili değildi. Fakat başta İsmet Sezgin olmak başta üzere bir grup milletvekili RP ile koalisyonla karşı idiler. Nitekim sayıları onu bulan muhalif milletvekilleri Refahiyol hükümetine güven oylaması sırasında red oyu verdi. Bu milletvekilleri daha sonra partiden ayrılarak H. Cindoruk başkanlığında Demokrat Türkiye Partisi'ni(DTP) kurdular.”(A.g.e;273)

DYP'deki muhalefete rağmen Refahiyol hükümeti artık iş başındaydı. Hükümetin kurulması ve güvenoyu alması aynı zamanda Türkiye tarihi açısından da önemli bir gelişmeyi ifade ediyordu. Çünkü siyasal İslâm'ı temsil eden ve bu özelliği ile rejim karşıtı bir parti olan RP nihayet iktidara gelmişti. Erbakan'ın Milli Nizam Partisi ve Milli Selamet Partisi deneyimlerinin ortaya koyduğu Laiklik karşıtı söz ve eylemlerin yeni dönemde geçerli olacağı beklenen gelişmelerdi. Dolayısıyla Refahiyol Hükümeti'nin kurulması, siyasal istikrarsızlığı bitirmediği gibi, rejimle ilgili kaygıları da gündeme taşıyacaktır. Diğer taraftan adı yolsuzluklarla anılan Çiller'in RP himayesine girerek, hakkındaki iddiaları cevapsız bırakması da, yeni kurulan hükümetin etik açısından sorgulanmasına sebep olacaktır.

Refahiyol hükümetinin beraberinde getirdiği kaygıların yersiz olmadığı zaman ilerledikçe ortaya çıkmaya başladı. “Refahiyol hükümetinin iktidara gelmesiyle, özellikle RP'li milletvekilleri ve belediye başkanları, siyasal İslâm'ın şeriata ilişkin söylemlerini kamuoyunda tartışmaya açtılar. Ankara, Sincan Belediye Başkanı, İran'ın Ankara Başkonsolosu ile şeriat özlemini dile getiren bir gece düzendi. Erbakan ise siyasal İslâm'ın ideolojik gövde gösterisine yönelik olarak Taksim'e

camii yapılması projesini gündeme getirdi. Erbakan aynı zamanda üniversitelerde fiilen kalkmış olan türban yasağını gereksiz yere gündeme getirdi.”(A.g.e;275-276)

Erbakan hükümeti döneminde kamuoyunda ciddi bir sorun yaratan olaylara da rastlanılıyordu. Öncelikle , “bakanlıklar, belediyeler, kamu iktisadi teşekkülleri, okullar, emniyet gibi kamu kuruluşlarına İslamcılarını yerleştirme işine hız verilmiştir. Bu kurumlara yerleştirilen kişiler genellikle Erbakan’ın ‘arka bahçemiz’ dediği İmam Hatip Okulları mezunlarıydı. Erbakan’ın Başbakanlık Konutu’nda 51 tarikat şeyhine iftar yemeği vermesi, iki tarikat şeyhinin cinsel rezaletleri, kimi RP’li milletvekillerinin Atatürk Cumhuriyeti’ne nefretlerini açıklamaları”(Akşin, 2005;171-172) gibi pek çok olay RP’nin anlayışını sergiliyordu.

Refahiyol Hükümeti’nin RP kanadınının kadrolaşma girişimleri, aslında siyasal yaşantımızda daha önceki iktidarlar döneminde rastlanmayan bir durum değildi. Ancak bu dönem, siyasal İslâm açısından en önemli kadrolaşma fırsatı olarak görülüyordu. Dolayısıyla kamu kuruluşlarına yerleştirilen kişilerin siyasi kimlikleri rejim açısından ciddi bir tehdit unsurudur.

Refahiyol Hükümeti döneminde gerçekleşen diğer önemli bir gelişme de Susurluk Olayı’dır. “Refahiyol Hükümeti’nin kurulduğu yazı izleyen sonbaharda bu olay meydana geldi. 3 Kasım 1996’da İzmir-İstanbul karayolunun Susurluk-Kemalpaşa arasında bir trafik kazası meydana geldi. Bu kazaya karışan otomobilin içerisinde İstanbul eski emniyet müdürü, bir DYP milletvekili ve Interpol tarafından aranan birçok cinayetten hükümlü Abdullah Çatlı bulunuyordu. Kazanın ortaya çıkardığı ilişkiler sonucu dönemin DYP’li İçişleri Bakanı Mehmet Ağar istifa etmek zorunda kaldı. Ancak Erbakan bu olay için “fasa fiso” dedi. Diğer taraftan Başbakan Yardımcısı Çiller “Devlet uğruna kurşun sıkın da kurşun yiyen de şerefli dirler. Her zaman onlar saygıyla anılırlar” dedi.”(Turan,2004;161-162) Erbakan ve Çiller’in bu sözleri, Refahiyol Hükümeti’nin siyaset, mafya, polis üçgeninde gerçekleşen hukuk dışı uygulamalara yaklaşım tarzını da ifade ediyordu. Dolayısıyla iktidarda kalmak adına hükümetin iki ortağı, Susurluk Olayı konusunda yürütme erki olarak gereken hassasiyeti göstermediler.

Erbakan-Çiller'in küçümsemeye çalıştığı, ancak hükümetin düşmesinde önemli bir etken olan Susurluk olayı konusunda “bir takım davalar açıldı, bir de meclis araştırması yapıldı. Ortaya çıkan ilişkiler, aşırı sağcı özellikleriyle tanınan birçok kişinin başta ASALA'ya ve sonra da PKK'ya karşı gizli faaliyetlerde bulduklarını ve Tansu Çiller döneminde de bunların geniş çaplı kullanıldıklarını gösteriyordu. Temelde yolsuzluklara devletin alet edilmesini ifade eden bu durum, aynı zamanda ‘derin devlet’ deyimini ön palana çıkardı.” (Akşin, 2005;172-173)

İç siyaset konusunda olduğu gibi Refahyol Hükümeti'nin dış politika konusundaki uygulamaları da dikkat çekiciydi. “Başbakan Erbakan, Batı Kulübü diye tanımladığı AB sürecine karşılık, bir Müslüman askeri, siyasi ve ekonomik işbirliği amacıyla Türkiye, İran, Bangladeş, Malezya, Mısır, Endonezya, Pakistan ve Nijerya'yı içeren D-8 örgütünü kurmayı başardı. Bu bağlamda Erbakan, birçok ülkeyi ziyarete çıktı. Bu arada Libya ziyareti sırasında gerçekleşenler kabullenmeyecek bir durumdu. Libya lideri Kaddafi, basın önünde Türkiye'nin Kürtlere uyguladığı muamele dolayısıyla Erbakan'ı payladı. Çarpıcı olan Erbakan'ın bu durum karşısında sessizliğini koruması idi. Diğer taraftan Erbakan ihtiyatı elden bırakmadı ve bakanlarından birini de ABD'ye göndererek, iki müttefikin yakın zamanda iktisadi ortaklık geliştirmelerini önerdi.”(A.g.e;171-172)

Refahyol Hükümeti'nin iç ve dış siyaset konularında da ciddi rahatsızlığa yol açan söylem ve uygulamalarına karşı özellikle medya eleştirilerini artırdı. “Bu arada 1997 yılının başında Sincan Belediyesi'nin Filistin gecesine karşı Askerler, tankları Sincan sokaklarında yürüterek olaya karşı duyarlılıklarını sergilediler. Sonuçta kıyamet 28 Şubat 1997'de yapılan ve 9 saat süren MGK toplantısında koptu. Kimilerinin “ postmodern darbe” diye nitelendirdikleri 28 Şubat 1997'deki MGK kararlarında, ulusal barışın önem ve öncelik taşıdığı süreçte Cumhuriyet ve rejim aleyhtarı yıkıcı ve bölücü grupların faaliyetlerinin olduğu, dolayısıyla Cumhuriyet, Atatürk ilke ve inkılâpları, laiklik konusunda taviz verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Buna göre Anayasa'nın tanımladığı Cumhuriyetin demokratik ve sosyal hukuk devleti ilkesinin sağlıklı şekilde işlenmesine imkân sağlayacak şekilde güvenliğin, ulusal barışın önem ve öncelik taşıdığı, devletin mevcut yapısına ters çağdışı uygulamaların hukukun üstünlüğü ile bağdaşmadığı dile getirilir. Ayrıca

Türkiye'nin AB hedefi hatırlatılmakta ve bu konuda bütün kurumların bu sürece katkı sağlaması gerektiği" vurgulanmaktadır.(Çavdar,2004;338-339)

1 Mart 1997 günü, MGK'da alınan kararları içeren bir bildiri "MGK Genel Sekreteri Orgeneral İlhan Kılıç tarafından Hükümete iletilmiştir. Bu bildiri, Bakanlar Kurulu tarafından aynen kabul görmüştür. Bildiri, MGK'da alınan kararlara ilaveten, Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında gerekli yasal işlemlerin yapılması, sekiz yıllık eğitime geçilmesi, her türlü eğitim kurumunun Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanması, eğitim faaliyetlerinin Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun özüne uygun olması, irticai faaliyetlerin önlenmesi sürecinde TSK'yı hedef alan yayınların kontrol altında tutulması, Anayasa'ya, Siyasi Partiler Yasası'na, Türk Ceza Yasası'na ve Belediyeler Yasası'na aykırı sergilenen olaylar konusunda önlemlerin alınması, çeşitli nedenlerle verilen silahlara ilişkin ruhsat işlemlerinin yeniden düzenlenmesi, kurban derilerinin kanunla yetkilendirilmiş kurumlarca toplanması"(A.g.e;339-342) gibi pek çok istek ve düzenlemeyi içeriyordu.

Gerek MGK'da alınan kararlar gerekse hükümet bildirisinde yer alan kararlar mevcut hükümetin icraatları ve toplumda oluşturduğu cepheleşmeyi hedef alıyordu. "Refahiyol hükümeti ise 28 Şubat MGK bildirisinden sonra yoğun şekilde hissedilen kamuoyu baskısını erken seçim önermekle geçiştirmeye çalıştı. Çünkü RP'nin olası bir seçimde bir iki puan daha yükseleceği tahmin ediliyordu. Buna karşılık o dönemde DYP'nin büyük oranda kan kaybına uğradığı görülüyordu. Buna rağmen Çiller, en azından seçim sırasında adayları belirleme gücünü elinde bulundurmak istediğinden dolayı o da erken seçim stratejisine destek verdi. Bu sırada erken seçim kararı, dönüşümlü başbakanlığın öne alınmasını gerektirdiğinden, Başbakan Erbakan 18 Haziran 1997'de istifa etti."(Kongar,2007;290)

Bütün bu oluşumlar sırasında da "Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, RP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'ne dava açtı. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Demirel, hükümet kurma görevini Meclis'te ikinci büyük partinin lideri olarak Mesut Yılmaz'a verdi. Çiller, bunu bir gasp olarak değerlendirirken, DYP'den birçok milletvekili partisinden istifa ederek Yılmaz'ın kuracağı hükümetine güvenoyu vereceklerini açıkladılar."(A.g.e;290-293) Bu durum, MGK kararlarıyla hizaya çekilen Refahiyol hükümetinin sonu anlamına geliyordu. Kısa ömürlü Anayol

hükümetinden sonra kurulan Refahiyol hükümeti de siyasal istikrarsızlığa çözüm bulamamış, hatta rejim sorununa yol açtığı için tasfiye edilmiştir.

Refahiyol hükümetinin yol açtığı rejim sorunu, ordun siyasal yaşama müdahale etmesine yol açmıştır. Bu müdahale daha çok iktidar ortağı RP'nin söylem ve uygulamalarına yönelik olarak gerçekleşmiştir. Çünkü "iktidar ortaklığında kültürel bir kimlik olan İslam'ı meşruiyetinin tek kaynağına indirgeyen RP'nin, tüm İslâmi duyarlılığı kendisine kitlemeyi istemesi sonucunda pragmatik ve popülist bir dizi inisiyatifle, Cumhuriyetin kurucu ideolojilerinden laikliği yok sayarak izlediği stratejiler, yıllardır bu coğrafyada mevcut olan Laik-İslâmcı kutuplaşmasını şiddetlendirmiştir. Toplumun tümüne yönelik girişilen aşağıdan yukarıya doğru İslâm'ı siyasallaştırma projesi, Refahiyol hükümetinin sonunu hazırlamıştır." (Tosun,1999;192)

"RP, gerek seçimler öncesinde gerekse iktidarda bulunduğu dönemde mevcut toplumsal yapı içinde feodal güçlerle dayanışma içerisine girerken, büyük kentlerdeki varoşlarda yaşayan ve kültürel, sınıfsal boşluklar içerisinde bulunan geniş halk kitlelerini istismar etmiştir. Bunu yaparken de belirli bir cemaat ruhuna dayanmakta ve yurttaşlık kavramını bile geriye iterken, cemaat anlayışının bir sonucu olarak birey gerçekliğini de yok saymıştır."(Kahraman 270-271) Dolayısıyla RP'nin iktidarda kaldığı dönem Türkiye açısından siyasal kültürün belirli bir dönüşüme uğraması sonucunu da doğuruyordu. Bu dönüşüm, daha çok dinle özdeşleşen cemaat ruhunu ön plana koyduğu için rejimin mantığı ile çelişmektedir. Çünkü Cumhuriyet'in kuruluş felsefesi, birey merkezli bir yapıyı ve cumhuriyete, devlete, laik düzene bağlı bir yurttaş tipini öngörürken, RP iktidarda bulunduğu süre içinde topluma yeniden cemaat anlayışını benimsetmeye çalışmıştır. Bu durum, devletçi-seçkin elit için kabul edilemez bir olgu idi ve çok geçmeden de rejimin laik karakterini tekrar güçlendirecek önlemler 28 Şubat Kararları ile beraber alınmıştır.

Refahiyol hükümetinin yıkılmasından sonra, "ANAP, DSP ve DTP yeni koalisyon hazırlıklarına başlarken, RP de kapatılma sürecine giriyordu. Nitekim Anayasa Mahkemesi, 16 Ocak 1998 günü Refah Partisini kapattı. Erbakan ve altı parti yöneticisine beşer yıl siyaset yasağı geldi. Geriye kalan diğer RP'liler Fazilet

Partisi'ni kurdular. Mesut Yılmaz'ın liderliğinde kurulan ANAP-DTP-DSP Azınlık Komisyonu ise CHP'nin desteğiyle 12 Temmuz 1997'de güvenoyu aldı. CHP koalisyonuna destek verirken, 8 yıllık zorunlu eğitim yasasını çıkarılması ve en kısa sürede seçime gidilmesi konusunda iki önemli şart koştu. Mesut Yılmaz'ın başbakanlığındaki hükümette Bülent Ecevit Başbakan Yardımcısı idi. DTP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk hükümette yer almadı, onun yerine İsmet Sezgin Başbakan Yardımcısı oldu.”(Bila,1999;414-415)

Demirel'in hükümet kurma çalışmaları için Çiller yerine Mesut Yılmaz tercihinden dolayı “Milli irade karşısında devlet iradesi tarafından kurulan hükümet” (Bayramoğlu,2001;197)diye tanımlanan Anasol-D Hükümeti, ordunun “balans ayarı” olarak isimlendirdiği müdahalenin neticesinde ortaya çıkmıştı. Cumhurbaşkanı Demirel'in Refahiyol Hükümeti ile beraber ortaya rejim tartışmalarına yönelik “elimde yetki olsa meclisi feshederdim” (Milliyet,28 Şubat 1997) demesinden hemen sonra MGK toplantısı olmuş ve bu gelişme, hem Erbakan hem de Çiller açısından sonun başlangıcı olmuştu. Bu süreçte, Cumhurbaşkanı Demirel tarafından yapılan hükümet görevlendirmesinde ordunun da etkin bir rol oynadığı kabul görüyordu. Dolayısıyla Yılmaz önderliğinde kurulan Anasol-D Hükümeti demokratik işleyişin sonucu değil, rejim krizinden sıyrılmanın ortaya çıkardığı bir oluşumdur. Anasol-D hükümeti işte bu sancılı sürecin atlatılması ve siyasetin yeniden bir dengeye oturması işlevlerini yerine getirmiştir. Bundan dolayı bu hükümetin ülkede mevcut siyasal istikrarsızlığı gidermesi ve ekonomik sorunlara çözüm bulması uzak bir ihtimaldi.

Anasol-D hükümetinin başa geçtikten sonra “ilk icraatlarından biri sekiz yıllık temel eğitim yasası oldu. Bu yasa, aynı zamanda imam-hatip okullarının orta bölümlerini kapattığı için RP ve DYP tarafından ciddi bir şekilde eleştirildi. Diğer taraftan Maliye Bakanı Zekeriya Temizel tarafından vergi reformu yasası ise ikinci eleştiri odağını oluşturdu. Bu arada CHP'de bazı rahatsızlıklar görülmeye başlandı. CHP bu hükümetle seçime gidilmesini istiyordu. Baykal ve Yılmaz arasında bir protokol imzalandı. Buna göre Yılmaz yılbaşında istifa edecek, yerine yansız bir hükümetle seçime gidilecekti. Bu öneri doğrultusunda hazırlanan bir yasa teklifi TBMM tarafından kabul edildi. 18 Nisan 1999 günü seçim tarihi olarak kabul edildi. Bu tarihte genel ve yerel seçimler birlikte yapılacaktı.” (Çavdar,2004;343) Daha

önce Refahiyol Hükümeti döneminde alınan erken seçim kararı hükümet değişikliği yüzünden uygulanamamıştı. Anasol-D Hükümeti ve CHP, Refahiyol Hükümetinden devralınan siyasal istikrarsızlığa çözüm olacağı inancıyla, erken seçimi gerekli görmüşlerdir. Bu aşamada erken seçime gidilmesiyle beraber Meclis'teki sandalye dağılımının değişeceği, dolayısıyla mevcut krizden çıkılacağı umulmaktadır.

Erken seçim kararı alındıktan sonra koalisyonun ANAP kanadını ilgilendiren bir takım olayların ortaya çıkışı, Anasol-D hükümetinin sonunu hazırladı. Çünkü ANAP'a yönelik yolsuzluk iddiaları gündeme gelmeye başlamıştı. "22 Eylül 1998'de Alaeddin Çakıcı adlı mafya lideri ile ANAP'lı Eyüp Aşık arasındaki görüşme basına sızdı. 15 Ekimde ise iş adamı Korkmaz Yiğit ile Çakıcı arasındaki görüşmenin kasedi ortaya çıktı. Bu durum, ANAP'ın Türkbank'ın satışını mafyadan yararlanarak ayarlama peşinde olduğunu gösterdi. Olayın soruşturulması TBMM'ne verilen önergeye CHP destek verince Yılmaz 25 Kasım 1998'de hükümetin istifasını verdi." (Akşin,2005;175)

"Anasol-D Hükümeti kurulurken, sekiz yıllık eğitim sistemine geçilmesi, Refahiyol döneminde atanan kadroların tasfiyesi, yolsuzluklara ilişkin yasal, idari ve siyasal değişikliklerin gerçekleştirilmesi ve erken seçim konusunda düzenlemelerin yapılması hedeflerini esas almıştı. Ancak ANAP'ın daha önce RP'ye yakınlık gösteren politikaları ve kadroları bu amaçlara varmada en önemli engellerden biriydi. Nitekim muhafazakâr milletvekilleri sekiz yıllık eğitimi desteklemediler. Zaten hükümetin geçici pozisyonu, ciddi bir şekilde yaralanan ekonomi, devlet yapısı(bürokrasi, güvenlik, yargı) gibi yapısal nitelik kazanmış pek çok sorun konusunda önlem almayı zorlaştırıyordu. Diğer taraftan rejimi kurtaracak ivedi önlemler alması beklenen hükümet için uzun zaman iktidarda kalma gereksinimi vardı. Bu süreçte CHP'nin dışardan verdiği destek ise doğrudan doğruya bir sorundu." (Kongar,2007;294-295)

Anasol-D Hükümeti'nin görevde kaldığı dönem normal siyasi gelişmelerin olduğu bir dönem değildir. 28 Şubat 1997 tarihinde yapılan MGK toplantısının başlattığı süreç devam etmektedir. Hükümetin temel görevlerinden birisi rejimi normale döndürmektir. "Anasol-D koalisyonu iktidara gelmesinin ardından irtica ile mücadele için Türk Silahlı Kuvvetlerine bağlı "Batı Çalışma Grubu" görevini

Başbakanlığa bağlı” Sivil Çalışma Grubu”na bırakmıştır. Bu grup, Mart 1998’de hazırladığı raporda türbanın kılık kıyafet mevzuatına aykırı olduğunu, kamu görevlilerinin ve öğrencilerin devlet dairelerinde ve okullarda türbanla girmesini disiplin suçu saymıştır.”(Yalansız,2006;474-475) Ancak hükümetin oluşturduğu Sivil Çalışma Grubu’nun çalışmaları yeterli görülmemiş olacak ki, “1998 yılının Temmuz ayının sonunda yapılan MGK toplantısında Askerler, hükümete 28 Şubat kararlarının uygulama aşamasında savsaklandığını iletiler. Bu uyarıdan sonra sekiz yıllık eğitime geçilmesi hükümetin ilk icraatlarından biri oldu. Çünkü hükümetin temel görevi 28 Şubat kararlarını uygulamaktı.”(Kurt, 2002;161) Dolayısıyla yolsuzluk iddiaları üzerine düşürülen Anasol-D hükümetinin askerler tarafından da benimsendiğini söylemek mümkün değildir. Askerler, 28 Şubat 1997’den beri siyasetin gündemini ve hareket alanını belirlediği için aslında MGK güdümlü bir hükümet istenmişti. Ancak Anasol-D koalisyonu bu ihtiyaca cevap verebilmiş değildir.

“ANAP-DSP-DTP Koalisyon Hükümeti’nin düşmesi üzerine, Cumhurbaşkanı Demirel, 2 Aralık 1998’de hükümeti kurmakla DSP Genel Başkanı B. Ecevit’i görevlendirdi. Bu görevlendirme DYP, CHP ve FP(Fazilet Partisi) tarafından tepkiyle karşılandı ve teamüllere aykırı bulundu. RP’nin yerine kurulan FP lideri Recai Kutan, hükümet kurma görevinin kendilerine verilmesi gerektiğini söyleyince, Demirel ‘birisini görevlendirme hakkı benim. İstişareler sonunda güvenoyuna en yakın Sayın Ecevit’in kuracağı hükümet görünüyor’ açıklamasında bulundu.”(Yalansız,2006;476) Demirel’in bu dönemde yaptığı hükümet görevlendirmeleri, Anayasal kriterlerden ziyade dönemin siyasi gelişmelerine göre şekillenmektedir. DYP ve FP(RP) 28 Şubat sürecinin iki sabıkalı partisi durumundadır. CHP ise mevcut siyasi istikrarsızlığa katkı sağlayan bir parti görünümündeydi. ANAP’ın da içinde bulunacağı hükümet pek kabul görmüyordu. Üstelik bu partilerin her birinin birbiriyle ciddi anlaşmazlıkları vardı. Bu açıdan Demirel’in Ecevit’i görevlendirmesi, DSP’nin son dönemdeki yapıcı tavrından kaynaklanmaktadır.

“Güvenoyu alabilecek hükümeti kurmaya en yakın görünen Ecevit, FP’siz hükümet arayışlarında başarılı olmayınca 22 Aralık’ta görevi iade etti. Ecevit’ten

sonra Demirel'den aldığı cesaretle, Muğla Bağımsız Milletvekili Yalım Erez, hükümeti kurabileceğini açıkladı. Cumhurbaşkanı 23 Aralık'ta kendisini görevlendirdi. Buna karşı bir politika geliştiren DYP lideri Çiller, DSP'nin kuracağı azınlık hükümetine koşulsuz destek vereceklerini açıkladı. Erez, bu yeni durum karşısında görevi iade etti. Tekrar görevlendirilen Ecevit'in 11 Ocak 1999'da kurduğu azınlık hükümeti, 17 Ocak'ta 306 kabul, 188 ret oyuyla güvenoyu aldı.”(A.g.e;477)

Ecevit'in kurduğu azınlık hükümetinin yapısı itibariyle ülkenin mevcut sorunlarına çözüm bulabilecek bir potansiyeli yoktu. Zaten Anadol-D Hükümeti zamanında erken seçim kararı alınmış ve milletvekili seçimleriyle yerel seçimlerin birlikte yapılması uygun görülmüştü. Hükümetin temel amacı 18 Nisan 1999 günü yapılacak genel seçimlerle yerel seçimlerin sağlıklı bir ortamda gerçekleşmesini sağlamaktı.

Ecevit başbakanlığındaki DSP azınlık hükümeti döneminde gerçekleşen ve dolayısıyla 18 Nisan 1999 seçimlerini de etkileyen en önemli olay PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanmasıdır. Öcalan'ın yakalanış süreci “16 Eylül 1998'de, Hatay'da Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Suriye'ye karşı askeri yaptırımın olabileceği yönündeki konuşmasıyla başlamıştı. Ardından Cumhurbaşkanı Demirel, siyasetçiler benzer açıklamalar yaptılar ve bölgeye asker kaydırılmaya başlandı. Sonuçta Suriye Öcalan'ı sınır dışı etti. Öcalan, Rusya, İtalya ve Yunanistan'dan sonra gittiği Kenya'da yakalanıp yurda getirilmişti”(Akşin,2005;176)

Öcalan'ın yakalanışı, ülkedeki siyasi havayı değiştirmiş ve genel seçimler öncesinde de bu olay seçimi etkileyecek temel unsurlardan biri haline gelmiştir. Çünkü Öcalan 1984'den beri meydana olaylarda ölen binlerce insanın başlıca sorumlusuydu. Dolayısıyla Öcalan'ın yakalanışı, aynı zamanda siyasetin diğer ana konularını gündemden düşürmüştü ve giderek yükselen milliyetçiliğe davetiye çıkarmıştı. Bu milliyetçi hava, Nisan ayında yapılacak olan seçim propagandalarının başladığı döneme denk gelmektedir. Bu durumun seçim sonuçlarına yansıyor yansımayacağı 18 Nisanda belli olacaktı.

18 Nisan 1999 yapılacak olan seçimler, 1980 sonrası yapılan diğer tüm seçimlerden farklı bir nitelikteydi. Bu sefer milletvekili genel seçimleri yerel seçimler birlikte yapılacaktı. Bu süreçte başlayan propaganda süreci diğer seçimlere göre daha kapsamlı bir boyutta başladı. Genel anlamda partilerin propaganda faaliyetleri şu noktalarda yoğunlaşıyordu:“ CHP kampanyası kararsız seçmen kitlesinin siyasete ve seçimlere ilgisizliğini dikkate alarak başlar. İlanlarda ‘boş verme- karar ver’ sloganı yaygın olarak kullanılır. DYP’nin ‘yeter hak milletin’ şeklindeki sloganı 28 Şubat dönemine göndermeleri içeriyordu. ANAP, ‘sessiz çoğunluk’ diye nitelediği seçmen kitlesinin sorunlarını ön plana çıkardı. DSP, hükümette başarılı olduğunu dolayısıyla yerel yönetimleri de istediğini önplana çıkarmaktadır. Ayrıca Ecevit’in dürüstlük imajı yaygın olarak kullanılır. FP, adil düzen dışında özgürlükleri öne çıkarırken, MHP ise yoksulluk, yolsuzluk ve siyasi istikrar temalarını kullanıyordu”(Özkan;2002;246-271)

Her ne kadar bütün siyasi partiler, rutin propaganda çalışmalarını yürütseler de, seçimlerin belirleyici unsuru seçim öncesi yükselen milliyetçilik dalgasıdır. Nitekim bu süreçte “Ecevit kendini ateşli bir milliyetçi olarak yeniden yaratmış ve solculuğunu bir kenara bırakmış, öte yandan MHP de aşırı milliyetçiliği ön plana çıkarmıştı.”(Ahmad, 2006;211)

Seçim sonuçları açıldığında Türkiye’de siyasi dengelerin yeniden oluşmaya başladığı görülmektedir. “İlk kez genel ve yerel seçimlerin birlikte yapıldığı seçimler pek çok sürprizleri de beraberinde getirmiştir. Milletvekili genel seçimlerinde elde edilen sonuçlara göre DSP birinci parti olurken, 1995’te Meclis dışında kalan MHP, tahminlerin ötesinde başarı sağlayarak ikinci parti olmuştur. Favori parti olarak görülen FP ancak üçüncü olabilirken, CHP seçim barajına takılmıştır. Fakat seçimin ortaya koyduğu esas ilginç sonuç, parti sıralamasının belediye başkanlığı seçimlerinde farklı oluşmasıydı. Genel seçimlerde %15’lik oyla üçüncü olan FP, belediye başkanlığı seçimlerinde %18’le birinci olmuştu. Seçimin galibi DSP ise üçüncü oldu. Genel seçimlerde barajı aşamayan CHP ise yerel seçimlerde %13 oranında oy almıştı.”(Akgün,2007;99-100) Merkez sağın iki partisi ANAP ve DYP bu seçimde büyük bir gerileme kaydetmişlerdir. ANAP %13.2, DYP ise %12 oranında oy almıştır. Diğer taraftan büyük oranda doğu ve güneydoğudaki

seçmen kitlesinden beslenen HADEP ise %4.1 oranında oy alarak Meclis dışı kalmıştır. (Bkz Tablo.13 ve 14) Ülke Barajlı d'Hondt (%10) seçim sisteminin uygulandığı 1999 erken genel seçimi sonucunda beş parti Meclis'e girmiş; seçime giren diğer 15 parti ise meclise temsilci gönderememiştir. Seçimde temsilde adalet ilkesi bu dönemde de gerçekleşmiş değildir. Uygulanan %10 barajı, seçime giren 20 parti içinden 5 partiye parlamentoya girme imkânı tanımıştır. Dolayısıyla Meclis'e giremeyen partilere ve bağımsız adaylara oy veren 5.8 milyon civarındaki seçmen kitlesi temsil hakkını elde edememiştir. Meclis'e giren partiler ise bu durumdan faydalanarak, daha fazla temsil hakkı elde etmişlerdir.

Çizelge 13. 1999 Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	37.495.217
Oy kullanan seçmen sayısı	32.656.070
Geçerli oy sayısı	31.184.496
Seçime katılma oranı	% 87.1

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 14. 1999 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Demokratik Sol Parti (DSP)	6.919.670	22.2	136	24.7
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	5.606.583	18.0	129	23.4
Fazilet Partisi (FP)	4.805.381	15.4	111	20.1
Anavatan Partisi (ANAP)	4.122.929	13.2	86	15.6
Doğru Yol Partisi(DYP)	3.745.417	12.0	85	14.4
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	2.716.094	8.7	-	-
Halkın Demokrasi Partisi(HADEP)	1.482.196	4.7	-	-
Büyük Birlik Partisi(BBP)	456.353	1.5	-	-
ÖzgürlükveDayanışma Partisi(ÖDP)	248.553	0.8	-	-
Demokrat Türkiye Partisi (DTP)	179.871	0.6	-	-
Liberal Demokrat Parti(LDP)	127.174	0.4	-	-
Demokrat Parti (DP)	92.093	0.3	-	-
Millet Partisi (MP)	79.370	0.3	-	-
Barış Partisi (BP)	78.922	0.2	-	-
İşçi Partisi(İP)	57.607	0.2	-	-
Emeğin Partisi(EP)	51.756	0.2	-	-
Demokrasi ve Barış Partisi (DBP)	24.620	0.1	-	-
Değişen Türkiye Partisi(DEPAR)	37.175	0.1	-	-
Sosyalist İktidar Partisi(SİP)	37.680	0.1	-	-
Yeniden Doğuş Partisi(YDP)	44.787	0.1	-	-
Bağımsızlar	270.265	0.9	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Sonuçları itibariyle sağda ve solda yükselen milliyetçiliğin tezahürü olarak ön plana çıkan 1999 genel seçimleri, o döneme kadar yapılan diğer erken genel seçimlerden farklılıklar gösteriyordu. Öncelikle 1999 genel seçimleri, ‘post modern darbe’ olarak nitelenen 28 Şubat sürecinin aşılması anlamında önemli işleve sahiptir. RP kaynaklı sistem karşıtı yapılanmanın önüne geçmeyi hedefleyen 28 Şubat süreci, askerlerin 1980 darbesinden sonra siyasal yaşama ciddi bir şekilde müdahale ettiği bir dönemi ifade eder. Dolayısıyla bu erken seçim ülkenin içinde bulunduğu siyasal krizin aşılması anlamında önemli bir işleve sahiptir.

1995-1999 aralığında Cumhurbaşkanı Demirel’in de en az askerler kadar bu süreci yönlendirmeye çalıştığı görülmektedir. 18 Haziran 1997’de Erbakan’ın istifasıyla beraber Refahiyol Hükümeti zaten erken seçim kararı almıştı. Ancak Cumhurbaşkanı Demirel, mevcut siyasi krizi ve RP’nin bu dönemdeki yükselişini de göz önünde bulundurarak, hükümet kurma görevini Çiller yerine Mesut Yılmaz’a vermiş ve böylece Refahiyol Hükümeti’nin tasfiyesini sağlanmıştı. Daha sonra Anadol-D hükümetinin başa geçmesinden sonra CHP Genel Başkanı Baykal’ın baskısıyla erken seçim kararı alınmıştı. Bu süreçte, hem Cumhurbaşkanı hem de askerler bu kararı desteklemişleridir. Hatta 1999’da seçimlere kısa bir süre kala Ecevit’in azınlık hükümetini düşürmeyi ve seçimleri erteletmeyi hedefleyen kükünler hareketine ¹² karşı “Genel Kurmay Başkanı H.Kıvrıkoğlu’nun seçimin ertelenmesinin Türkiye için ciddi bir kaosa yol açabileceği endişe içindeyiz” (Turan, 2004;165) demesi, seçim sürecine askerlerin de karıştığını ortaya koymaktadır. Askerler seçimin planlandığı gibi 18 Nisan 1999’da yapılmasını istemektedirler. Çünkü seçim dönemi, 28 Şubat sürecinde askerlerin tepkisini çeken SP-DYP-BBP gibi partilerin düşüşte olduğu zamana denk gelmiştir. Diğer taraftan seçim öncesi sağda ve solda yükselen milliyetçilik DSP ve MHP’nin işine yarıyordu. Dolayısıyla seçimlerin ertelenmesi askerlerin işine gelmemektedir.

Seçim, 28 Şubat sürecinin aşılması açısından önemseniyordu. Bu arada ortaya çıkan seçim sonuçları da zaten “28 Şubat rotasına uygun kuvvetleri şekillendirmiştir.

¹² 1999 Seçimleri öncesi aday listeleri açıklandıktan sonra, listelerde yer almayan milletvekilleri seçimin yapılmasını istemiyorlardı. Ayrıca DTP % 10 barajını aşamayacağını bildiği için, FP de Erbakan’ın siyasi yasaklı olmasından dolayı seçimi mümkün olduğu kadar ertelemeyi planlıyorlardı.(Ali Ekber Ertürk, Sabah Gazetesi 06.06.1999)

28 Şubat'a muhalif FP/DYP bloku geriletmiştir. Deyim yerindeyse irtica püskürtülmüştür. PKK'nın geldiği noktanın siyasal artıları DSP ve MHP'nin hanesine yazılmıştır. DSP ülkenin ve solun birinci partisi olurken; MHP ülkenin ikinci partisi olabilmıştır.”(Kara,2004;378) Seçim sonuçları her ne kadar yeni bir koalisyon hükümetini zorunlu kılsa da, partiler arası ortaya çıkabilecek bir uzlaşma, demokratik yaşamın yeniden bir dengeye oturmasını sağlayabilirdi. Diğer taraftan 28 Şubat sürecinde ordunun hedefi olan FP/DYP blokunun yeni dönemde hükümette yer alacak düzeyde oy alamaması, siyasi krizin aşılmasına yardımcı olacaktır.

28 Şubat süreci erken seçimin temel belirleyicisi olsa da 1995-1999 aralığında yaşanan ekonomik krizler ve başarısız koalisyon hükümetlerinin yol açtığı siyasi istikrarsızlığın da erken seçimi zorunlu kıldığı görülmektedir. 1995 seçimlerinden sonraki dört yılda dört hükümet kurulmuştur. ANAP-DYP, RP-DYP, ANAP-DSP-DTP ve DSP Azınlık Hükümeti olmak üzere iş başına geçen tüm hükümetler, siyasi istikrarı temin edemedikleri gibi giderek büyüyen ekonomik sorunlara da çözüm bulamamışlardır. Bu dönemde azınlık hükümetlerine dışardan destek veren CHP'nin tavrı sürekli bir hükümet krizini gündeme getirmiştir. CHP'nin Susurluk olayı, sekiz yıllık eğitim, yolsuzluklar, erken seçim konusunda azınlık hükümetlerini ablukaya alma stratejisi, zamanla politik bir çıkmaza dönüşmüştür. Nitekim CHP'nin bu stratejisi, 1999 seçimlerinde partinin parlamento dışı kalmasına yol açmıştır. Bu seçimde “CHP, geçmiş dönemlerde konulmasında ısrarlı olduğu %10 ülke barajının kurbanı olmuştur. DSP'ye karşı geliştirdiği silah, gelip kendisini vurmuştur.”(a.g.e;378) Bu açıdan 1995-1999 aralığında hükümet ortaklığı yapan partiler kadar dışarıda kalan partiler de siyasi istikrarsızlığa katkı sağlamışlardır.

5.6. DSP-MHP-ANAP Koalisyonu

1999 Seçimleri sonucunda ortaya çıkan “yeni TBMM iki bakımdan dikkat çekiciydi. Mevcut seçim sonuçlarına göre (12 Eylül dönemi dışta tutulursa) Atatürk'ün kurduğu CHP, Meclis'te ilk kez temsil edilmiyordu. CHP seçmenleri, Ecevit'in ünlü dürüstlük ve yurtseverliğini Baykal'ın hercailiğine, yüzeyselliğine üstün tuttıkları için DSP'yi desteklemişlerdi. CHP lideri Baykal, yine kendisi gibi büyük çapta oy kaybetmiş, ancak zar zor Meclis'e giren Yılmaz ve Çiller'in aksine parti genel başkanlığından istifa etti. Fakat yerine gelen Altan Öymen'in zayıf

önderliği ve parti örgütünün demokratik olmayan yapısı yüzünden 15 ay sonra Baykal yeniden genel başkanlığa dönebilmiştir.”(Akşin,2005;178)

“Yeni Meclis’te dikkat çeken bir diğer nokta ise Fazilet Partisi’nden milletvekili seçilen Merve Kavakçı’nın pardesü ve türbanıyla Meclis’teki ant içme törenine gelmesi ve sonrasında DSP’nin bu olaya tepki göstermesidir. TBMM’de daha önce bu kıyafet hiç görülmemiştir. Bu olaya karşı gösterilen tepki sonucunda, başkan oturuma ara vermiş ve Kavakçı’nın ikinci oturuma gelmediği görülmüştü. Daha sonra Kavakçı’nın ABD uyrukluğunun ortaya çıkması ve bu durum için Türk makamlarından izin almadığı ortaya çıkınca vatandaşlıktan çıkarılmıştır.(a.g.e;178) Merve Kavakçı’nın Meclis’teki türbanlı gösterisi, 28 Şubat sürecindeki çatışmaların bir uzantısı gibi görülüyordu. Özellikle FP’nin 1999 seçimlerinden 111 milletvekili çıkarması lâiklik eksenindeki çatışmalarının devam edeceğini göstermektedir. Nitekim bu olay, aynı zamanda FP’nin kapatılma sürecine de kaynaklık edecek ve Türkiye 2000’li yıllarda tekrar parti kapatma olaylarına sahne olacaktır.

1999 Genel seçimleri, 1990’lı yılların başından itibaren ortaya çıkan koalisyonlar döneminin devamını sağlayacak sonuçlar içeriyordu. Parlamento giren beş partiden hiç birisi hükümet kurabilecek düzeyde bir çoğunluğa sahip değildi. Seçim öncesinde de koalisyon hükümetine imkân sağlayacak beklentiler değişik koalisyon seçeneklerini doğurmuştu. Nitekim seçim sonuçları açıklandıktan sonra “seçim öncesi beklenen DSP-ANAP-MHP koalisyonu dışında, MHP’nin sürpriz çıkışıyla hükümet senaryolarını dörde çıkmıştı. Diğer üç senaryo ise DSP-ANAP-DYP, FP-MHP-DYP ve MHP-DYP-ANAP şeklinde sıralanıyordu. Senaryolara göre eğer hükümet kurma görevi Ecevit’e verilirse DYP’yle temas kurulmayacaktı, MHP ve ANAP ile koalisyon oluşturulacaktı. MHP lideri Bahçeli ise hükümet kurma çalışmalarında ANAP ve DYP ile oluşturulacak koalisyon seçeneğine daha sıcak bakıyordu.”(Hürriyet, 19.04.1999) Dolayısıyla meclise giren partilerin her birinin hükümette yer alma şansı vardı. Ancak ilk olarak hükümet kurma görevi Ecevit’e verileceği için DSP’nin içinde yer alacağı koalisyon seçenekleri ön plana çıkmaya başladı.

DSP seçim sonuçları açısından birinci parti olduğundan, “Cumhurbaşkanı Demirel ilk olarak hükümet kurma görevini 3 Mayıs 1999’da Ecevit’e verdi.

Ecevit'in bir hükümet oluşturabilmesi için 276'yı bulması ve istikrarlı bir hükümet için de en az iki partiyi yanına alması gerekiyordu. Bu sırada kamuoyunda DSP ve MHP arasında kurulacak koalisyon ihtimaline karşılık, zıt ideolojiye sahip bu iki partinin koalisyonda yer alıp almayacağı, MHP'nin değişip-değişmediği tartışılıyordu.”(Yalansız,2006;479-480) Çünkü 1990'lı yıllarda başa geçen tüm koalisyon hükümetleri kamuoyuna uyumlu koalisyon deneyimini sunamamışlardı. Yönetime geçen tüm koalisyon hükümetleri ülkenin temel sorunlarına çözüm bulmaktan çok iç çekişmelerle uğraşmışlardı. Dolayısıyla yeni dönemde kamuoyunun beklentisi, öncelikle uyumlu bir koalisyon ortaklığının gerçekleşmesi yönündeydi. Bu beklentiye paralel olarak daha çok MHP sorgulanıyordu.

Alpaslan Türkeş'in ardından Devlet Bahçeli'nin Genel Başkan olmasıyla birlikte MHP bir değişim sürecine girmişti. Aynı şekilde “Seçim sürecinde MHP olabildiğince törpülenmiş; adeta hükümette ve devlet kademelerinde yer alacağı varsayılarak yeniden dizayn edilmişti. Özeleştiriyeye zorlanarak geçmişteki konumlarından farklılaştığı teması işlenmiş, kısmen de kızağa çekilmiştir. Klasik bir parti görünümüne çekilen MHP, giderek Atatürk milliyetçiliğini bile keşfetmeye başlamıştır.”(Kara,2004;378) Dolayısıyla DSP-MHP ortaklığında kurulacak olan bir koalisyon hükümeti, bu değişimden olumlu bir şekilde etkilenecektir. Diğer taraftan MHP mevcut koşullar içerisinde en iyi seçim sonuçlarından birini elde etmiş ve bu başarıyı iktidar ortağı olarak değerlendirmek niyetindedir. Nitekim MHP, bu dönemde her türlü koalisyon seçeneğine hazır görünmektedir.

MHP'nin geçmiş döneme göre değişim geçirdiği ve DSP ile ortaklığa olumlu baktığı tarihlerde DSP içerisinde bazı karşı görüşler de ön plana çıkmaya başladı. DSP Genel Başkan Yardımcısı Rahşan Ecevit'in gazeteci Fikret Bila'ya verdiği röportaj, DSP kanadının MHP'ye olan yaklaşımı sergiliyordu. R. Ecevit bu röportajda “Bu ortaklık zorunlu olabilir. Ama benim içimde de ve inanıyorum ki daha birçok kimsenin içinde de ciddi kuşku var. Bu kuşku giderebilmenin başta gelen koşulu kuşku açığa vurmaktır. Ben de bunu yapmayı bir görev sayıyorum. 12 Eylül öncesinde çocukları, gençleri örgütlediler, baskı altına aldılar, hatta silahlandırdılar. Ya bizden olacaksınız ya canından dediler. Yıllarca sayısız can yaktılar, canlar aldılar. Bunların acısını unutmak kolay mı? Üstelik kaba kuvveti

yalnız siyasal örgütlenme için değil, maddi çıkar için kullananlara da kucak açtılar. Mafyalarla, çetelerle kaynaştılar” (Milliyet,15.5.1999) diyerek aslında hükümet ortaklığının beraberinde getireceği sorunları dile getiriyordu. Rahşan Ecevit, aynı zamanda bu dönemde sıkça dile getirilen MHP’nin değiştiğine yönelik kanaatlere de şüpheyile bakıyordu.

Rahşan Ecevit, geçmişte yaşananlara bakarak bir takım eleştirileri dile getiriyordu. Ama aynı röportajda zorunlu bir ortaklıktan da bahsediyordu. Çünkü 1999 seçimlerinden sonra yeni oluşturulacak bir hükümet içerisinde 28 Şubat sürecinin sakıncalı iki partisi FP ve DYP’nin yer alması istenmiyordu. Bu durum, DSP-MHP ortaklığı dışında üçüncü bir partinin de desteğiyle oluşacak bir koalisyon düşüncesini güçlendiriyordu. Üçüncü parti olarak da ANAP ön plana çıkıyordu. Ayrıca “Cumhurbaşkanı Demirel ve askerlerin de tercihinin DSP-MHP-ANAP koalisyonundan yana olduğu biliniyordu.”(Kara,2004;397)

Kamuoyunda bunlar tartışılırken, “DSP lideri B.Ecevit ile Bahçeli 21 Mayıs 1999’da bir araya geldi. Olumlu geçen görüşmelerde sonra Ecevit, MHP’ye resmen hükümet ortaklığı önerisinde bulunduğunu ve en gerçekçi, geçerli formülün DSP, MHP, ANAP arasında kurulacak hükümet olduğunu söyledi. Ecevit, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz’la görüşmelerinde de olumlu yanıt alınca, partiler arasında koalisyon protokolü ve bakanlıklar konusunda çalışmalar yapıldı. 28 Mayıs 1999’da ise koalisyon protokolü imzalandı.”(Yalansız, 2006;480-481)

“Koalisyon Protokolünde hükümetin bir uzlaşma ve atılım hükümeti olduğu vurgulanırken, demokrasi ve insan hakları konusunda anlayış ve uygulamaların daha ileriye götürülmesi, lâiklik ilkesinin gereği olarak kutsal din duygularının devlet işlerine karıştırılmasının, siyasal amaçlarla ve çıkar hesaplarıyla istismarın önlenmesi, türban konusunda alınan önlemlerin sürdürülmesi, başta bölücü akımlar olmak üzere, her türlü terörle mücadelenin sürdürülmesi, hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkelerine bağlı olarak yargının etkili çalışmasının sağlanması, gelir adaletsizliğinin giderilmesi, sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu eğitime devam edilmesi, Türkiye’nin AB’ye öteki üyelerle eşit hak ve statüye sahip tam üyelik hedefinin sağlanması”(a.g.e;48-482) gibi konularda hükümetin gerekli sorumluluğu üstleneceği vurgulanıyordu.

DSP-MHP-ANAP Koalisyonu son on yıllık süreçte iktidara gelmiş en güçlü hükümetlerden biri olarak öne çıkıyordu. Buna karşın hükümetin çözmesi gereken sorunlar da birikmişti. 1980 yılından sonra iktidara gelen bütün partiler liberal politikaları benimsemiş, genel anlamda ekonomide bir değişim sürecini başlatmışlardı. Ancak iç ve dış borçlar, enflasyon, gelir dağılımı konularında başarısızlık kaçınılmaz olmuştu. Diğer taraftan iktidara gelen partiler ya da koalisyonlar ekonomik gelişmeyi sağlayamadıkları gibi, 1980 askeri darbesinden devralınan antidemokratik siyasi yapılanmanın önünü açabilecek demokratik çözümler üretememişlerdi. Dolayısıyla DSP-MHP-ANAP Hükümeti'nin hem ekonomiyi rayına oturması hem de toplumun demokratikleşme taleplerini karşılaması gerekiyordu. Demokratikleşme meselesi, aynı zamanda AB üyeliği yolunda mutlaka halledilmesi gereken bir sorun olarak duruyordu.

DSP-MHP-ANAP Koalisyonu'nun ilk altı ayı iki önemli gelişmeye sahne oldu. İlkinde "Türkiye tarihinin en büyük felaketlerinden birini yaşadı. 17 Ağustos 1999'da merkezi Gölcük olan deprem, en önemli sanayi merkezlerinden biri olan, dolayısıyla nüfus yoğunluğu yüksek olan bölgeyi alt-üst etti. Diğer taraftan 10 Aralık 1999'da ise AB'nin Helsinki Zirvesi'nden Türkiye'yi adaylığa kabul etme kararı çıktı.¹¹ Temmuz'da AB Dış İlişkiler Komitesi Başkanı Tom Spencer, açıkça, AB'nin Türkiye'yi üye almaya hiçbir niyeti olmadığını açıklamıştı. Ancak deprem olayının AB'nin tutum değiştirmesine yol açtığı anlaşılıyordu. Bu arada AB açıklamalarında Kıbrıs ve Ege sorunlarına değinilmiş olması, büyük rahatsızlığa yol açtı. Acaba bu, üyeliğe kabul koşulu muydu? Bu rahatsızlığı gidermek için J. Solana ve G.Verheugen acele Türkiye geldiler. Ecevit'le yapılan görüşmeler sonucunda, zaten AB'ci basın tarafından 'treni kaçırmama' baskı altında olan hükümet, çağrıyla kabul etti ve Ecevit AB'nin 'aile fotoğrafı' denen toplantıya katılmak üzere Helsinki'ye gitti."(Akşin,2005;18-179)

17 Ağustos depremi ve AB'ye adaylığın kabul edilmesi, koalisyon hükümetinin bundan sonraki politikalarını ciddi bir şekilde etkilemiştir. Öncelikle 17 Ağustos depreminin yol açtığı sosyal ve ekonomik sorunların çözümü için daha fazla kaynak sağlama zorunluluğu ortaya çıkmıştır. AB'nin adaylık sürecini başlatması ise hükümetin ileriki dönemlerde bir takım siyasi, ekonomik ve sosyal alanda reformlara

ağırlık vermesini gerektirecektir. Özellikle AB isteklerinin birçoğunun Kıbrıs konusunda olduğu gibi zaman zaman ulusal çıkarlarla çeliştiği kabul edilirse, hükümet açısından bu sürecin kolay geçmeyeceği açıkça görülüyordu.

Helsinki zirvesinden çıkan sonuç Türkiye'nin adaylık sürecini başlatmıştı. Ancak "AB Komisyonu, Ekim 1999'da 'Kopenhag Kriterleri' olarak bilinen ve ekonomide reformu, insan hakları ve azınlıkların korunmasını da içeren kriterleri yerine getirmek şartıyla Türkiye'nin üye olarak değerlendirilmesini önermişti." (Ahmad,2006;213) Dolayısıyla Helsinki Zirvesinden çıkan kararlar, Kopenhag Kriterleri paralelinde hükümete ileriki dönemlerde yapısal reformlara daha fazla ağırlık verme zorunluluğu getiriyordu. Tabii ki bu süreç, ülkede mevcut bir takım anlayışların ve kimi kurumların (MGK vb) sorgulanması sonucunu doğuracaktır. Bu da, AB yolunda yapılacak olan düzenlemelerle birlikte siyasi alanda yoğun tartışmaların yaşanacağını göstermektedir.

AB merkezli tartışmaların yoğunlaştığı dönemde, gündemin ana konuların birisi de ekonomik gelişmelerle ilgiliydi. Hükümetin temel amaçlarından birisi, ekonomide yaşanan istikrarsızlığı giderecek yapısal çözümleri üretmektir. Bundan dolayı "1999 Aralık ayı koalisyon hükümetinin yıllardır bozulmuş olan mali yapıyı düzene sokma girişimlerine sahne oldu. 22 Aralık 1999'da IMF ile yapılacak yeni stand-by anlaşması ve Bankacılık Üst Kurulu'nun çalışmalarına başlaması öncesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu(TMSF) beş bankaya (Egebank, Sümerbank, Esbank, Yaşarbank, Yurtbank)el koydu. Hükümetin ekonomi alanındaki ikinci müdahalesi ise, 2000 yılı başında kapsamlı bir programı uygulamaya koyması şeklinde gerçekleşti. Bu programda hedef, enflasyonu düşürmek ve sürekli küçülen Türkiye ekonomisindeki bu kötü gidişe dur demektir.(Yalansız;2006;484)

DSP-MHP-ANAP Koalisyonu ekonomi alanında yaşanan darboğazı aşmak için IMF endeksli bir politika izliyordu. "Daha önce Mesut Yılmaz Hükümeti döneminde başlayan IMF görüşmeleri, bu hükümet döneminde devam etmiş ve sonunda stand-by anlaşmasına varılmıştı. Ancak IMF ile stand-by anlaşması yapmak için verilen niyet mektubu, örneğine az rastlanır bir kapsamdaydı. Mektupta Türkiye'nin tüm ekonomik politikaları IMF isteklerine uygun biçimde belirleniyordu. Emeklilik yaşının yükseltilmesi, özelleştirmelerin hızlandırılması, tarımsal kredilerin

kaldırılması, ücretlilere beklenen enflasyon oranında zam verilmesi, kurların sabitlenmesi, bankalar yasının çıkarılması, vergilerin artırılması, kamu personelinin azaltılması, iç borcun düşürülmesi gibi kararları içeren bu mektup ülkenin ekonomik, siyasi bağımsızlığı, hükümetin meşruiyeti ve çalışanlar için getireceği sıkıntılar açısından eleştiri ve tepkilere neden oldu.” (Çavdar,2004;346-347)

IMF’ye sunulan niyet mektubu içeriği açısından eleştiri olsa da aslında koalisyon hükümetinin programında yer alan ekonomik politikalarla benzerlikler taşıyordu. Çünkü “koalisyon programının ekonomi ile ilgili bölümü enflasyonun düşürülmesi, bütçe açıklarının küçültülmesi ve kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınması, kaynak yetersizliğinin giderilmesi, kamu açıklarının azaltılması, vergi gelirlerinin artırılması, özelleştirmeye devam edilmesi gibi liberal bir anlayışı savunmaktaydı”(Kara,2004;417-418) Hükümet programı liberal içeriği itibariyle 1990’lı yılların hükümet programlarıyla benzerlik taşımaktadır. Ancak geçmişte bu politikaların sürekli olarak ekonomik krizlere yol açması, hükümetin ekonomik programına olan desteği zayıflatmıştır.

5.7. Cumhurbaşkanlığı Seçimi-Ekonomik Kriz ve 2002 Erken Genel Seçimi

Ekonomide yaşanan sıkıntıları IMF destekli politikalarla aşmayı düşünen Koalisyon hükümeti, bir yandan da yaklaşan Cumhurbaşkanlığı seçimi ile ilgili çalışmalara odaklanmaktadır. Geçmişte Cumhurbaşkanlığı seçimleri hep sorunlu olmuştu. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı seçiminin sorunsuz atlatılması gerekiyordu. “Konuyu gündeme getiren Başbakan Ecevit Anayasa’nın ilgili maddelerinde değişikliğe gidilerek, Cumhurbaşkanlığı seçiminin sorun olmadan yapılmasını ve Demirel’in Çankaya Köşkü’nde bir dönem daha kalmasını istiyordu. Bunun anlamı çok açıktı: siyasette taşlar yerinden oynamamalıydı. Çankaya’daki bir değişiklik, bütün siyaseti etkileyebilirdi. Ecevit’e göre Demirel istikrar demektir. Ecevit bu vesileyle çıktığı siyasi parti ziyaretlerinden istediği desteği almadı. Nitekim koalisyon ortaklarının kendi aralarında sağladığı mutabakata rağmen, Mart 2000’de Demirel’in görev süresini uzatacak Anayasa değişikliği meclisten geçmedi. Üstelik bu değişikliğe direnenler arasında 40 DSP’li milletvekili de vardı.(Kurt,2002;189-191)

Demirel'e yeniden Cumhurbaşkanlığı yolunu açacak olan yasanın reddedilme süreci yeni bir aday ihtimalini güçlendiriyordu. Zaten "Ecevit Anayasa değişikliği konusunda uzlaşmacı bir görüntü sergilese de kamuoyunun desteğini kaybeden Demirel'de ısrar etmesi iyi olmamıştı. Bir taraftan partisine hâkim olmaya çalışırken, parti içi demokrasiyi göz ardı etmişti. MHP lideri Bahçeli, sürecin başından beri her partinin kendi adayını çıkarmasını istiyordu. ANAP'ta ise Yılmaz, Demirel gibi Çankaya'ya çıkma hesapları içerisindeydi. Diğer taraftan muhalefet partilerinden DYP tartışmaların dışında kalmıştı. FP Anayasa değişiklik paketine kendi geleceklerini ilgilendiren parti kapatmayı içeren 69. maddeyi pazarlık konusu yapıyordu."(Tan,2002;29-30) Dolayısıyla hem koalisyon ortakları hem de muhalefet Ecevit'in çabalarını boşa çıkarmış ve yeni bir aday ihtimalini güçlendirmişlerdi. Ancak Cumhurbaşkanlığına kimin aday olacağı aynı şekilde koalisyon ortaklarınca belirlenecektir.

"Koalisyon ortakları Cumhurbaşkanlığı adaylığı ilgili 14,21, 24 Nisan'daki liderler zirvesinde değişik isimler üzerinde durdular. En sonunda DSP'lilerin daha önce kendi aralarında 'olabilir' dedikleri Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer üzerinde uzlaşma sağlandı. Bu uzlaşma sürecine diğer partiler de katılınca, 25 Nisan günü Meclis'te bulunan beş siyasi partinin genel başkanlarının ortak imzasıyla Sezer Cumhurbaşkanlığına aday gösterildi. 27 Nisan 1999'da yapılan ilk tur oylamaya 10 aday katıldı. Sezer ilk turda, 281, 1 Mayıs'taki ikinci turda 314 oy aldı. 5 Mayıs'ta üçüncü tur oylama yapıldı. Bu turda Sezer, 330 oy ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı seçildi." (Kurt,2002;194-198)

Cumhurbaşkanlığı seçiminin bütün partilerin ortak çabasıyla sonuçlanması siyasi istikrar açısından önemliydi. 1980 sonrası yapılan daha önceki iki Cumhurbaşkanlığı seçimi beraberinde iktidar-muhalefet çatışmasını getirmişti. İlkinde, Özal sadece ANAP'ın oylarıyla seçilmişti ve muhalefet liderleri bu olayı uzun süre protesto etmişlerdi. Diğer taraftan Demirel'in seçilme sürecinde uzlaşma aranmamış, DYP ve SHP'nin ortak çabasıyla seçim sonuçlandırılmıştı. Dolayısıyla Sezer'in Cumhurbaşkanlığına seçilmesi usulü daha demokratik ve uzlaşmacı bir sürece işaret ediyordu. Seçimdeki bu olumlu gelişme dışında, Sezer'in hukukçu kimliğine sahip olması da Türkiye için önemli bir gelişmeydi. Çünkü zaman

ilerledikçe “sessiz, alçak gönüllü, ciddi bir insan görünümünde olan Sezer, ilkeli ve kararlı bir Cumhurbaşkanı oldu. Ayrıca Sezer’in kolay idare edilebilecek bir insan olduğunu sananlar da yanıldılar.”(Akşin,2005;179)

Seçim sürecinde Hükümet üyeleri de Sezer’i seçerek istikrarı sağlama peşindeydi. Bu doğrultuda, hükümet üyeleri, yürütülen icraatlara ve çıkarılan yasalara karşı yeni Cumhurbaşkanı’ndan uyumlu bir tavır sergilemesini bekliyorlardı. Ancak hükümetin bu beklentisi boşa çıkmıştır. Sezer, hükümetin onay beklediği yasaları veto etmekten geri kalmıyordu. Hatta bu vetolar zaman zaman bir takım tartışmalara da yol açıyordu. Nitekim “8 Ağustos 2000’de Sezer’le Ecevit arasında ilk ciddi tartışma, memurluktan çıkarılmayı kolaylaştıran Kanun Hükmünde Kararname’nin iade edilmesi ile yaşandı. Sezer’in gerekçesi, hukuk devleti ilkesinin korunmasıydı. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu toplandı ve KHK’yi bir kez daha Çankaya’ya gönderdi. Ecevit ‘onaylamak zorunda’ diyordu. İki makam arasındaki ilişkiler gerildi ve haftalık rutin gelişmeler gerçekleşmedi. Ecevit, 27 Eylül 2000 tarihindeki yurt içi gezisinde gazetecilere ‘Çankaya CHP’nin etkisinde; keşke Demirel kalsaydı. Köşk, Anayasa Mahkemesi gibi’ diyordu.”(Kurt,2002;199) Hükümet başlangıçta Sezer’i seçerek istikrarı hedeflemişti. Oysa Ecevit bu sözleri ileriki dönemlerde Hükümet-Sezer arasında ilişkilerin istenilen boyutta olmayacağını gösteriyordu. Nitekim Sezer, Raşan Ecevit’in gündeme taşıdığı af kanununu ve kamu bankalarının özelleştirmesiyle ilgili düzenlemeyi veto etmiş ve hükümetle olan gerginliğin devam edeceğini göstermişti. Dolayısıyla bütün bu gelişmeler, Sezer’in hukukçu kimliğinin hükümetin işine gelmediğini de gösteriyordu.

Cumhurbaşkanı ile koalisyon hükümeti arasında gerginlik devam ederken, Türkiye’deki IMF destekli ekonomik program ise olumlu sinyaller vermiyordu. “Hükümet 2000 yılının başlarında uygulamaya koyduğu yeni mali program TL’yi cazip hale getirip, faizleri düşürürken, dövizin ucuzlaması ithalatın patlamasına neden oldu. Hükümetin uyguladığı program mali yapıyı düzeltirken, kamu bankaları sistemindeki çöküntü göz ardı edilmişti. Hükümet kamu bankaları konusunda yapması gerekenleri zamanında yapmamıştı. Kasım ayı ortalarından itibaren ortaya çıkan likidite sıkışıklığı mali piyasayı sarstı. Hükümetin banka hortumlamalarıyla

ilgili yaptığı operasyonlar, tutuklamalar piyasadaki güvensizliği artırdı.” (Yalansız,2006;486)

“Yatırımcıları tedirgin eden bu ortam, borsada hisse senedi satışını artırdı, gecelik faizler yükseldi. Türkiye’den 6 milyar dolarlık döviz çıkışı gerçekleşti. Merkez Bankası piyasaya para vererek sıkışıklığı gidermeye çalıştı. Bu müdahale sonuç vermeyince IMF 10.4 milyar dolar ek destek sağladı. IMF, ek destek karşılığında Telekom’un %35’lik bölümünün özelleştirilmesini, yönetim yetkisinin verilmesini, motorlu taşıt vergisinin artırılmasını ve kamu bankaların özelleştirilmesi amacıyla yapılandırma komisyonunun oluşturulmasını istendi. Daha sonra IMF’den 10.4 milyar dolarlık destek hazine hesaplarına geçti. Ancak mali çevreler, hükümetin krize zamanında müdahale etmemesi nedeniyle eleştirilerini artırdılar.”(a.g.e;487)

Kasım ayında gerçekleşen kriz, yılsonu itibariyle piyasaları sarsmıştı. Ancak asıl kriz Şubat 2001’de gerçekleşti.19 Şubat 2001 tarihinde yapılan MGK toplantısında hükümet üyeleri ve Cumhurbaşkanı bir kez daha karşı karşıya geldiler. Bu toplantıda Cumhurbaşkanı Sezer, hükümete yönelik olarak “yolsuzlukların üzerine kararlılıkla gidilmediğini, bakanların her birinin yolsuzluk ithamı altında olduğunu ve Anayasa’da yer alan kuvvetler ayrılığı ilkesinin hükümet tarafından ihlal edildiğini dolayısıyla yargıya baskı yapıldığını dile getirdi. Sezer, ayrıca kendisine bağlı Devlet Denetleme Kurulu’nun kamu bankaları konusunda denetleme yetkisine sahip olduğunu ve bunun da Anayasa’nın 108. maddesinde yer aldığını söyler.”(Kurt;2002;2002-201) Cumhurbaşkanı’nın hükümet uygulamalarını eleştirdiği ve Anayasa kitapçığını Ecevit’in önüne fırlatmasıyla oluşan gerginlik, Başbakanın toplantıyı terk etmesine yol açmıştır. Toplantıdan hemen sonra devletin zirvesinde bir krizin mevcut olduğunu söyleyen Ecevit, aynı zamanda Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizinin haberini veriyordu.

MGK toplantısında cereyan edenler aslında hükümetin genel anlamda yürüttüğü politikaların da sonuç vermediğini gösteriyordu. Cumhurbaşkanı’nın ülke yönetimi konusunda gösterdiği duyarlılık, hükümet üyelerince sert bir şekilde eleştirilse de, aslında 1999’un sonundan itibaren IMF’nin desteğiyle yürütülen ekonomik politikalar başarılı sonuçlar vermiyordu. Nitekim olaylı MGK toplantısından sonra piyasanın tepkisi çok sert oldu. “ Borsa %29.3 düştü, yıl

boyunca hesaplandığında TL %130 değer yitirdi, enflasyon %90'a çıktı. 1.5 milyon insan işsiz kaldı. 20 banka kapandı, 40 bin bankacı işsiz kaldı. Bütün bu sefalet ve kargaşalık karşısında Ecevit, Dünya Bankası Başkan Yardımcısı iktisatçı Kemal Derviş'i çağırdı. Hemen ardından Derviş, 3 Mart 2001'de ekonomiden sorumlu bakan olarak atanarak hükümete girdi. Derviş'in göreve başladığı süreçte hükümet, IMF'nin istediği 15 kadar yasayı 2-3 ay içerisinde çıkarttı. TBMM belki de hiç bu kadar uysal ve çalışkan olmamıştı. Türk hükümetleri ve TBMM daha önce de IMF ve AB dayatmalarına uysallık göstermişlerdi ama bu tam bir teslim olma durumuydu. (Akşin, 2005;180)

“Kemal Derviş, aslında siyasi sistemimizde çok önemli bir dönemin başlangıcıdır. Çünkü Derviş olayı siyasi sistemimizin çöküşünü, buna bağlı olarak ekonominin iflasını ifade ediyordu. Derviş'in gelişinden sonra siyasi sistemimizin bütün unsurları tehlike sinyalleri çalmaya başlamıştı. Koalisyonunu üç ortağı, kendi içlerinden birini değil de dışarıdan, ABD'den Kemal Derviş'i büyük yetkilerle donatarak kabineye almaları, hükümetin nasıl bir çıkmazda olduğunu gösteriyordu”(Tan,2002;40-41) Hükümet'in amacı dışardan finans desteğine sahip Derviş'i başa geçirerek bunalım sürecini aşmaktı. 1999'un sonundan itibaren uygulanan ekonomik programın yerine artık Kemal Derviş'in 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı' geçerlilik kazanmıştır. Öte yandan Derviş'in gelişinin hükümet ve kamuoyu açısından psikolojik bir boyutu da vardır. Basın-yayın kuruluşlarınca büyük bir ilgiyle karşılanan ve bir kurtarıcı gibi sunulan Derviş, krizin etkilerine karşı kamuoyuna iyimserlik aşlamıştır.

Bu iyimser hava, IMF'nin Türkiye'ye yönelik reçetelerini uygulayacak olan Derviş'in ekonomik programının içeriğinin açıklanmasıyla karşıt tepkilere dönüşmüştür. Derviş özerk kuruluşlar oluşturarak yeni bir ekonomik program uygulamak istiyordu. Yapılacak düzenlemelerle oluşturulan özerk kurumlar, siyasi baskılardan uzak bir şekilde karar alabileceklerdi. Ancak çıkarılan yasalar ve oluşturulan özerk kurullar zaman zaman hükümet ortakları arasında anlaşmazlığa yol açıyordu. Bu süreçte, Cumhurbaşkanı Sezer de çıkarılmak istenen yasalara karşı veto yetkisini kullanarak katılıyordu.

“Kemal Derviş’in ekonomik programında açıkladığı acil önlemler ekonomik krizi gidermede hemen etkisini göstermediğinden, toplumsal muhalefet tepkisini göstermeye başladı. Dikkat çeken ilk tepki, dalgalı kura geçilmesinden sonra doların hızla yükselmesiyle borçlarını ödemeyen esnaftan geldi. Nisan 2001’de kitlesel bir boyut kazanan esnaf eylemleri hükümeti istifaya çağırıyordu. Hükümet, esnafı sakinleştirmek için, vergi borçlarının taksitlendirilmesi, SSK ve Bağ-Kur primlerini ödemede kolaylık sağlanması ve Halkbank’ın kredi faizlerinin indirilmesi, süpermarketlerin şehir dışına çıkarılması gibi önlemler alacağını açıkladı. Bu arada TOBB hükümeti istifaya çağırırken; TÜSİAD ise hükümeti desteklediğini ancak hükümette revizyon yapılması gerektiğini duyurdu. Hükümet yetkilileri ise istifanın krizi derinleştireceğini açıkladı.” (Yalansız,2006;492-493)

Bütün bu gelişmeler uygulanan programın kısa vadede sonuç vermeyeceğini, dolayısıyla ekonomik krizin uzun bir süre devam edeceğini gösteriyordu. Nitekim “iki ekonomik krizin etkisiyle ekonomide 2001 yılında %9.4’le tarihinin en kayda değer küçülmesini yaşayan Türkiye, kişi başına düşen gelirin 2817 dolara inmesiyle on yıl geriye gitmiştir. Resmi verilere göre işsiz sayısı 2 milyon 462 bine ulaştığı saptanırken, 2002’nin ilk dört ayında toplanan 15.3 katrilyonluk verginin tamamı 19.5 katrilyonluk faiz ödemelerine yetmemiştir.”(Kara,2004;449)

Koalisyon hükümetin ekonomi alanındaki başarısızlığının ön plana çıktığı 2001 yılı, siyasal yaşamın akışını etkileyecek olan iki önemli gelişmeye sahne oldu. Bunlardan ilki, “22 Haziran 2001 Anayasa Mahkemesi’nin Fazilet Partisi’ni (FP) kapatması ve sonrasında Saadet Partisi’nin (SP) ve Adalet ve Kalkınma Partisi’nin(AKP) kurulmasıdır.”(Akşin, 2005;180) Saadet Partisi, Erbakan’a sadık ve gelenekçi olarak nitelenen grubun kurduğu parti olarak ön plana çıktı. Adalet ve Kalkınma Partisi ise milli görüş içerisinde yenilikçi grubu temsil ediyordu. Diğer taraftan bu parti, SP’den farklı olarak merkez sağa yakın bir konum alma çabasındaydı. Koalisyon hükümetinin düşüşte olduğu dönemde kurulan AKP, merkez sağda mevzilenme çabasıyla 2002 yılı içerisinde gittikçe rağbet görecektir.

DSP-MHP-ANAP Koalisyon hükümetini etkileyen diğer bir gelişme de, 11 Eylül 2001’de ABD’de gerçekleşen terör saldırılarıdır. Terör saldırıları karşısında daha saldırgan bir dış politikaya yönelen ABD, kendisine destek veren ülkelerle

ilişkilerini devam ettirirken, diğer ülkelere karşı olumsuz bir tavır sergilemektedir. Terör saldırılarını gerekçe gösteren “ABD, uzun dönemdir hazırladığı hegemonya savaşını başlatmıştır. Hedefte yakınoğunun enerji kaynakları vardı. Önce Afganistan’a saldırıldı. Burada oluşturulan barış gücüne Ecevit yönetimi bini aşkın askerle katkıda bulundu. Ne var ki ABD, aynı desteği Irak seferi için de istiyordu. Ecevit ise Irak’a müdahale yanlısı değildi. ABD, Irak seferinde güvenemeyeceğini kestirdiği Ecevit’e karşı tavır almaya başladı. Bu sırada TÜSİAD ekonominin çıkarları açısından kuşklarını her fırsatta dile getirmeye başlarken, medyada ABD yanlısı tavırlar sergilenmeye başlandı (Çavdar,2004;351)

Ecevit’in savaş karşıtı tavrı, ABD’yi memnun eden bir tavır değildi. Geçmişte bütün istekleri kabul edilen ABD, Irak’a saldırı konusunda Türkiye’den aynı sadakati beklemektedir. Oysa Ecevit, 2002 yılının başında ABD gezisine çıkarken, bu tavrını net bir şekilde karşı tarafa iletmektedir. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in bu süreçte yaşananları anlatıklarına göre “ABD, Türkiye’yi Irak’a müdahale konusunda mümkün olduğu kadar işin içine katmak istiyordu. En basitinden Türkiye topraklarının ABD işgal kuvvetleri tarafından kullanılması isteniyordu. Oysa Ecevit savaşın getireceği olumsuz sonuçları düşünerek, bunu kabul etmemiştir” (Dündar,2008;242-243) ABD’nin Irak’ı işgal etme kararlığına karşı hükümetin sergilediği bu tutum, 2002 yılı itibariyle ilişkilerin bozulması anlamına geliyordu. ABD, bu dönemde artık Türkiye’de kendisine daha sadık bir partinin iktidar olmasına yönelik politikaları benimsemekten geri kalmayacaktır.

Dış politikada ABD ile anlaşmazlığa düşen koalisyon hükümeti açısından iç politik gelişmeler pek iç açısı değildi. “2002 yılına gelindiğinde Koalisyon ortakları AB’ye uyum yasaları konusunda anlaşmalığa düştüler. Türk Ceza Kanunu’nun 159. ve 312 maddelerini yeniden düzenleyen hükümler MHP’yi rahatsız etti. TBMM’de MHP’nin ret oyuna karşın yeni düzenlemeler kabul edildi. MHP lideri Bahçeli bu durumun koalisyon için sorun yaratmayacağını açıklaması, hükümetin devamı açısından önemliydi. Ancak kısa bir süre sonra DSP-ANAP-MHP idam cezası konusunda anlaşmazlığa düştüler. DSP ve ANAP, idamın kaldırılması için Anayasa değişikliğine gerek olmadığını öne sürerken, MHP Anayasa değişikliği olmadan idamın kalkmayacağı görüşündeydi. MHP’nin bu ısrarı üzerine idam cezasının

kaldırılması hükümet tarafından askıya alındı ve AB uyum paketinden çıkarıldı. Diğer yasa değişiklikleri ise Mart ayı içerisinde yasalaştı”(Yalansız,2006;497-498)

AB uyum yasaları konusunda yaşanan sıkıntılar koalisyon hükümeti içerisinde daha önce yaşanan sıkıntılardan farksızdı. 1999-2002 yılları arasında hükümet üyeleri arasında buna benzer anlaşmazlıklar yaşanmış, buna rağmen hükümet bozulmamıştı. Ancak koalisyon hükümetin ömrünü dolayısıyla mevcut siyasal gelişmeleri etkileyen en önemli gelişme, Başbakan Ecevit’in rahatsızlığı oldu. “2000 yılından itibaren Ecevit’in sağlığıyla ilgili haberler gazetelerde çıkıyordu. Ecevit, iddiaların asılsız olduğunu ve sağlığının yerinde olduğunu söylüyordu. Oysa 2001 yılı sonbaharı geldiğinde Ecevit’in sağlığına ilişkin konular daha yüksek sesle konuşulur olmaya başladı. ”(Kara,2004;222-224) 2002 yılı içerisinde de Ecevit’in sağlığına ilişkin gelişmeler kaygı verici boyuta erişti. Nitekim Ecevit’in Mayıs 2002’de hastaneye kaldırıldığı dönemde sıkça dile getirilen siyasi belirsizlik, siyasetin yeniden şekillenmesini sağlayacak gelişmelere sahne olacaktır.

“DSP Genel Başkanı ve Başbakan Bülent Ecevit’in hastalanması ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Derviş’in ‘siyasal belirsizliğin ekonomik programı olumsuz etkileyeceği, bu nedenle seçim tarihinin ilan edilmesi gerektiği’ şeklinde açıklamaları DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti’nin çözümlüğünü başlatacaktır. Ecevit’in hastalığı ve erken seçim tartışmaları, seçime yaklaşık iki sene varken ve ekonomik programın sonuçları net olarak görülmemişken Türkiye’nin gündemine oturmuştu. 21 Mayıs 2002 günü Başbakan Ecevit tedavi gördüğü hastanede Bahçeli ve Yılmaz’la bir araya geldi. Zirvenin ardından hükümetin uyum içerisinde olduğu ve hükümeti oluşturan siyasi partiler olarak, erken seçimin düşünülmeyeceği açıklaması yapıldı.” (Yalansız, 2002;498-499)

Bu dönemde muhalefet, erken seçim konusunda koalisyon hükümeti üzerinde baskı oluştururken, iç politikada etkin bir role sahip TÜSİAD, AB ve IMF de mevcut siyasi durumu gözden geçirmektedirler. “TÜSİAD, Eylül 2001’de Siyasi Partiler Kanunu’nda ve seçim sisteminde yapılacak bir değişiklikle erken seçim talebinde bulunmuştu. Şimdi ise erken seçime karşı tutum sergilemektedir. Çünkü ekonomik programın ortasında erken seçimi konuşmak istikrarı bozabilir; seçim Türkiye’ye en az altı ay kaybettirirdi. Ayrıca Ecevit’in rahatsızlığı karşısında vekâlet

mekanizmasının işletilmesi, istikrar açısından doğru olacaktır. Diğer taraftan ülke içinde Ecevit'in başbakanlıktan ayrılmasına ve erken seçim yönünde yükselen taleplere karşılık, dış kamuoyunun ülke içindeki görüşlerini yansıtan AB üyesi ülkelerin büyükelçilerine göre Ecevit'in bir an önce iyileşip işin başına geçmesi, reformlara yeni bir ivme kazandırmasıyla endişeler dağılılabirdi. IMF'ye göre de, Ecevit'in sağlık durumu ekonomik programın uygulanmasının önünde bir engel teşkil etmektedir" (Tosun;2003;40-48)

Yaşanan siyasi istikrarsızlık, her ne kadar Ecevit'in sağlık durumuna bağlı olarak var olsa da, koalisyonu oluşturan DSP-MHP-ANAP arasında da devam siyasi çekişme gün geçtikçe krize doğru gidiyordu. Özellikle AB uyum yasaları konusunda MHP'nin direnç göstermesi, kamuoyunda yeni hükümet senaryolarını da gündeme getiriyordu. Nitekim "7 Haziran 2002'de Çankaya'da liderler zirvesinden sonra Bahçeli'ye göre idam ve Kürtçe yayın gibi konular MHP'ye rağmen Meclis'te çözülebilirdi. Bu konuda MHP olarak Türkiye'nin önünü açmak için yeni hükümet oluşumlarına hazır olduklarını bildiriyordu. ANAP lideri Yılmaz'a göre ise AB uyum düzenlemeleri, hükümet içerisinde çözülemeyecek gibiydi. Meclis'te mutabakat sağlanamadığına göre AB yolunda yeni hükümetin gündeme gelmesi kaçınılmaz olacaktır. Yılmaz ve Bahçeli'nin bu açıklamaları, partilerin erken seçim konusundaki taleplerini yeniden gündeme taşımıştır. Gelişmeler karşısında DYP azınlık hükümetine talip olurken, ikinci alternatif olarak DSP-ANAP-DYP ortaklığını dile getirdi. AKP ise 2002'de seçim olması koşuluyla DSP-ANAP-DYP azınlık hükümetine destek vereceğini açıkladı.(a.g.e;56)

Yeni hükümet söylentilerinin siyasette konuşulmaya başladığı dönemde, DSP içerisinde devam eden çekişmeler hükümetin kısa ömürlü olacağını gösteriyordu. Özellikle 2002 yılı içerisinde Ecevit'in kötüleşen sağlık durumu karşısında parti içinden yeni bir liderle yola devam edilmesi gerektiğini fikri doğmuştu. Nitekim "25 Haziran 2002'de, DSP içerisinde 'Dokuzlar' olarak adlandırılan 9 muhalif milletvekili, Ecevitler'e ilk kez 'çekil' çağrısı yaptı."(Yalansız,2002;499) Dokuzlar grubunun isteği, Ecevitler'in liderliğinde gidilecek olağanüstü kongredir. Bu kongrede Ecevitler onur köşesine çekilecek, parti yönetimi de genç kuşaklara devredilecekti."(Kara; 2004;463) Ancak Dokuzlar grubunun bu önerisi kabul

görmemiştir. Çünkü DSP'ye yeni bir açılım getirmeyi hedefleyen bu görüş, parti içerisinde daha çok muhalif bir çaba olarak algılanmıştır. Bu doğrultuda parti yönetimince yapılan açıklamada “DSP’de Genel Başkanlık veya Türkiye’de Başbakanlık sorunu olmadığı savunulmuş ve dokuz vekilin konuşmaları, hem içerik hem de zamanlama bakımından talihsiz bir istisna; açıklamalar ise çok sakıncalı”(Milliyet, 26.06.2002) olarak nitelendirilmiştir.

Dokuzlar grubunun partiyi bir arada tutma çabasının dışında DSP içerisinde Hüsamettin Özkan’ın önderlik ettiği bir grup partili ise DSP’den ayrılmaya hazırlanıyordu. Hüsamettin Özkan liderliğinde parti içerisinde oluşan muhalif bir grubun Ecevitlere yönelik siyasi bir hamle gerçekleştirdiği biliniyordu. DSP ile bağlantısı olmayan Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı Kemal Derviş’in de dışardan desteklediği bu muhalif grup içerisinde İsmail Cem, İstemihan Talay gibi partinin önemli isimleri ve çok sayıda milletvekili yer alıyordu. Grubun lideri olan “Özkan’ın amacı DSP’yi ele geçirerek Ecevit’siz bir hükümet kurmaktı. Ancak bu gerçekleşmeyince ikinci plan devreye girmiş ve DSP parçalanma sürecine girmiştir. 8 Temmuz 2002’de Özkan, 11 Temmuz’da ise İsmail Cem istifa ettiler. Kemal Derviş ise bakanlık görevinden istifa etmiş ancak Cumhurbaşkanı Sezer istifayı kabul etmemiştir. Bunun üzerine görevde kalan Derviş, DSP’den gelen baskılar neticesinde 10 Ağustosta tekrar istifa etmiş ve yerini DSP’li Masum Türker’e bırakmıştır.”(Kara,2004;466-471)

“Özkan ve Cem’in istifasından sonra onlarla beraber hareket eden milletvekilleri ve diğer katılanlar 22 Temmuz 2002’de Yeni Türkiye Partisi’ni(YTP) kurdular. İsmail Cem, partinin genel başkanı olurken, daha önce YTP’ye katılma izlenimi veren Derviş ise 23 Ağustos’ta CHP katılmıştır.” (Turan,2004;182) Böylece başlangıçta birlikte hareket eden Cem-Özkan-Derviş üçlüsünün siyasi maceraları başlamadan bitmişti. Ancak bu oluşumun en önemli sonucu, DSP’nin parçalanması ve dolayısıyla hükümette azınlık konumuna düşmesidir.

Gerek hükümeti oluşturan partilerin kendi aralarında gösterdikleri uyumsuzluk gerekse DSP’de gerçekleşen bölünme erken seçime doğru giden süreci hızlandırmıştır. Başlangıçta hükümetin bir uyum içerisinde olduğunu ve erken seçim önerilerine karşı olduklarını söyleyen hükümet ortakları, siyasi istikrarsızlığı

kabullenmeye başladılar. Özellikle Haziran-Temmuz 2002 döneminde ortaya çıkan siyasi gelişmeler siyasetin tıkanma sürecine girdiğini gösteriyordu. Bu konuda ilk tepki koalisyon ortağı MHP'den geldi. Kamuoyunda sıkça dile getirilen “MHP’siz ve Ecevit’siz hükümet arayışlarına karşı MHP atak yaparak, lideri Bahçeli aracılığıyla seçim isteğini kamuoyuna Bursa Kocayayla Türkmen Kurultayı’nda duyurdu.(7 Temmuz 2002) Bahçeli’nin çıkışı karşısında Yılmaz, seçimlerin zamanında yapılmasından yana olduklarını belirtirken, Ecevit sessiz kalıyordu. SP ile DYP Siyasi Partiler ve Seçim Yasalarında değişiklik yapılması koşuluyla seçime taraftarlardı. AKP lideri Erdoğan, seçime hazır olduğunu açıklarken, CHP lideri Baykal’a göre ise yapılması gereken Anayasal düzen içinde zorlamaya yol açmadan, Başbakan’ın inisiyatifini kullanarak seçime gidilmesi idi.”(Tosun,2003;64-65)

Yaşanan gelişmeler erken seçimi zorunlu kıldığından koalisyon ortakları arasında “16 Temmuz 2002’de yapılan liderler zirvesinde 3 Kasım 2002’de seçim yapılmasına karar verildi. Ayın son günü de TBMM söz konusu tarihte yapılmak üzere erken seçim kararı aldı. Daha sonra seçimin ertelenmesini yönelik talepler üzerine TBMM 1 Ekim günü olağan üstü toplandı. Ancak 170’e karşı 191 işari oyla Meclis’in yeniden tatile girmesi kabul edildi. Dolayısıyla seçimin ertelenmesi isteği reddedilmiş oldu.”(Turan,2004;182-183)

Erken seçim kararı, kuşkusuz koalisyon hükümetinin ortakları arasında yaşanan uyumsuzluğun ve bu dönemde ortaya çıkan iki ekonomik krizin etkisiyle alınmıştı. Özellikle Şubat 2001 krizinin sonuçları ortaya çıktığı andan itibaren hükümet için zaten gidiş senaryoları yazılmaya başlanmıştı. Nisan 2001’de ekonomik kriz yüzünden ortaya çıkan esnaf eylemleri ve sonrasında TOBB Başkanı Fuat Miras’ın Genel Kurmay Başkanı H. Kıvrıkoğlu ile görüşmesi, siyasi ortamı gerdiği gibi koalisyon hükümetini oldukça zor durumda bırakmıştı. Kıvrıkoğlu ve Miras arasındaki görüşmede hükümetin askere şikâyet edildiği, buna karşılık Genel Kurmay’ın da esnaf eylemlerinin sona erdirilmesi gerektiği yönünde telkinde bulunduğu iddia edilince, gazeteci Hasan Cemal bu durumu “28 Şubatvari bir durum” (Milliyet,11.4.2001) olarak değerlendirecektir. Dolayısıyla bu gelişme, siyasetin tıkanma noktasına geldiğini göstermektedir. Bu tıkanma, Kemal Derviş

önderliğinde devam ettirilen ekonomik programın kısa vadede sonuç vermemesi üzerine 2002 yılında etkisini devam ettirmiştir.

2002 yılında Ecevit'in ağırlaşan sağlık durumuna ilaveten koalisyon ortakları (özellikle MHP ve ANAP) arasındaki ilişkilerin gergin bir düzeyde seyretmesi erken seçim beklentilerini artırıyordu. Yaşanan bu gelişmelere rağmen koalisyon ortakları seçime gitmekten ziyade yeni hükümet olasılıkları üzerinde duruyorlardı. Bunu temel nedeni ekonomik krizin sandıkta doğuracağı sonuçların verdiği endişedir. Ancak Temmuz 2002 itibariyle Ecevit'in sağlığında düzelme olmaması, DSP'de yaşanan bölünme ve ANAP-MHP gerginliği ile birlikte, Bahçeli erken seçimi gündeme taşımıştır. Bu gelişmeler aynı zamanda Mayıs 2002'de seçime gidilmesi gerektiği konusunda yorumda bulunan Kemal Derviş'i haklı çıkarıyordu.

Ekonomik kriz ve siyasal istikrarsızlık erken seçime gidişte başat etkenlerdi. Ancak bu dönemde dış etkenlerin de hükümeti zayıflattığı dolayısıyla erken seçimi zorunlu kıldığı yönünde tartışmalar mevcuttu. 11 Eylül sonrasında ABD'nin savaş yanlısı tutumuna karşı çıkan Ecevit hükümeti karşı bir tavır sergilemişti. Hükümetin bu tavrı, 2002 yılı içerisinde ABD'nin farklı iktidar seçeneklerine karşı politikalar geliştirdiği biliniyordu. Özellikle yükselişte olan AKP ile ABD arasında bir politik yakınlaşmadan söz ediliyordu. Koalisyon hükümetinin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, bu dönemde "AKP'nin Amerikalılarla ciddi bir diyalog içerisine girip, iktidar olmaları halinde her türlü desteği sağlayacaklarına ilişkin vaatlerde bulunduğunu; dolayısıyla bu durumun mevcut hükümetin gitmesi gerektiği yönünde bir intiba uyandırdığını söylemektedir" (Dündar, 2008;242) Bu gelişmeler, Türk siyasetinde her zaman kendisine sadık parti arayışında olan ABD'nin yeni arayışlarda olduğunu gösteriyordu. Bu açıdan dışa bağımlı bir ekonomik program yürüten koalisyon hükümeti açısından işler artık kolay olmayacaktır.

Siyasal istikrarsızlık, ekonomik kriz, dış etkenler dışında, siyasi yaşamın belirleyici bir unsuru olarak psikolojik nedenlerin de erken seçimi gündeme taşıdığını belirtmek gerekir. 1980 sonrası bütün genel seçimlerde olduğu gibi bu dönemde de seçimlerin beraberinde getireceği dinamizmin siyaseti yeniden şekillendireceği inancı hâkimdir. Dolayısıyla siyaset tıkanmışsa, erken seçim en iyi çözüm olarak algılanmaktadır.

Erken seçim kararının verilmesinden sonra oluşan seçim havası, Türkiye için yeni bir dönemin başlayacağını gösteriyordu. AKP, yıl içerisinde devam eden yükselişini seçimlere yansıtacak gibi görünüyordu. Koalisyon ortaklarının baraj sorunu ile karışılacağı, CHP'nin ise yeni dönemde Meclis'te yer alacağı öngörülüyordu. Eylül 2002'de Tarhan Erdem'in yaptığı araştırma bu bilgileri doğrular niteliktedir: “Kamuoyu araştırmasına göre koalisyon ortaklarının başlangıçta %53.4 olan oranı %10.9'a inmiştir. AKP'nin oy oranı tek başına iktidara gelebilecek şekilde %24.6 iken, CHP ise %14.3 oranında oy alabilecek düzeydedir.”(Kara,2004;478)

Şüphesiz seçimler öncesinde “en dikkate değer konu, yeni oluşum olgusu AKP'dir. 1999 seçimlerinde %17 oy alabilmiş SP'nin 2000'de bölünmesi sonucu kurulan bu partinin 2001 ortalarından itibaren her kamuoyu yoklamasında oy oranını sürekli artırarak %30'lar civarında en fazla desteklenen parti konumuna oturmuş gözükmesi, herhalde siyasetin klasik mantığı içinde rahatça açıklanabilir bir olgu değildir.” (Laçiner,2002; 23) Ancak AKP'nin milli görüş çizgisi dışına çıktığını iddia etmesi ve kendisini yeni bir oluşum olarak topluma sunmasının kamuoyunda itibar gördüğü söylenebilir. Diğer taraftan merkez sağ partilerinin içinde bulunduğu kriz sürecinden AKP'nin merkez sağ partisi olma iddiasıyla faydalandığı görülmektedir. Nitekim 3 Kasım 2002 seçim sonuçları açıklandığında ANAP ve DYP baraj altında kalarak, AKP'ye seçmen akışını sağlamışlardır.

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimler, seçim öncesinde yürütülen tahminlerin paralelinde sonuç doğurdu. AKP'nin zaferiyle sonuçlanan 3 Kasım seçimleri “Türk siyasetinde tam bir deprem etkisi yarattı. İlk kez Meclis'te temsilcileri bulunan iktidar ve muhalefet partilerinin tamamı (DSP, ANAP, MHP, SP, DYP) yüzde 10'luk seçim barajının altında oy alarak TBMM dışında kalırken, Recep Tayip Erdoğan liderliğindeki AKP %34'lük oy oranıyla seçimlerin açık galibi oluyor ve Meclis'te üçte ikilik bir çoğunluğa ulaşıyordu. (Bkz. Çizelge 16) Bir önceki seçimlerde baraj altında kalan Deniz Baykal liderliğindeki CHP ise, aldığı %19'lük oy oranı ve 178 kişilik Meclis grubuyla ülkenin ana muhalefet partisi görevini üstleniyordu. Seçimlerde bir diğer sonuç ise ülkenin değişik yerlerinden dokuz bağımsız milletvekilinin Meclis'e girmesidir. Meclis'e girmemiş olsa bile 2002

seçimlerinin bir diğer başarılı partisi ise, seçimlerden birkaç ay önce kurulan ve liderliğini Cem Uzan'ın üstlendiği, ilginç medya ve seçim taktikleriyle dikkat çeken GP'dir.(Akgün,2007;177-179)

Çizelge 15. 2002Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	41.407.027
Oy kullanan seçmen sayısı	32.768.161
Geçerli oy sayısı	31.528.783
Seçime katılma oranı	% 79.1

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 16. 2002Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	10.808.229	34.3	363	66.3
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	6.113.352	19.4	178	33.2
Doğru Yol Partisi(DYP)	3.008.942	9.5	-	-
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	2.635.787	8.4	-	-
Genç Parti(GP)	2.285.598	7.2	-	-
Demokratik Halk Partisi(DEHAP)	1.960.680	6.2	-	-
Anavatan Partisi (ANAP)	1.618.465	5.1	-	-
Saadet Partisi (SP)	785.489	2.5	-	-
Demokratik Sol Parti (DSP)	384.009	1.2	-	-
Yeni Türkiye Partisi(YTP)	363.869	1.2	-	-
Büyük Birlik Partisi(BBP)	322.093	1.0	-	-
Bağımsızlar	314.251	0.9	8	0.5
Yurt Partisi (YP)	294.909	0.9	-	-
İşçi Partisi(İP)	159.843	0.5	-	-
Bağımsız Türkiye Partisi(BTP)	150.482	0.5	-	-
ÖzgürlükveDayanışma Partisi(ÖDP)	106.023	0.3	-	-
Liberal Demokrat Parti (LDP)	89.331	0.3	-	-
Millet Partisi (MP)	68.171	0.2	-	-
Türkiye Komünist Partisi(TKP)	59.180	0.2	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Ülkenin siyaset gündeminde deprem etkisi yaratan 3 Kasım seçim sonuçları, “hiç kuşku yok ki, iktisadi bunalıma ve onun yol açmış olduğu sefalete bir tepkiydi. Görünüşe göre insanlar, mevcut durumdan geçmişteki büyük partilerin ‘IMF siyasetlerini’ sorumlu tutuyordu. Büyük partilerden hiç birisi programlarında bu siyasetlere karşı çıkmadı. Fakat Genç Parti(GP) ve AKP seçim kampanyalarında bu

durumu eleştirdiler. Özellikle GP etkin bir IMF karşıtlığı ile % 7 oy alabildi. Aynı şekilde AKP'nin seçim öncesi IMF karşıtı tavırlar koyduğu, ya da birçok seçmenin bu şekilde AKP'yi IMF karşıtı tutumla ilişkilendirdiği görülüyor. Öte yandan içlerinde çok kesin bir IMF karşıtı tutum içinde bulunanlar dahil, sosyalist partilerin marjinal oylar aldıkları görülüyor. Bir yandan seçmenin IMF karşıtlığı, bir yandan da aynı seçmenlerin gerçekten IMF karşıtı olan partilere oy vermedeki isteksizliği, Türkiye'de çok partili siyasetin açmazlarından biridir.”(Akşin,2005;183)

3 Kasım 2002 seçim sonuçları 1999 seçimlerinde Meclis'e giren partilerin hiç birisine aynı olanağı sunmamıştı. Bu sonuçlar yüzünden siyasi partilerde liderler sorgulanmaya başlandı. Bunun sonucu olarak “DYP lideri Çiller ile ANAP lideri Yılmaz istifa ederken, MHP lideri Bahçeli, bundan sonraki parti kongresinde aday olmayacağını açıkladı ama yeniden seçildi.” (Akşin,2005;183) Ecevit ise sağlık problemleri devam etmesine rağmen partinin başında kaldı. Aynı şekilde SP lideri Recai Kutan da görevinden ayrılmadı.

3 Kasımda yapılan erken seçimler sonucunda “Türkiye’de siyasi hayat elli yıl aradan sonra iki partili sisteme dönmüş ve on beş yıl sonra da tek parti hükümetine kavuşmuştur. Siyasal istikrarı sağlama adına bu sonuç; siyaset, ekonomi aktörleri, piyasalar ve iş çevrelerinde olduğu kadar, dış ülkelere de olumlu karşılanmıştır. Ancak 3 Kasım seçimleri demokratik temsil ve seçimlere katılım açısından bazı sorunları da beraberinde getirmiştir.” (Akgün,2007;177-179) Öncelikle seçime katılım oranı %79 gibi düşük bir oranda kalmıştır. Uygulanan % 10'luk seçim barajının Meclis dışında bıraktığı partilerin aldığı oy toplamı 14.5 milyon olmuştur. Bunun sonucu olarak meclise giren AKP ve CHP aldıkları oylara karşılık ciddi bir temsil gücüne sahip olmuşlardır. AKP 34.4 oy oranına karşılık Meclis'te %66.5, CHP ise 19.4 oy oranıyla %32.1 düzeyinde temsil gücü elde etmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de uygulanan seçim sisteminin temsilde adalet ilkesi bağlamında yaratacağı vahim sonuç bu seçimde somut bir şekilde ortaya çıkmıştır. Daha önce 1987 seçimlerinde ANAP'ın %36 oy oranına karşılık elde ettiği % 64 düzeyindeki temsil gücü duruma yakın bir sonuç 2002 seçimlerinde de tekrarlanmış durumdadır. Bu açıdan 2002 seçimleri, alınan oyla elde edilen temsil gücü arasında ortaya çıkardığı orantısızlıkla AKP'ye güçlü bir Meclis çoğunluğu sunmuştur. Özellikle iktidar

partisinin seçim sisteminden yararlanarak Anayasa'yı değiştirebilecek düzeyde temsil gücünü eline geçirmesi, önemli sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu denli ciddi bir temsil gücüyle iktidara taşınan AKP'nin siyaset mekanizması üzerinde nasıl bir etki bırakacağı beş yıllık süreçte belli olacaktır.

AKP'nin seçimlerden büyük başarı elde ederek iktidara gelmesi, rejim açısından bir takım tereddütlerin oluşmasını sağlamaktadır. Seçim öncesinde İslâmi parti imajını üzerinden silebilmek ve geniş kitleleri kucakladığını gösterebilmek için büyük çaba harcayan AKP'nin iktidara geldikten nasıl bir tavır sergileyeceği açık değildir. Dolayısıyla AKP'nin ilk beş yıl içerisinde yürüteceği politikalar siyasetin ana gündem maddelerini oluşturacaktır.

5.8. AKP İktidarı

AKP, 3 Kasım 2002 yapılan seçimlerden zafer kazanarak tek başına iktidar oldu. Ancak bu seçimlerde, siyasal yaşantımızda daha önce rastlanmayan bir durum gerçekleşti. AKP, iktidar partisi olmuştu, Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ise milletvekili seçilmemişti. Erdoğan'ın daha önce“ TCK'nın 312. maddesinden ceza alması ve bu konuda Milletvekili Seçim Kanunu'nun 11. maddesinin (f) bendinin 3 numaralı alt bendi, TCK'nın 312 maddesinin 2. fıkrasından mahkûm olanların affa uğramış olsalar bile milletvekilleri olamayacağına ilişkin hükmü böyle bir sonucu doğurmuştu. Yüksek Seçim Kurulu(YSK) da Yargıtay 8.Ceza Dairesi'nin sicil kaydının iptali konusunda red kararı vermesinden dolayı 20 Eylül 2002'de Erdoğan'ın Milletvekili adayı olamayacağına kararlaştırdı.”(Çetin,2003;122-123) Dolayısıyla Erdoğan AKP'nin başında olmasına rağmen Meclis'te yerini alamamıştı. Büyük bir Meclis çoğunluğuna sahip AKP, bu sorunu gidermek için ileriki dönemlerde Anayasal değişiklikleri gündeme getirecektir.

Erdoğan milletvekili seçilmeyince Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, hükümeti kurma görevini 16 Kasım 2002 tarihinde Genel Başkan Yardımcısı Abdullah Gül'e verdi. AKP Kayseri Milletvekili Gül, Bakanlar Kurulu listesini aynı gün Sezer'in onayına sunarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin 58. Hükümeti'ni kurdu. I. AK Parti Hükümeti olarak nitelendirilen kabine 28 Kasım günü 170 ret oyuna karşı 346 kabul oyu ile güvenoyu aldı.

Başbakan sıfatıyla ilk açıklamasını yapan “Gül ‘gizli bir gündemimiz yok. Şeffaflığı ve sorumluluğu garantilemek için uğraşacağım. Hiçbir sürpriz yapmayacağız. Seçkinci değiliz. Halk çocuklarıyız, halkın orta ve fakir kesimlerinden geliyoruz. Önceliğimiz bu kesimlere biraz rahatlama sağlamak. Çok çalışacağız. Öncelikle Devlet Güvenlik Mahkemeleri’yle ve gözaltı süresiyle ilgileneceğiz’ diye konuştu.”(Ahmad,2006;221-222) Erdoğan’ın yasaklı olmasından dolayı emanetçi bir pozisyonda olan Gül’ün bu konuşmaları genel anlamda olumlu karşılandı. Gül, bu konuşmayı yaparak özellikle seçim öncesinde partisine yönelik tereddütleri de gidermek istemişti.

I. AKP Hükümeti’nin Başbakanı olan Gül, her ne kadar öncelikler konusunda daha çok iç meselelerden söz etse de gündemin ana konuları dış politika ve ekonomi ekseninde şekilleniyordu. Nitekim “Ecevit Gül’e Başbakanlık görevini devrederken Kıbrıs, Irak Savaşı ve Ekonomik programın sürdürülmesi konusunda tavsiyelerde bulunmuştu. Buna paralel olarak hükümet başa geçer geçmez IMF ile ilişkileri, AB uyum çalışmaları ve Irak krizi ön plana çıktı. Bu sorunlar ilerde parti yönetiminin küresel kapitalizme daha bağımlı olma sonucunu doğuracaktır.(Çavdar,2004;354-356)

Siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması çabalarının sıklıkla dile getirildiği dönemde, ABD’nin terör saldırılarını öne sürerek Irak’ı işgal etme ve bu doğrultuda Türkiye topraklarını kullanma isteği ön plana çıkmaya başladı. ABD, Irak’ı işgal etme niyetindeydi ve Türkiye’yi de mümkün olduğu kadar savaşın içine çekmeye çalışıyordu. Daha önce Ecevit hükümeti tarafından reddedilen ABD, bu sefer AKP hükümetinden de asker ve üs talebinde bulunmaktadır. Bunun üzerine “6 Şubat 2003’te Meclis, ABD güçlerine Türkiye’deki üslerini modernize etme ve Kuzey Irak’a ağır malzeme taşıma izni verdi. Bu kararlar birlikte Türkiye’nin ABD önderliğindeki koalisyonun aktif bir üyesi olacağı düşünüldü. Ancak 1 Mart 2003 tarihinde Meclis Irak savaşında kuzeyden bir cephe açmak amacıyla 62 bin Amerikan askerinin konuşlanmasına yönelik hükümet önerisini reddedilince, hükümet bir sarsıntı geçirdi. Muhalefetle ortaklık içerisinde yüz kadar AKP milletvekili tezkereye ret oyu vermişti.” (Ahmad,2006;222) Bu karar, Irak savaşı konusunda Türkiye’nin çekimser bir pozisyonda kalmasına yol açarken, Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulma sürecine girmesini sağladı. Bundan sonraki dönemlerde

ABD, Irak'ta Türkiye aleyhine olabilecek oluşumlara(Kuzey Irak'ta Kürt yönetiminin oluşturulması gibi) yer vererek 1 Mart olayının siyasi bedelini ödetmeye çalışmıştır. Öte yandan 1 Mart'ta hükümet önerisinin reddedilmesi her ne kadar Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde olumsuz etki yaratsa da kamuoyundaki savaş karşıtı tepkilere de cevap vermiş oluyordu. O dönemde "BBC'nin Türkiye'de demokrasi işbaşında" (Radikal,02.03.2003) şeklinde duyurduğu bu karar, Meclis'in itibarı açısından da önemliydi.

Kamuoyu Irak Savaşı merkezli gelişmelere odaklanırken, AKP de aynı dönemde Erdoğan'ın milletvekili olabilmesi için gerekli Anayasal düzenlemeleri yapmaya çalışıyordu. "Erdoğan'ı Başbakanlığa taşıyacak yolda AKP'nin ilk adımı Siirt seçimlerinin iptali için YSK'ya başvurması oldu. AKP'nin seçimlerin iptal edilmesine ilişkin itirazını haklı bulan YSK, Siirt seçimini iptal etti.¹³ YSK'ya göre yapılacak seçimde %10'luk ülke barajı geçerli olacak ve seçime 18 siyasi parti ve bağımsızlar katılacaktı. AKP'nin bu arada TBMM Başkanlığına sunduğu üç maddelik Anayasa değişikliği teklifi kabul edildi. Buna göre Anayasa'nın 76. maddesindeki 'ideolojik ve anarşik eylemleri' yerine 'terör eylemleri' ifadesi konularak Erdoğan'a milletvekili yolu açılıyordu. Düzenlemenin Siirt seçimlerine yetişememesi olasılığına karşı, 78. maddeye bir fıkra eklenerek, bir il ya da seçim çevresinde bütün milletvekilleri boşalması durumunda 60 değil, 90 gün sonra ara seçime gidilmesi hükmü getirildi. Ayrıca yerel seçimlere bir yıl kala ara seçim yapılması halinde iki seçimin birlikte yapılacağına ilişkin Anayasa'nın 127. maddedeki hükmün yapılacak ilk ara seçimde uygulanmaması benimsendi." (Tosun,2003;322-323)

Anayasanın 76. ve 127. maddelerindeki yapılan değişiklikleri içeren "kanunu öznal ve kişiye özel niteliği nedeniyle ve hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı gerekçesiyle, Cumhurbaşkanı Sezer veto etti. Değişikliğin ikinci kez TBMM'de aynen kabul edilmesi üzerine Sezer kanunu onaylamıştır. Yapılan hukuki

¹³ 3 Kasım 2002 Seçimlerinde Siirt'in Pervari ilçesine bağlı Doğan Köy'de sandık kurulları oluşturulmamış, bir sandık kırılmış, üç sandıkta kayıtlı 706 seçmen, köylerine hizmet götürülmediğini gerekçe göstererek seçimleri boykot etmiş ve oy kullanmamıştı. İşte AKP, bu durumu gerekçe göstererek seçimlerin iptalini istemişti. Çünkü AKP 122 oy daha alsaydı bu ilden bir değil iki milletvekili çıkaracaktı. YSK, AKP'nin itirazını ciddi bulmuş ve incelemesini derinleştirmişti. 1 Aralık 2002'deki iki saatlik YSK toplantısından sonra AKP'nin itirazı kabul edildi ve Siirt seçimleri resmen iptal edildi.(Radikal, 02.12.2002)

düzenlemelerden sonra AKP'nin Siirt birinci sıra adayı Mervan Gül yenilecek seçimde aday olmayacağını bildirdiğinden Erdoğan'a Siirt'ten aday olma yolu açıldı. 9 Mart 2003'de yapılan Siirt seçimlerinde AKP elde ettiği %84.8'lik oy oranıyla 3 milletvekilliğini alırken, seçime katılan partilerden CHP'nin oy oranı ise %13.7 idi. Erdoğan Milletvekili seçildikten sonra Başbakan Gül istifasını Cumhurbaşkanı'na sundu. Erdoğan'ın kurduğu 59. Hükümet 23 Mart 2003'de 348 kabul, 164 ret oyu ile güvenoyu aldı.”(a.g.e;323-326)

Erdoğan'ın Başbakan olma süreci hukuki anlamda kişisel bir takım düzenlemeleri içerdiğinden eleştiri konusu olmuştur. Ancak kamuoyunda genel kanı Erdoğan'ın Meclis'te yer alması gerektiği yönündeydi. Özellikle 2000'li yılların başında Türkiye'nin geçirdiği iki ekonomik kriz ve buna eşlik eden siyasi istikrarsızlıklar kamuoyunda istikrar beklentilerini doğurmuştu. Genel beklenti tek parti iktidarı ile siyasal istikrarsızlığın aşılması ve ekonomik sorunların çözülmesi yönündeydi. Dolayısıyla Erdoğan'a milletvekilliği yolu açan hukuksal süreçten çok, Erdoğan'ın Başbakan olması durumunda izlenecek politikalar önemsenmiştir.

Erdoğan'ın Başbakan olması ile birlikte AKP'nin Türkiye'nin temel sorunlarına nasıl bir açılım getireceği belirginleşmeye başladı. Temelde AKP'nin üzerinde durduğu ana sorunlar AB, Demokratikleşme ve ekonomik sorunlardır. AKP, ilk başta “demokratikleşmenin mevcut devlet yapısını sorgulamayı, eleştirmeyi hatta onu koruyanlarla çatışmayı gerektirdiğinden bu konuyu geri planda tutmuştur. ‘Devletle sürtüşmeyeceğiz’ yaklaşımıyla taraftar olduğu AB ve demokratikleşme konularını geri planda tutan AKP, önce ekonomik sorunları çözeceğini, daha sonra demokratikleşmeyi gerçekleştireceğini vurgulamaktadır.”(Çınar,2005;110-111)

Erdoğan hükümetinin ekonomiyi öncelik konusu yapması, yakın dönemde gerçekleşen ekonomik krizin etkilerinin hala devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Liberal bir içeriğe sahip AKP'nin ekonomi politikası, DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti'nin Kemal Derviş yönetiminde IMF endeksli ekonomik programın üzerine inşa edilmiştir. AKP'nin seçim bildirgesinde yer alan “serbest rekabet koşullarının sağlanması, teşebbüs gücünün önündeki engellerin kaldırılması, enflasyon ve kamu borcunun düşürülmesi, yüksek kalıcı büyümenin gerçekleştirilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, yerli ve yabancı sermaye için ortamın iyileştirmesi”

(Tosun,2003;160-161)gibi hedeflerin yeni dönemde gerçekleştirilmesi esas alınmaktadır. Dolayısıyla AKP'nin ekonomik politikaları Türkiye'de son 20 yılda uygulanan ekonomik çerçevenin dışına çıkmamaktadır. Ancak bu dönemde tek parti yönetiminin oluşturduğu siyasi istikrar sayesinde piyasada oluşan güven ekonomide bahar havasının yaşanmasına yol açmıştır. Ayrıca bu dönemde yabancı sermayenin devreye girmesi de olumlu bir gelişme olarak algılanmıştır. Özellikle 17 Aralık 2004'te AB'nin Türkiye ile tam üyelik müzakerelerini 3 Ekim 2005'te başlatma kararı, yabancı sermaye akışını hızlandırmıştır.

Ekonomik alanda oluşan istikrar sürecine karşın, siyasette 2003 yılından başlayarak AKP'nin kaynaklık ettiği bir takım siyasi gerilimlerin yaşanmaya başladığı görülmektedir. AKP iktidarının ilk yılı olan 2003 yılı içerisinde AKP'nin kadrolaşması, yoksul öğrencilerin özel okullarda okutulmasına yönelik düzenleme, YÖK Yasası, İmam- Hatip Okulları, ÖSS sınav koşulları ve Kuran Kursları Yönetmeliği'nde değişiklik istekleri, Başbakan Erdoğan ve Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül'ün YAŞ kararlarını şerh koyarak imzalamaları gibi nedenlerle laiklik konusu tartışıldı.

Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla verdiği resepsiyon için eşleri türbanlı olduğu gerekçesiyle AKP milletvekillerine tek kişilik davetiye göndermesiyle tartışma iyice yoğunlaştı. "Sezer, AKP milletvekillerinin katılmadığı resepsiyonda yaptığı açıklamada, 'Son zamanlarda laik niteliklere yönelik tavırlar sergilenmek istenmektedir, ben bunlara fırsat vermem' dedi. Komuta kademesi ile birlikte yıl boyunca Laiklik konusunda açıklamalar yapan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hilmi Özkök ise 'Sayın Cumhurbaşkanı her zaman doğrusunu yapar. Yüce bir kişiliktir. Kararları hakkında yorum yapmak yakışık almaz' sözleriyle Sezer'e destek verdi." (Milliyet,30.09.2003) Bu olay, yıl boyunca devam eden AKP'nin yürüttüğü politikalara karşı Sezer ve Askerlerin genel tavrını ortaya koymaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, her zaman bir kriz potansiyeline sahip Türkiye, AKP iktidarı döneminde de siyasi çatışmalara sahne olacaktır. Diğer taraftan Cumhurbaşkanı Sezer ve Genel Kurmay Başkanı Özkök'ün yorumları, 28 Şubat sürecinden sonra milli görüş çizgisini terk ederek merkez sağa yöneldiğini iddia eden AKP'ye karşı yaklaşımların değişmediğini göstermektedir. Bunda etkili olan temel

unsur, siyasal İslâm geleneğinden kopup, muhafazakâr demokrat iddiasına rağmen AKP'nin Laiklikle bağdaşmayan siyasi bir tutum sergilemesidir.

2003 yılı, Laiklik tartışmalarının yaşandığı, AKP'nin siyasal anlamda sorgulandığı bir yıl oldu. 2004 yılında ise yerel seçimler, AB ve Kıbrıs gibi konular siyasal yaşamda öne çıkan gelişmeler oldu. Yerel seçimler öncesinde AKP'nin iktidara geldikten ortaya çıkan siyasi istikrarın seçmen üzerinde etkili olacağı öngörülüyordu. Nitekim 28 Mart 2004'de yapılan yerel seçimler AKP'nin seçim zaferiyle sonuçlandı. AKP, 3 Kasım 2002 seçimlerinde %34 düzeyinde olan oy oranını %41'e çıkarırken, ana muhalefet partisi CHP ise % 20 oranında oy aldı. AKP başta İstanbul ve Ankara'da Büyükşehir belediye başkanlıkları olmak üzere 57 ilde seçimi önde göğüsledi. Yerel seçimlerden bir önceki genel seçimlerde büyük bir hezimet yaşayan MHP ve DYP ise % 10 düzeyinde oy alarak yükselişte olduklarını gösterdiler.

“Yerel seçimlerden AKP'nin birinci parti olarak çıkması, siyasi yaşantımızın tabiatına uygun bir sonuçtur. Genel seçimleri büyük farkla almış partilerin genel seçimlerden sonra katıldıkları ilk mahalli seçimlerde oylarını artırdıkları ve büyük farkla seçimleri kazandıkları neredeyse Türk siyasi hayatının düzenli olarak tekrar ettiği olaylardan biridir. (Bilgin,2004;39) Ancak diğer partilerin seçim performansları hesaba katıldığında siyasetin yeni gelişmelere sahne olduğu görülmektedir. Öncelikle “ bu seçimin sonucunda MHP ve DYP'nin oy oranları itibariyle kendilerini ülke barajının üstüne atmaları, AKP'nin yanında merkez sağa talip iki partiyi öne çıkarmıştır. Genç Parti'nin 3 Kasım 2002 seçimlerinde aldığı oyların gerisinde kalması siyaseten bir gelecek umudu taşımadığını orta koymuştur. CHP'nin elde ettiği seçim sonucu, sosyal demokrasinin iktidar sorununa ilişkin tartışmaları yeniden gündeme getirmiştir.”(Bostancı,2004; 26-30)

“Genel seçimlerden 18 ay sonra yapılan seçimde iktidar partisi AKP oylarını artırırken, ana muhalefet partisi olarak seçimlere katılan CHP yerinde saymıştır. CHP açısından daha vahimi Türkiye'nin 60 yıllık çok partili seçim sisteminde ilk kez ana muhalefet ile iktidar arasında oy farkı bu kadar açıldı. CHP'nin oylarının iki katı bile AKP'nin oranını yakalamaya yetmiyor. Bu sonuç işsizliğin, yoksulluğun ve eşitsizliğin hala birincil sorun olduğu bir ülkede, sosyal demokratların aldığı sonuçlar

bir tıkanmanın işaretidir.” (Günay,2007;183) Bundan dolayı Meclis’te bulunan tek sosyal demokrat parti olarak CHP, ileriki dönemlerde ülkenin sorunlara karşı politikalar geliştiremediği için iktidar partisi AKP ile beraber sorgulanmaya başlayacaktır.

Yerel seçimlerden güçlenerek çıkan AKP’nin üzerinde durduğu temel konular AB ve Kıbrıs konusudur. AKP, yürüttüğü politikalarla Kıbrıs meselesini çözmeyi, AB konusunda reform sürecini hızlandırarak tam üyelik yolunda müzakere tarihini almayı hedefliyordu. Ancak AKP’nin yürüttüğü politikalar kamuoyunda tavizkâr bir tutumla özdeşleştirildiği için yoğun bir eleştiriye uğramıştır. Kıbrıs konusunda AKP’nin desteklediği Annan Planı bağımsız ve federal bir yapıda bir Kıbrıs Cumhuriyeti öngörüyordu. Ancak Nisan 2004’de Kuzey ve Güney Kıbrıs’ta yapılan referandumlar ile oylamaya sunulan plan, Türk tarafından % 65 ile kabul gördüğü halde Rum kesiminde ise % 76 oy oranı ile reddedilmiştir. Planın reddedilmesi tartışmaları bitirmemiştir. AB’nin Rumların red kararına rağmen Kıbrıs Rum kesimini tam üye yapması, Türk tarafını cezalandırdığı gibi, AKP hükümetinin dış politikasının başarısız olduğunu ortaya koymuştur. Bu da AKP’ye karşı gittikçe güçlenmeye başlayan bir muhalefet gücünün oluşumuna zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan toplumsal muhalefet, giderek yaygınlaşacak ve milliyetçi-ulusalcı bir cepheye dönüşecektir.

Kıbrıs meselesi dışında AKP iktidarının AB konusundaki politikaları da genel anlamda eleştiri konusudur. Erdoğan tarafından siyasi bir zafer olarak kamuoyuna duyurulan 17 Aralık 2004 AB Konseyi Zirve kararları müzakere yolunu açmıştı. Ancak söz konusu kararlar aynı zamanda “Türkiye’ye tam üyelik yerine özel statüyü işaret etmektedir. Müzakerelerin ucunun açık olması ve sonucun önceden garanti edilmemesi, uzun geçiş dönemleri, Türkiye’ye yönelik özel düzenlemeler, kalıcı korunma tedbirlerinden söz edilmesi ve zirveden sonra Fransa ve Avusturya’nın Türkiye’nin üyeliğinin gündeme gelmesi halinde bunu referanduma götüreceklerini açıklamaları dikkat çekiciydi. Ayrıca müzakerelerin başlayacağı tarih olan 3 Ekim 2005’e kadar Kıbrıs Rum Yönetiminin Kıbrıs Cumhuriyeti olarak tanınması, Kürt sorununun uzlaşmayla çözülmesi, Ermenistan’la uzlaşmanın sağlanması ve Ermeni Soykırımının tanınması, Heybeliada Ruhban okulunun açılması gibi konular

Türkiye'nin önüne konacaktı”(Somçağ,2004;45-47) Dolayısıyla AKP Hükümeti'nin kamuoyuna tam üyelik yolunda önemli bir adım olarak yansıttığı AB Konseyi kararları, içerik açısından Türkiye'nin ulusal çıkarlarını zedelemektedir. Ancak buna rağmen AKP, AB konusunu siyasi bir kazanç olarak değerlendirmiştir.

AKP'nin AB'ye yönelik politikalarının sıkça eleştirildiği dönemde özellikle MGK'nın siyaset üzerinde etkisini azaltmayı hedefleyen reformlar ise olumlu karşılanmıştır. “Muhalefetin de desteklediği yeni düzenlemede MGK artık her ay yerine iki ayda bir toplanacak ve sadece tavsiye niteliğinde kararlar çıkartabilecekti. Yetkileri sınırlandırılan MGK Genel Sekreteri Başbakan tarafından atandıktan sonra Cumhurbaşkanı tarafından onaylanacaktı. Ayrıca askeri harcamalar sivil teftişe açık olacaktı. AB gelişmelerden memnun oldu, ancak yasaların nasıl uygulanacağını görmek istedi. Kuvvetli ordu kurumunun etkisinin bu reformlarla azalıp-azalmayacağı şüpheliydi.”(Ahmad,2006;224) AB'nin uygulama konusunda şüpheyi baktığı MGK yasası, siyasetin sivilleşmesi açısından önemliydi. Ancak Türkiye'deki siyasal yapının geçirdiği tarihsel gelişim bunun kolayca gerçekleşmeyeceğini göstermektedir. Neredeyse on yılda bir siyasal hayata kökten müdahale etme gereği duyan ordunun bu duruma adapte olması kolay olmayacaktır. Aynı şekilde bundan sonraki süreçte siyasi partilerin yürüteceği politikalar da önemlidir. Özellikle iktidar partisi AKP'nin rejim açısından kaygı verici politikalar gütmeyip, sisteme adapte olması MGK'nın yeni konumunun herkesçe kabullenmesini sağlayacaktır. Aksi halde Atatürk devrimlerinin koruyuculuğunu üstlenen ordunun siyaset üzerindeki etkisi azalmayacaktır.

AB, Kıbrıs, Demokratikleşme ve Irak konularında sıkça eleştirilen ve ulusal çıkarları yeterince koruyamadığı düşünülen AKP, iktidara geldikten sonra ekonomi alanında ise genel bir istikrarı sağlamıştı. Enflasyonun kontrol altına alınması, özelleşmenin devam ettirilmesi, genel bütçe konusunda sıkı bir disiplinin uygulaması, özellikle karayolu ve konut alanında yatırım ağının genişlemesi, dış sermayenin piyasaya büyük oranda giriş yapması ve dış borç ödemelerinin sağlanması gibi etkenler AKP'nin yürüttüğü ekonomik politikaları genel anlamda başarılı gösteriyordu. Dolayısıyla AKP yürüttüğü politikalar toplumsal adaletsizliği gidermese de genel refah düzeyinin artışına katkı sağlamıştır.

AKP'nin başarılı olarak nitelendirilen ekonomi politikalarının özellikle uluslar arası sermayenin ülkeye girişi, yabancılara mülk satışı ve özelleştirmenin IMF direktifleri doğrultusunda sürdürülmesi gibi nedenlerden dolayı eleştiriye maruz kaldığını belirtmek gerekir. AB, Kıbrıs ve Irak konusunda sıkça gündeme gelen ulusalcı kesimin endişeleri ekonomi konusunda devam etmektedir. Buna göre AKP, ülkenin ekonomik değerlerini teslimiyetçi ve aşırı liberal politikaların sonucunda yabancılara satmaktadır.

AKP'nin iç ve dış politikada, ekonomideki uygulamalarının ortaya çıkardığı toplumsal muhalefet giderek sistemi koruma yönünde bir endişeye dönüşmüştür. Nitekim bu endişe Cumhurbaşkanlığı seçimini öncesinde de gündeme gelmiştir. Çünkü hukukçu kimliği ile tanınan ve çoğu kez AKP Hükümeti'nin politikaları karşısında muhalif bir tavır takınan Cumhurbaşkanı Sezer'in görev süresi Mayıs 2007'de tamamlanacaktır. Sezer, Cumhurbaşkanlığı süresince hem Laiklik hem de AKP tarafından çıkarılan yasalar konusunda veto yetkisini kullanarak sistem içerisinde bir denge oluşturuyordu. Oysa genel siyasi gidişata göre yeni Cumhurbaşkanı'nın AKP'nin Meclis çoğunluğuyla seçilme ihtimali ortaya çıkmıştı. Bu da mevcut rejim açısından henüz kabul görmeyen bir partinin Cumhurbaşkanlığı gibi önemli makam üzerinde belirleyici konuma gelmesi demektir. Nitekim bu durum 2006 yılı itibariyle daha sık sorgulanmaya başlandı ve giderek erken seçim beklentilerini gündeme taşıdı. Özellikle “ Laik kesim çıkış yolu olarak AKP'yi mevcut çoğunluktan yoksun bırakacak bir erken seçim istiyordu. Başbakan Erdoğan ise erken düşüncesini değerlendirmeyi reddetti. Ayrıca Haziran 2006'da Rahşan Ecevit'in iktidar partisine karşı sağ ile solu birleştirecek bir koalisyon oluşturmayı amaçlayan girişimi de sonuçsuz kalmıştır” (a.g.e;228)

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Sezer de erken seçimin ülke koşulları gereği bir zorunluluk haline dönüştüğüne inanmaktadır. “ 12 Aralık 2006'da MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'yi kabul eden Sezer, Türkiye'nin Nisanda(2007) bir erken seçime ihtiyaç duyduğunu, yeni cumhurbaşkanının da yeni parlamento tarafından seçilmesi gerektiğini söyledi. Ayrıca Cumhurbaşkanı Sezer'e göre Türkiye'nin şartları gittikçe ağırlaşmakta ve bu şartlar bir erken seçimi zorunlu kılmaktadır. Türkiye'de seçimlerin zamanında yapılmadığına atıfta bulunan Cumhurbaşkanı Sezer,

5 yıllık süre tam dolmadan seçimlerin gerçekleştiğini ve dolayısıyla erken seçim için mahzur görünmediğini dile getirmektedir. Bu, Türkiye'nin rahatlaması açısından önem taşımaktadır. Seçim sistemine de değinen Sezer, mevcut seçim sisteminin de temsilde adalet ilkesini yansıtmadığını, seçim barajının yüzde 7 veya 8'e düşürülmesinde fayda olacağını belirtmektedir”(Milliyet,13.12.2003) Cumhurbaşkanı Sezer'in erken seçim isteğine Başbakan Erdoğan ise sıcak bakmamaktadır. Çünkü Erdoğan bu süreçte Cumhurbaşkanlığı seçimini siyasi bir fırsat olarak değerlendirmektedir. Nitekim 1980 yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde genelde partilerin yaklaşımı aynı şekilde olmuştur. Sezer dışında Özal ve Demirel uzlaşma olmadan Cumhurbaşkanı olmuş ve muhalefetin tepkisi bu anlamda önemsizmemiştir. Dolayısıyla AKP de Cumhurbaşkanlığı seçimini Meclis çoğunluğuna dayanarak tek başına belirleme politikası gütmektedir.

5.9. Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 2007 Erken Genel Seçimi

3 Kasım 2002 seçimlerini kazandıktan sonra iktidara gelen AKP, genel anlamda siyasi ve ekonomik istikrarı sağlamıştı. Buna karşılık aynı süreçte AKP, mevcut rejimi benimseme açısından özellikle Laik kesime yeteri kadar güven aşılayamamıştır. Türkiye'deki Laik kesim içerisinde, merkez sağ iddiasında bulunan AKP'nin hala milli görüş ideolojisini devam ettirdiği kanısı yaygındır. Buna karşılık AKP'deki mevcut anlayışa göre “partinin Cumhuriyet'in kendisi ile değil; onun tek tipçi, halktan kopuk, aşırı merkezîyetçi ve otoriter olduğunu iddia ettikleri uygulamalarıyla sorunu vardır.”(Safi,2007;342) Bu anlamda AKP'nin demokratikleşme çabaları da bu sorunları gidermeye yöneliktir. Aynı şekilde Cumhurbaşkanlığı seçimi de normal siyasi süreç içerisinde halledilebilir meseledir.

AKP'nin kendini sistem içerisinde makul bir yere koyma girişimine karşılık, Laik kesimin, ordunun ve Cumhurbaşkanı Sezer'in Cumhurbaşkanlığı seçiminin AKP'nin kontrolünde gerçekleşmemesi için sürdüğü muhalefet Nisan 2007 itibariyle etkisini göstermeye başlamıştır. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığına aday olma olasılığına karşılık 12 Nisan 2007'de Genel Kurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, basını bilgilendirme toplantısında ‘Cumhurbaşkanı, aynı zamanda TSK'nın başkomutanı. Cumhuriyet'in temel değerlerine sözde değil özde sahip bir kişinin cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz’ diyerek sessizliğini bozdu.

Hemen ardından 13 Nisanda Cumhurbaşkanı Sezer, Harp Akademileri Konferansı'nda yaptığı konuşmada cumhurbaşkanlığı seçimleri, terör, rejim ve laiklikle ilgili mesajlar verdi. Sezer, AKP'nin uzlaşma zemininden uzak bir şekilde Cumhurbaşkanı seçimini yapmasından dolayı rejimin ciddi bir tehlike içerisinde olduğunu ilan ediyordu. Dolayısıyla AKP'nin Cumhurbaşkanı adayı belli olmadan hem Sezer hem de Büyükanıt tepkilerini net bir şekilde dile getirdiler.

Sezer ve Büyükanıt'ın gösterdiği tepkinin dışında 14 Nisanda Ankara'da, 30 Nisan'da İstanbul'da, 2 Mayıs'ta İzmir'de olmak üzere birçok ilde büyük katılımın olduğu Cumhuriyet mitingleri yapıldı. Muhalefet partilerinin de desteklediği bu mitingler bir anlamda AKP'nin beş yıllık süreçte sürdürdüğü politikaların sonucu ortaya çıkan cepheleşmenin bir yansımasıydı. Son beş yıl içerisinde Laiklik karşıtı tutumları ve AB yanlısı politikalarıyla tepki çeken AKP artık istenmiyordu. Dolayısıyla "Atatürkçü Düşünce Derneği'nin katkılarıyla düzenlenen Cumhuriyet mitinglerinin, AKP'ye karşı bir muhalefetin varlığını hissettirmesinin ötesinde bir işlevi vardı: Mitingler, AKP'yi iktidardan uzaklaştırma girişiminin önemli bir halkasıydı"(Ulagay,2008;45)

Gerek Cumhurbaşkanı Sezer ve Genel Kurmay Başkanı Büyükanıt'ın açıklamaları gerekse Cumhuriyet mitinglerinden çıkan tepki, AKP'nin Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin izlediği politikayı değiştirmemiştir. Nitekim Başbakan Erdoğan 24 Nisan 2007'de AKP Grup toplantısında Cumhurbaşkanı adayı olarak Abdullah Gül'ün adını açıklayarak seçim sürecini resmen başlattı. Bu açıklama öncesinde daha çok Erdoğan'ın aday olması üzerinde duruluyordu. Ancak Abdullah Gül'ün aday olarak açıklanması da en az Erdoğan ismi kadar tepki çekmiştir. Çünkü Gül de Erdoğan gibi milli görüş geleneğinden geliyordu ve üstelik eşi de türbanlıydı. Dolayısıyla eşi türbanlı birisinin Çankaya'ya çıkması seçim öncesinde Laiklik eksenli tartışmaları da yeniden alevlendirecektir.

Gül'ün Cumhurbaşkanlığa adaylığının resmen açıklandığı dönemde kamuoyunda Yargıtay Onursal Başkanı Sabih Kanadoğlu'nun Cumhurbaşkanlığı seçimi ilgili yaptığı hukuki yorum sıkça tartışılmaya başlandı. Kanadoğlu'nun dile getirdiği yoruma göre Cumhurbaşkanlığı seçiminin gündeme alınabilmesi için Meclis'in 3'te 2'sini oluşturan 367 milletvekilinin Genel Kurul'da bulunması ve oy

kullanması gerektiği, 1. oylamada 367 oy kullanılmaması halinde ise 2. tur oylamaya geçilemeyeceği vurgulanıyordu. Ayrıca 20 günde ilk tur oylamadan sonuç çıkmaması halinde TBMM seçimlerinin yenilenmesi gerekecektir.

Kanadoğlu'nun birçok hukukçu tarafından desteklenen bu görüşü ana muhalefet partisi CHP tarafından benimsendiği için yapılacak olan Cumhurbaşkanlığı seçiminin Anayasa Mahkemesi'ne taşınacağı hemen hemen belli oldu. Nitekim 27 Nisan 2007'de yapılan seçimin ilk turuna 353 milletvekili ile AKP ve 2 DYP'li milletvekili katılınca, CHP Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak seçimin iptalini istedi. CHP'nin gerekçesi daha önce Kanadoğlu'nun genel kurulda 367 milletvekilinin olması gerektiği yönündeki açıklamalarına dayanıyordu. Nitekim 1 Mayıs 2007'de Anayasa Mahkemesi, CHP'nin başvurusunu seçimin ikinci turuna geçilmeden değerlendirerek yürütmenin durdurulması, dolayısıyla seçimin iptali yönünde karar verdi. Bu karar aynı zamanda Türkiye'de daha önce de gündeme gelmiş hukukun siyasallaşması olgusunu bir kez daha gündeme getirdi. Dolayısıyla alınan karar, seçim sürecini ilişkin tartışmaları bitirmediği gibi yeni tartışmalara da zemin hazırladı.

Cumhurbaşkanlığı seçimin ilk turunun yapıldığı 27 Nisan'da yaşanan bir gelişme siyasette devam eden gerilimi bir kat daha artırdı. Genel Kurmay Başkanlığı'nın internet sitesinde yaşanan gelişmelere ilişkin olarak çok sert bildiri yayımlandı. "Türkiye siyaseti literatürüne 'e-muhtıra' diye geçen ve özünde siyasete anti-demokratik bir müdahaleyi, içerik olarak topluma dost-düşman ayrımına dayalı bir siyaset yaklaşımını simgeleyen bu askeri bildiri, aynı gün hukukun aşırı siyasallaşma yoluyla zedelenmesini simgeleyen 367 tartışması temelinde CHP'nin Cumhurbaşkanı seçiminin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurusundan saatler sonra yayımlanmıştı. Siyasetin hukukla engellenmesi yolunu yeterli görmeyen 27 Nisan e-muhtırası, siyasetin askeri yolla engellenmesini içeriyordu." (Keyman,2008;359-360) Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı seçimi artık siyasetin normal akışı içerisinde gerçekleşecek bu olay olmaktan çıkıp, kendisini sistemi korumakla görevli sayan güçlerle AKP'nin mücadelesine dönüştü. Artık mevcut süreç siyasetin normal seyri dışında, muhtıranın gölgesinde şekillenmektedir. Aslında Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde, muhtıradan önce "Tandoğan ve Çağlayan

mitinglerindeki muazzam katılım ve yaşanan büyük coşkuyla heyecan, Laik Cumhuriyet'in demokrasi içinde, sivil toplumun gücüyle korunabileceğinin işaretlerini de vermiş durumdaydı.” (Hasan Cemal, Milliyet,2.5.2007)Oysa gelinen nokta, sivil toplum örgütlerinin demokratik çerçeve içerisinde ortaya koyduğu tepkiyi geri planda tutmuştur.

Genel Kurmay'ın Cumhurbaşkanlığı seçimine müdahalesi ve Anayasa Mahkemesi'nin aldığı karardan sonra mevcut Meclis'in Cumhurbaşkanı'nı seçemeyeceği anlaşıldı. AKP'nin 353 milletvekilinin olması ve muhalefet partilerinin seçime katılmamaları, TBMM'nin erken seçim kararı almasını gerektiriyordu. Daha önce rejimi koruma endişesiyle Cumhurbaşkanı Sezer tarafından sıkça dile getirilen erken seçim seçeneği artık yasal bir zorunluluğa dönüşmüştür. Çünkü mevcut Anayasa'nın 102. maddesinin 3. fıkrası, öngörülen sürede Cumhurbaşkanı seçilemediği takdirde TBMM seçimlerinin yenileneceğini hükme bağlıyor. Ayrıca Cumhurbaşkanının seçilememesi sistemin tıkanması demektir. AKP'nin tek başına yürütmeye çalıştığı ve muhalefetin şiddetle karşı çıktığı Cumhurbaşkanlığı seçim süreci siyaseti erken seçime mecbur bırakmıştır. Nitekim yaşanan gelişmelerden sonra 2 Mayıs'ta Başbakan Erdoğan erken seçim kararı aldı. 3 Mayıs'ta da genel seçimlerin 22 Temmuz'da yapılmasına ilişkin önerge TBMM genel kurulunda oy birliği ile kabul edildi. Bu arada erken seçim kararı alınırken, AKP tarafından hazırlanan Anayasa paketi de Meclis'ten onay almıştır. Buna göre “ AKP'nin Anayasa değişikliği paketi, Anayasa'nın 77, 96, 101, 102. maddelerinde değişiklik öngörmekte; Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin halk oylaması ve iki türlü gerçekleştirilmesi, Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin 5+5 şeklinde formüle edilmesi, milletvekili seçimlerinin 5 yıldan 4 yıla indirilmesi” (Milliyet,3.5.2007) esas alınmaktadır. Cumhurbaşkanı Sezer, bu Anayasa değişiklik paketini başta reddetti; değişiklik paketi ikinci kez Köşk'e gidince onayladı. Ancak Sezer, Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesiyle ilgili maddeyi referanduma sunma kararı aldı.¹⁴

¹⁴ Anayasa değişikliği ile ilgili referandum 21 Ekim 2007 tarihinde yapıldı. Değişiklik %31.05 hayır oyuuna karşılık %68.95 evet oyu ile kabul edildi. Kaynak:www.ysk.gov.tr

“367 Tartışması ve 27 Nisan e-muhtıra, özellikle son iki yılda siyasi gündemin temel belirleyici noktalarının başında gelen AKP ile devlet kurumları arasındaki kurumsal iletişimsizlik ve kavganın en tepe noktasıydı.” (Keyman,2008;360) Bu açıdan yapılacak erken seçim, iktidar partisi AKP ile devlet kurumları arasında devam gerginliğin aşılması anlamında önemli bir işlev görecek. Ayrıca seçimin beraberinde getireceği dinamizmin siyaseti yeniden şekillendireceği inancı yaygındır. Muhalefet de bu aşamada erken seçime taraftardır. Özellikle CHP, Cumhuriyet mitinglerinden ortaya çıkan olumlu havadan yararlanmanın peşindedir. Hatta kimi zaman bu mitinglerin CHP mitinglerine dönüşmesi, partinin seçime yönelik beklentilerini artırmıştır.

Seçim sürecine girilirken partilerin gündeminde birleşme senaryoları vardı. Cumhuriyet mitinglerinde DSP ve CHP'nin birleşmesine yönelik dile getirilen talepler sonucunda iki parti seçime CHP çatısı altında girme kararı aldı. ANAP ve DYP ise uzun uğraşlar sonucunda birleşme için önemli adımlar attılar. Bunun sonucunda DYP, Demokrat Parti'ye dönüştü. Birleşmenin DP çatısı altında yapılması düşünülüyordu. Ancak seçimlere kısa bir süre kala DP lideri Mehmet Ağar ve ANAP Lideri Erkan Mumcu arasında gidip-gelen birleşme süreci gerçekleşmemiştir. Bunun sonucunda DP seçime katılırken, ANAP seçime girmeme kararı almıştır.

Seçime doğru gidilirken dikkat çekici gelişmelerden birisi de, bağımsız adayların geliştirdiği seçim stratejileriydi. Seçim sisteminde yer alan %10'luk ülke barajını aşma sorunu bulunan Demokratik Toplum Partisi'nin(DTP) öncülük ettiği bağımsız adaylarla seçime girme stratejisini Türkiye'nin birçok yerinde diğer bağımsız adaylar da benimsemişlerdir. Dolayısıyla seçimler öncesinde devam eden parti propagandaları kadar bağımsız adayların seçim faaliyetleri de ilgi çekicidir.

22 Temmuz 2007 yapılacak genel seçimler öncesinde yürütülen seçim propagandalarında ise özellikle son iki yılda yaşanan gerginliklerin ortaya çıkardığı cepheleşmenin etkisi hissedilmektedir. Başta “AB sürecinin Türkiye’de milliyetçi duyarlılığı artırdığı”(Kahraman,2007;209) gerçeğine dayalı olarak yükselen milliyetçilik, Kürt sorunun da etkisiyle seçim havasına hâkim olmuş durumdadır. Diğer taraftan AKP'nin iktidarı sürecince rejim kaygılarına olanak sağlayacak politikalara yer vermesi ve Cumhurbaşkanlığı seçiminde sergilediği tavır Laik

kesimin tepkisini çekmişti. Buna paralel olarak CHP ve MHP'nin ön plana çıktığı muhalefet cephesinin seçim propagandalarına milliyetçilik ve rejimi koruma kaygıları hâkimdir. Hatta kimi zaman bu iki partinin ulusalcı-milliyetçi tavırlarından dolayı birbirinin alternatifi olarak sunulması siyasi hayatımızın önemli çelişkilerinden biri olarak ön plana çıkmıştır. CHP'nin sosyal demokrat kimliği o denli geri planda kalmıştı ki, aşırı sağcı MHP ile aynı noktada değerlendiriliyordu.

AKP'nin yürüttüğü seçim propagandalarında ise son beş yılda yaşanan siyasi ve ekonomik istikrar dışında, sıklıkla Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde partinin yaşadığı mağduriyet ön planda tutulmaktadır. AKP'nin seçim stratejisinin en önemli parçası olan Cumhurbaşkanlığı seçimi, 22 Temmuz seçimleri öncesinde düzenlenen mitinglerde parti yöneticilerince sıkça dile getirilmektedir. Dolayısıyla AKP, Cumhurbaşkanlığı sürecinde yaşananlara karşı kendisini demokratik değerleri savunan parti olarak sunmakta ve millettten yeniden yetki istemektedir. AKP bu yetkiyi isterken “1980’li yıllarda ANAP’ın kendisini topluma alternatifsiz olarak sunması” (Köker,1996;1254)gibi bir yolu da denemekten geri kalmayacaktır.

22 Temmuz seçimleri öncesinde yapılan kamuoyu yoklamaları ise AKP'nin muhtıranın gölgesinde gerçekleşen seçimden başarılı sonuçlar alacağını göstermektedir. 19 Temmuzda Radikal Gazetesi'nde, Tarhan Erdem yönetimindeki Konda adlı şirketin yaptığı anket AKP'nin %44-48, CHP'nin %18-22, MHP'nin ise %11-16 aralığında oy alacağını öngörüyordu. Kamuoyundaki genel kanı ise AKP'nin seçimi kazanacağı yönündeydi; büyük oy patlaması ise beklenmiyordu. Aynı şekilde Cumhuriyet mitinglerinden sonra DSP ile birlikte seçime katılacak olan CHP'nin daha fazla oy alacağı düşünülüyordu.

22 Temmuz 2007’de seçimler yapıldıktan ortaya çıkan siyasi tablo ise AKP dışında bütün partilerde hayal kırıklığı yarattı. AKP, 2002 seçimlerinde aldığı %34’lük oy oranını bu seçimde %46.6’ya yükselterek önemli başarı elde etti. CHP, DSP ile seçim ittifakı yapmasına rağmen %20.9 oranında oy aldı. MHP ise %14,3 oranında oy alarak Meclis’e girebilme şansı elde etti. ANAP’ın seçimlere katılmama kararından sonra merkez sağ temsil etmeyi arzulayan DP ise %5.4 oranında oy alarak seçim barajına takılmıştır.(Bkz. Çizelge 18) DP’nin baraj altında kalması aynı zamanda merkez sağın çöktüğü anlamına gelmekteydi.

Seçimde dikkat çekici noktalardan birisi de %10'luk seçim barajının etkisiyle seçimlere bağımsız aday olarak giren 26 bağımsız milletvekilinin Meclis'e girmesiydi. Bu milletvekillerinden 22 DTP'liydi. Dolayısıyla DTP bu yolla seçim barajını atlattığı gibi Meclis'te grup kuracak çoğunluğu elde etti. Bunun dışında Mesut Yılmaz, Ufuk Uras, Muhsin Yazıcıoğlu, Kamer Genç Meclis'e giren diğer bağımsız adaylar oldular.

22 Temmuz seçimleri sonuçları itibariyle 3 Kasım 2002 seçimlerine göre daha fazla partinin Meclis'e girmesine olanak sağlamıştır. Ancak %10'luk seçim barajının bu seçimde de uygulaması temsilde adalet ilkesini zedelemiştir. Bu açıdan seçimlerden en kârlı parti AKP olmuştur. AKP seçimlerden %46.6 oranında oy almasına rağmen Meclis'te %62'lik bir temsil gücüne erişmiştir. Bu sonuç, diğer genel seçimlerde olduğu gibi en çok oy alan partinin seçim sisteminin tüm avantajlarından yararlandığını göstermektedir.

Çizelge 17. 2007 Milletvekili Seçimi Genel Sonuçları	
Kayıtlı seçmen	42.799.303
Oy kullanan seçmen sayısı	36.056.293
Geçerli oy sayısı	35.049.691
Seçime katılma oranı	% 84.2

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Çizelge 18. 2007 Milletvekili Seçiminde Partilerin Oy ve Temsil Oranı				
Parti	Aldığı Oy Sayısı	Aldığı Oy Oranı %	Kazandığı Milletvekili Sayısı	Temsil Oranı %
Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP)	16.327.291	46.6	341	62
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)	7.317.808	20.9	112	20.3
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)	5.001.869	14.3	71	13
Demokrat Parti (DP)	1.898.873	5.4	-	-
Bağımsızlar	1.835.486	5.2	26	4.7
Genç Parti(GP)	1.064.871	3.0	-	-
Saadet Partisi(SP)	820.289	2.3	-	-
Bağımsız Türkiye Partisi(BTP)	182.095	0.5	-	-
Halkın Yükselişi Partisi(HYP)	179.010	0.5	-	-
İşçi Partisi(İP)	128.148	0.4	-	-
Aydınlık Türkiye Partisi(ATP)	100.982	0.3	-	-
Türkiye Komünist Partisi(TKP)	79.258	0.2	-	-
ÖzgürlükveDayanışma Partisi(ÖDP)	52.055	0.2	-	-
Liberal Demokrat Parti (LDP)	35.363	0.1	-	-
Emeğin Partisi(EMEP)	26.292	0.1	-	-

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

22 Temmuz 2007 erken genel seçimi, AKP'nin Cumhurbaşkanlığı seçiminde sergilediği uzlaşmadan uzak tavrın yol açtığı askeri muhtıra ve Anayasa Mahkemesi kararından sonra bir zorunluluk olarak gündeme gelmişti. Muhalefet partileri, seçimlere gidilirken AKP'nin sahip olduğu Meclis çoğunluğunun azalacağını, dolayısıyla Meclis'te daha dengeli sandalye dağılımının oluşacağını öngörüyorlardı. Bu anlamda Cumhurbaşkanlığı seçiminin de buna göre gerçekleşeceği düşünülüyordu. Ancak AKP'nin seçim zaferi bu düşünceleri geçersiz kılmıştır. Bu açıdan muhalefetçe benimsenen erken seçimin rejimi kurtarma işlevi göreceği beklentisi gerçekleşmemiştir.

Seçimlerden sonra ortaya çıkan siyasi tablo AKP'nin başarısını ön plana çıkarmaktadır. Bu doğrultuda "AKP'nin seçim başarısı konusunda üç temel hususun altını çizmek gerekiyor. Birincisi, ekonomik alandaki icraatların halkta bir istikrar algısı yaratmasıdır. İkinci neden, Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde yaşanan hadiselerdir. Seçim öncesinde peş peşe yapılan mitingler, açıklamalar çerçevesinde yaşanan bloklaşma, Cumhurbaşkanlığı seçiminin 'parti' esaslı değil, siyasetimizin temel bölünmesi ekseninde 'sağ ve sol' kodlar çerçevesinde algılanmasını doğurmuştur. Halkın meseleye bu şekilde baktığını yeteri ölçüde takdir edemeyen merkez sağ partiler, Meclis'e girmeyerek kendi tabanlarını küstürmüşler, onların bu bölünmede AKP yanında yer almalarına yol açmıştır. Üçüncü bir neden ise AKP'nin siyasal dilinin esnek, toleranslı oluşu, farklı eğilimleri kendi çatısı altında toplayabilecek sert tutumlardan kaçınmasıdır."(Bostancı,2007;88-89)

AKP'nin farklı eğilimleri bünyesinde barındırma stratejisinin dışında özel önem verdiği AB politikaları da seçim için belirleyici bir etken olmuştur. Özellikle AB konusunda AKP'nin ısrarlı ve kaygısız tavrı geleneksel muhafazakâr tabanı dışında liberallerin de desteğini almıştır. Dolayısıyla milli görüş çizgisinden geldiği için tabanı itibarıyla muhafazakâr olarak nitelendirilen AKP, liberallerin desteğini alarak sistem içerisinde kabullenme konusunda mesafe kaydetmiştir.

AKP'nin seçim başarısını değerlendirirken sorgulanması gereken önemli konulardan birisi kuşkusuz muhalefet partilerinin tutum ve icraatlarıdır. Muhalefet partileri, bütün seçim stratejilerini rejimi koruma, ulusalcılık ve milliyetçilik adı altında, dar çerçevede şekillendirmişlerdir. Bundan dolayı "2002-2007 AKP dönemi

eleştirisini yapamayan, Türkiye’yi sürdürülebilir ekonomik kalkınma sürecine AKP’den daha iyi ve güçlü yönlendirecek iddiaları olmayan, yoksulluğa, işsizliğe karşı mücadelede, eğitim ve sağlık alanlarında ekonomik politikalar üretmeyen, başta CHP olmak üzere siyasi partilerin seçimde başarılı olamayacaklarını görülyordu. ”(Keyman, Radikal İki,12.5.2008) Dolayısıyla muhalefetin seçim stratejisi halkın günlük yaşam koşullarına hitap etmekten ziyade gerilimle özdeşleşecek yöntemleri içermiştir. CHP laiklik-rejim kaygı ekseninde AKP’yle uğraşırken, MHP ‘ülke elden gidiyor’ teması doğrultusunda sert bir muhalefet portresi çizmiştir.

Seçim sonuçları açıklandığında ise “Laiklik elden gidiyor, ülke tehdit altında mesajıyla seçmenden oy isteyenlerin için sonuç bir hezimet olmuştur. Seçmen AKP’yi devirme cephesine yüz vermemiş, kendisiyle daha yakından bağ kuran, günlük sorunlarıyla ilgilenen, pratik çözümler üreten ve ekonomide istikrarı sağlamış görünen iktidardaki AKP’yle yola devam etmeyi tercih etmiştir.”(Ulagay,2008;7)

Muhalefetin laikliğe ve milliyetçiliğe endeksli seçim stratejisi AKP’nin seçim zaferiyle sonuçlanınca eleştiriler de gelmeye başlamıştır. Bu konuda DSP lideri Zeki Sezer’in yaptığı açıklamalar muhalefetin gündemi ile halkın büyük çoğunluğunun sorunları arasında paralelliğin oluşmadığını ortaya koymaktadır. Sosyal demokrasi ekseninde özeleştiride bulunan Sezer’e göre “sol siyasette, halkın sorunlarına nasıl çözüm bulunacağını tartışılmalı. Sadece laiklik söylemiyle oy almak mümkün değil. Karnı aç insanlara 'laiklik' diye gittiğinizde, o vatandaşımız bunu hakaret gibi algılıyor. Laik demokrasiyi korumak adına, ulusal birliği korumak adına iyi niyetli bazı adımlar, algılama yöntemi açısından toplumda yanlış anlamalara neden olmuş olabilir. Bunu değerlendirmemiz lazım.”(Radikal, 25.07.2007) Kuşkusuz Sezer’in bu açıklamaları Türkiye’de devam eden sosyal adaletsizliğin, yoksulluğun insanlar açısından daha önemli olduğunu göstermekte, dolayısıyla laiklik ve demokrasi temelli bir takım kaygıların halkın büyük bir kesimi açısından öncelik konusu olmadığı yönündedir.

22 Temmuz 2007 erken genel seçimi siyaset yaşantımızın önemli dönüm noktalarından birisidir. Cumhurbaşkanı Sezer’in ve muhalefetin çabaları, 367 tartışmaları, e-muhtıra, Cumhuriyet mitingleri neticesinde AKP’yi devirme işlevi

görmesi beklenen erken seçim tam tersi sonuçlar doğurarak siyasetin içinde bulunduğu krize yeni bir boyut eklemiştir. Zira ertelenen Cumhurbaşkanlığı seçiminin aynı şekilde AKP'nin kontrolünde gerçekleşecek olması erken seçimden beklenen istikrar umudunu boşa çıkarmıştır.

AKP, kuruluş aşmasında ve beş yıllık iktidar boyunca her ne kadar merkez sağ, muhafazakâr demokrat iddialarıyla kendisini sistem içerisinde kalıcı olmaya yöneltse de, milli görüş gömleğinden sıyrılmış değildir. 2007 seçimden aldığı %46,6'lık desteğe rağmen AKP'nin Laik kesim ve ordu açısından taşıdığı anlam değişmeyecektir. Dolayısıyla 1982 Anayasası'nın olağanüstü yetkilerle donattığı Cumhurbaşkanlığı makamına AKP'nin belirleyeceği bir adayın seçilmesi, seçim öncesi kaygıları tekrar gündeme taşıyacaktır. Ayrıca AKP'nin çok daha güçlü bir şekilde siyasette yer alması, siyasal İslâm projesinin etkinleşmesini sağlarken, laikliğin kurumsallaşma sürecini sekteye uğratacaktır. Bu da seçimden sonra politik çatışmaların devam edeceğini göstermektedir.

SONUÇ

Türkiye’de 1980 sonrası, siyasal yaşam açısından önemli gelişmeleri içermektedir. 12 Eylül darbesinden sonraki üç yıllık askeri rejim ve bu sırada yürürlüğe giren 1982 Anayasası, günümüze kadar devam eden siyasal yapılanmanın temelini oluşturmaktadır. Askeri mantığın öngördüğü yeni siyasi sistem, bireysel hak ve özgürlükleri bir yana bırakıp, olabildiğince devleti yücelten bir ideolojik yapılanmayı topluma benimsetmeye çalışmıştır. 12 Eylül Rejiminin 1980 öncesi yaşanan siyasi istikrarsızlığı ve toplumsal şiddeti esas alarak güvenlik ve istikrar kavramlarını ön plana çıkarması, uygulanacak olan seçim sisteminin yapısını etkilemiştir. Seçim sistemi içerisinde yer alan %10’luk ülke barajı sayesinde 1980 öncesinde yaşanan siyasi istikrarsızlığın yeniden yaşanmasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Merkez sağ ve merkez solda birer parti olmak üzere iki partili sistem ön görüldüğünden yeni parti oluşumları olabildiğince kontrol altında tutulmuştur.

12 Eylül’den sonra kurulan siyasi partiler 1983 yılından başlayarak yeniden siyasi faaliyetlere başladılar. Ancak bütün siyasi faaliyetler aynı şekilde askerlerin sıkı kontrolünde gerçekleşmiştir. Parti ve milletvekili adaylarına uygulanan vetolardan sonra ANAP, HP ve MDP’nin katılımıyla gerçekleşen 1983 genel seçimi tek parti iktidarına imkân tanımıştır. Temelde demokratik seçim süreci yaşanmamasına rağmen, ülke yönetiminin tekrar sivillere bırakılması önemli bir gelişmedir.

1983 yılında ANAP’ın iktidara gelmesiyle günümüze kadar devam eden bu süreç, kendisine has bir takım sorunlar doğurmuştur. Kuşkusuz bu sorunlar içerisinde sürekli gündemi meşgul eden konuların başında, bu dönemde yapılan seçimler gelmektedir. Başlangıçta beş yıl olarak düşünülen yasama dönemi tamamlanmadan sürekli erken seçime gidilmiştir. Dolayısıyla erken seçimin siyasal sistem içerisinde nasıl işlevle var olduğu ve hangi amaçla yapıldığı seçim dönemlerinin incelenmesiyle ortaya çıkmaktadır.

Erken seçimler dönemi olarak adlandırdığımız süreç, aynı zamanda Türkiye’nin yapısal anlamda belirli dönüşümü yaşadığı zamana denk gelmektedir. 12 Eylül Rejiminin yeniden şekillendiği siyasal yapıya ek olarak Türkiye, ekonomik

alanda da yeni bir döneme girmektedir. Dünya’da giderek yaygınlaşan Neoliberal politikalar, Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ile başlayıp, ANAP’ın iktidara gelmesiyle ekonomik alana hâkim olan Neoliberal politikalar, toplumun dışa açılımını sağlamıştır. Turgut Özal’ın önderlik ettiği bu süreçte, demokrasi, hak ve özgürlükler konusu ikinci plandadır. Özal’ın temel amacı ekonomik gelişmeyi sağlamaktır.

ANAP’ın iktidara gelmesi ve sonrasında yaşanan ekonomik gelişmeye rağmen siyasi yaşamda bir istikrar sürecinin henüz oluşmadığı görülmektedir. Çünkü darbenin yakın dönemde sistem dışına ittiği eski partiler yeniden siyaset sahnesine dönme niyetindedirler. ANAP’ın, liberal sağ, mukaddesatçı sağ, milliyetçi sağ ve demokratik sol gibi eğilimleri bünyesinde barındırma iddiasına karşın, bu eğilimleri temsil edecek parti oluşumuna ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla eski liderlerin tekrar siyasi faaliyetlere başlama düşüncesi giderek kabul görmüştür. Nitekim 6 Eylül 1987’de yapılan halk oylamasıyla birlikte eski siyasetçiler yeniden siyaset sahnesine dâhil olmuşlardır. Kuşkusuz bu gelişme, kendisini topluma alternatifsiz olarak sunan ANAP için siyasi mücadelenin başlaması demektir. Nitekim ANAP, bu gelişmeden hemen sonra 29 Kasım 1987’de erken seçimin yapılması için yasal düzenlemeleri yapmış ve aynı yıl seçime gitmiştir.

ANAP’ın erken seçim stratejisi, siyasi hayatımızda günümüze kadar devam eden erken seçim geleneğini başlatmıştır. Bundan sonra yapılan tüm genel seçimler erken seçim özelliği taşıyarak bu geleneği devam ettirmişlerdir. Ancak her erken seçim, ortaya çıkış sebebi ve sistem içerisinde gördüğü işlev açısından farklı özelliklere sahiptir.(Bkz Çizelge 19)

1987 yılından sonra Türkiye’nin dışa açılım ve ekonomik gelişme konusunda yaşadığı gelişmeye paralel geri planda kalan demokratikleşme konusu muhalefet partilerinin üzerinde durduğu temel konulardan birisidir. Nitekim 1991 seçimleri öncesinde SHP ve DYP’nin öncülük ettiği muhalefet partileri, ANAP’ın 1982 Anayasası’nın baskıcı anlayışıyla örtüşen politikalarını eleştirmişlerdir. Ancak 1991 seçimleri sonucunda koalisyon hükümetini birlikte oluşturan SHP ve DYP, toplumun demokratik taleplerine karşı aynı hassasiyeti gösterememişlerdir. Tabî ki bu durum sadece ANAP iktidarı ve DYP-SHP koalisyonu ile sınırlı değildir.1983–2007 yılları

arasında iktidara gelen bütün partiler toplumun ihtiyaç duyduğu demokratik bir Anayasa konusunda gerekli duyarlılığa sahip olmamışlardır. Örneğin siyasi partiler, askerlerin siyaset kurumu üzerindeki etkisini azaltacak ve dolayısıyla sivil iradeyi güçlendirecek Anayasal düzenlemeyi yapmamışlardır. Hatta bu dönemde askerler, gerek gördüklerinde siyasete müdahale ederek, 12 Eylül'ün siyasal mirasına sahip çıkmışlardır.

Siyasi partilerin 12 Eylül'ün mirası olan 1982 Anayasası'nın değiştirilmesi konusundaki isteksiz tutumları, askerlerin rejimi koruma tavrıyla birleşince siyasi yaşam demokratik değerlerden uzak kalmıştır. Bu durum siyasetin çıkmazlarından birisidir. Çünkü 1982 Anayasası mevcut yapısı ile parlamenter demokrasinin gelişmesine olanak sağlayacak düzeyde değildir. 1961 Anayasası'nın aksine yasama organı, yürütme organının gerisinde bırakılmıştır. Cumhurbaşkanı'na olağanüstü yetkiler tanınarak Meclis'in bütün kararları denetim altına tutulmuştur. Aynı şekilde 1982 Anayasası paralelinde hazırlanan seçim sistemi ve siyasi partiler kanunu yasama erkinin demokratik bir şekilde oluşumunu engellemiştir. Dolayısıyla bütün bunlar sağlıklı bir seçime olanak tanımadığı için erken seçim talepleri her zaman gündeme gelmiştir.

Erken seçimleri zorunlu kılan temel sebeplerden birisi de siyasal yaşama hâkim olan ideolojik kökenli çatışmalardır. Türkiye'de siyasal sistem güçlü bir parlamenter sistemin devamı anlayışına sahip olmasına rağmen, devletin iktidarını paylaşma noktasındaki çekişmeler yüzünden sistem çoğu zaman tıkanma noktasına gelmiştir. Rejimi koruma iddiasındaki devletçi-seçkinci sınıf ile muhafazakârlar ve liberal-muhafazakârlar arasındaki iktidar mücadelesi sürekli bir kriz potansiyelini oluşturmuştur. Sistemin tıkanma noktasına geldiği dönemde devletçi kadro cumhuriyetin temel niteliklerine vurgu yaparak devletin ve rejimin bekası tartışmalarını açmıştır. Bu kısır döngü ya askeri darbelere, ya muhtıralara neden olmuş ya da seçimler tekrarlanarak çözümün ertelenmesi yoluna başvurulmuştur. Bu aşamada parlamenter sistemin devamı konusundaki mutabakat, demokratik bir parlamenter sistem noktasında tıkanmakta; her iki kesim de çözüm üretmeye yanaşmamaktadır. Bunun sonucunda en basit çözüm olarak erken seçime gitme seçeneği üzerinde durulmaktadır. Çünkü 1987 yılından başlayarak siyasette ve

kamuoyunda çoğunlukla erken seçimlerin yeni bir dinamizm getireceği inancı yaygındır. Ancak seçimler yapıldıktan sonra en fazla iki yıl sonra benzer koşullar tekrarlamaktadır. Bu anlamda siyasetçiler geçmiş dönemlerden ders çıkarmadıkları için bir uzlaşma zemini yaratmaktan da uzak kalmaktadırlar.

1983-2007 yılları arasında, ideolojik kökenli çatışmalar kadar mevcut siyasi yapının aşırı bir şekilde parçalanmasının da erken seçimlere yol açan bir neden olduğunu belirtmek gerekir. Başta 12 Eylül Rejiminin iki partili sistem olarak ön gördüğü siyasi yapı, 1990'lı yıllardan başlayarak yeniden parçalanma sürecine girmiştir. Sağda ve solda sıkça yaşanan parti bölünmeleri siyasetin gündemini etkilemiştir. Bu durum seçmenin tercihlerine de yansımış ve seçimlerden sonra koalisyon ortaklıkları oluşmuştur. Bunun sonucunda 1990'lı yıllardan başlayarak ortaya çıkan koalisyon hükümetleri, 1970'li yıllarda olduğu siyasal istikrarı sağlamamışlardır. Dolayısıyla beş yıllık yasama dönemi tamamlanmadan erken seçim bir çıkış yolu olarak benimsenmiştir.

Araştırmamız içerisinde sıkça bahsi geçen ekonomik istikrarsızlık da erken seçimlere gidilmesinde etkili olan bir unsurdur. Başlangıçta ANAP'ın liberal politikalarının sonucu olarak toplumun bir gelişme gösterdiği kabul görüyordu. Ancak ANAP iktidarının ikinci dönemi ile birlikte Türkiye ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. 1980'li yıllardan devralınan ekonomik miras 1994 ve 2001 krizlerine kaynaklık etmiş ve bunların sonucunda erken seçim talepleri gündeme gelmiştir. Çünkü ortaya çıkan ekonomik sorunlar, büyük oranda siyasal istikrarsızlığın ürünü olarak değerlendirilmiştir.

Erken seçimlere temel neden olarak gösterilmese de 1980 yılından sonra uygulanan seçim sistemlerinin siyasi yaşamı etkilediğini belirtmek gerekir. Mevcut Anayasa'da yer alan "yönetimde istikrar, temsilde adalet" ilkesine göre yapılması gereken seçimler, daha çok yönetimde istikrarı ön plana çıkarmaktadır. 1980 sonrası bütün seçimlerde uygulanan %10'luk ülke barajı nedeniyle her seçim sonucunda belirli seçmen kitlesi Meclis'te temsil edilmeme durumuyla karşı karşıyadır. Diğer taraftan baraj sorunu olmayan partiler ise bu durumdan faydalanarak daha fazla temsil gücü elde etmektedirler. Bu açıdan siyasi istikrarın bir türlü sağlanamadığı ülkemizde adaletli bir seçim sisteminin gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Nitekim

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde dava konusu olan %10'luk seçim barajı, mahkemece yüksek bulunmuş ve ülke barajının daha makul bir seviyeye çekilmesi kararı çıkmıştır. Dolayısıyla erken seçim olgusu ile birlikte uygulanan seçim sisteminin de ele alınacağı bir çalışmanın yapılması gerekli görülmektedir.

1980 sonrasında erken seçim olgusunun siyasal kültürün bir parçası haline gelmesi, mevcut siyasi sistemin işleyiş şeklinin bir sonucudur. Demokratik kaygılardan uzak, devletçi bir yapıda olan Anayasa'nın sınırlarını belirlediği siyaset mekanizması sıkça tıkanma sürecine girmektedir. Bu aşamada erken seçimler devreye girerek sistemin yeniden işlerlik kazanmasını sağlamışlardır. Ancak erken seçimler sistem açısından kısa vadeli bir rahatlama sağlamaktadırlar. Siyasetçilerin kaynaklık ettiği krizlerin aşılması sürecinde uzlaşma geleneğinin olmaması, Türkiye'nin gelecekte de benzer siyasi gelişmelere sahne olacağını göstermektedir. Bu aşamada Türkiye için özgürlükçü demokrasiyi esas alacak bir Anayasa'nın varlığına ve uzlaşma kültürünü benimseyecek siyaset anlayışına ihtiyacı vardır. Aksi halde erken seçimler, sistem içerisinde kısa vadeli çözümler olarak gündeme gelmeye devam edecektir.

Çizelge 19. Türkiye’de 1980-2007 Yılları Arası Erken Seçimlerin Neden, Sonuç ve İşlev Açısından Dönemsel Analizi

SEÇİM TARİHİ	1987	1991	1995	1999	2002	2007
ERKEN SEÇİME YOL AÇAN NEDENLER	<ul style="list-style-type: none"> • 1982 Anayasası’nın baskıcı yapısı. • Seçim Kanunu ve Siyasi Partiler Kanununun Olumsuz Etkileri. • 1983 seçimlerinde uygulanan vetolar. • I.Özal Hükümetinin meşruiyet sorunu. • SHP ve DYP’nin etkili muhalefeti. • 6 Eylül 1987’deki siyasi yasaklılarla ilgili referandum sonuçlarının evet yönünde sonuçlanması. 	<ul style="list-style-type: none"> • ANAP’ın ekonomik politikalarının yarattığı olumsuz durum. • 1989 Yerel seçimlerinin muhalefet lehine sonuçlanması. • Özal’ın siyasette tek adam olma pozisyonunun yarattığı antidemokratik süreç. • SHP ve DYP’nin etkili muhalefeti. 	<ul style="list-style-type: none"> • Koalisyon ortaklarının uyumsuzluğu ve Siyasi İstikrarsızlık. • DYP’nin Çiller’le beraber benimsediği liberal politikalar. • SHP’deki iç çekişme(CHP’nin yeniden kurulması). • 1994 Yerel seçimlerinde RP’nin yükselişi, Solun yenilgisi. • Ekonomik Kriz (5 Nisan Kararlarının olumsuz etkileri). 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasal İslam’ın Yükselişi. • RP’nin rejim karşıtı tutumu. • 28 Şubat Sürecinin siyasi etkileri. • Siyasal İstikrarsızlık (Kısa Ömürlü Koalisyon ortaklıklarının oluşturduğu siyasi istikrarsızlık). • Askerlerin Siyasi erk üzerindeki baskıları. 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasi İstikrarsızlık • Ekonomik Kriz • Koalisyon Ortakları arasındaki uyumsuzluk. • Dış Etkenler (ABD ve IMF’nin hükümet üzerinde oluşturduğu baskı). • Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasındaki uyumsuzluk. 	<ul style="list-style-type: none"> • AKP’nin ekonomik istikrarı sağlamasına rağmen Siyasal İslam’la örtüşen kimliğinden uzaklaşmaması. • AKP’nin iç politikadaki uygulamalarına ilaveten AB ve Kıbrıs politikaları konusundaki tavrının doğurduğu siyasi kutuplaşma. • Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Siyasi Tıkanıklığa Dönüşümü. • 27 Nisan e-Muhtrasının siyaset üzerindeki olumsuz etkisi.
ERKEN SEÇİM SONUCU	<ul style="list-style-type: none"> • ANAP’ın tekrar iktidara gelmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> • DYP-SHP Koalisyon Hükümetinin Oluşumu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasetin yeniden parçalanmış bir yapıya dönüşümü - Kısa ömürlü Koalisyon Hükümetleri. 	<ul style="list-style-type: none"> • DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümetinin Oluşumu. 	<ul style="list-style-type: none"> • AKP’nin iktidara gelmesi. • İki partili sistemin oluşumu (AKP-CHP). 	<ul style="list-style-type: none"> • AKP İktidarının II. Dönemi.
ERKEN SEÇİMİN İŞLEVİ	<ul style="list-style-type: none"> • 12 Eylül 1980 Darbesinin Siyaset kurumu üzerinde oluşturduğu baskıyı azaltarak, siyasetin normal seyrine dönmesini sağladı. 	<ul style="list-style-type: none"> • Cumhurbaşkanı Özal-Hükümet İlişkilerinin normale dönmesi. • Siyasal İstikrarsızlığın sona ermesi. 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasal İstikrarsızlığın kısa bir dönem için geride kalması. 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasal istikrarsızlığı giderme. • 28 Şubat sürecinin siyaset kurumu üzerindeki antidemokratik etkilerini giderme. 	<ul style="list-style-type: none"> • Siyasal istikrarsızlığı giderme. • Güçlü bir hükümet seçeneği sunması. 	<ul style="list-style-type: none"> • Cumhurbaşkanlığı seçiminden kaynaklanan siyasi tıkanıklığın aşılması.

KAYNAKÇA

AHMAD, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Bilgi Üniversitesi Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 2006

AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2002

AKGÜN, Birol, *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Güven*, Nobel Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007

AKŞİN, Sina, '*Siyasal Tarih(1950-1960)*' *Türkiye Tarihi 4: Bugünkü Türkiye 1950-1960*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 6.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,2005

AKŞİN, Sina, '*Siyasal Tarih(1995-2003)*' *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 6.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,2005

ASLANDAŞ, Alper Sedat, '*Türkiye Büyük Millet Meclisi,1987-1994 Yılları Arasındaki Milletvekili Listesi*' *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 14. Cilt, 1. Baskı, İstanbul, 1996

AYDEMİR, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitapevi, 7. Baskı İstanbul, 1999

BAYRAMOĞLU, Ali, *28 Şubat: Bir Müdahalenin Güncesi*, Birey Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul,2001

BİLA, Hikmet, *CHP 1919–1999*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul 1999

BİLGİN, Vedat '*Bir seçim Sonucu Her Zaman Görünenden Daha Derin Anlamlar Taşır*' *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:76, Bahar 2004, Cedit Yayınları, Ankara 2004

BİRAND, Mehmet Ali- YALÇIN, Soner, *The Özal- Bir Davanın Öyküsü*, Doğan Kitap, 6. Baskı, İstanbul, 2003

BORATAV, Korkut, '*1980 Sonrasının Mali-İktisadi Yapısı*,' *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları,13. Cilt, 1. Baskı, İstanbul,1996

BORATAV, Korkut, '*İktisat Tarihi(1981-2002)*' *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 6.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,2005

BOSTANCI, Naci, '*Seçimin Aklı*' *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:90, Seçim 2007, Cedit Yayınları, Ankara 2007

BOSTANCI, Naci, '*3 Kasım'dan 28 Mart'a Siyasal Haritadaki Şekillenme Süriyor*' *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:76, Bahar 2004, Cedit Yayınları, Ankara 2004

CEMAL, Hasan, *Özal Hikâyesi*, Doğan Kitap;10 Baskı, İstanbul, 2004

- ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Ankara, 2004
- ÇETİN, Bilal, *Türk Siyasetinde Bir Kasımpaşalı-Tayyip Erdoğan*, Gündem Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003
- ÇINAR, Menderes, *Siyasal Bir Sorun Olarak İslâmcılık*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2005
- DURGUN, Şenol, *Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parlamenter Yapılar ve Parlamenterlerin Temsil Gücü*, Nobel Yayınları, Ankara, 1999
- DÜNDAR, Can, *Ben Böyle Veda Etmeliyim-Söyleşi*, İş Bankası Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008
- GEMALMAZ, M. Semih, *'Oniki Eylül Darbesi ve Rejimi,' Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, 14. Cilt, 1. Baskı, İstanbul, 1996
- GÖKMEN, Yavuz, *'Değişim Rüzgârları Eserken,' Özal ve Dönemi*, Editörler: Oya Ayman Büber, Mine Söğüt, Tempo Kitapları, İstanbul, 1993
- GÖLE, Nilüfer, *'80 Sonrası Politik Kültür'* Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, Yayın Yönetmenleri: Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Aktüel Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2007
- GÜNAL, Erdoğan, *'Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üzerindeki Etkileri'* Turhan Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, 2005
- GÜNAY Ertuğrul, *Karşı Siyaset*, Dipnot Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007
- HABORA, Bülent, *12 Eylül Lideri Kenan Evren Ne Dedi Ne Oldu*, Habora Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1989
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Sağ Türkiye ve Partileri*, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara, 1995
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Sağı ve AKP*, Agora Kitaplığı, 1. Basım, İstanbul, 2007
- KARA, Muzaffer Ayhan, *Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar*, Otopsi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004
- KEYMAN, E. Fuat, *Türkiye'nin İyi Yönetimi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2008
- KONGAR, Emre, *20. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitapevi, 40. Baskı, İstanbul, 2007

KOÇAK, Cemil, AKŞİN, Sina, ‘*Siyasal Tarih(-1923-1950)*’ *Türkiye Tarihi 4: Bugünkü Türkiye 1950-1960*, Yayın Yönetmeni Sina Akşin, 6.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,2005

KÖKER, Levent, “*Anavatan Partisi*” *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 15. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

KURT, Süleyman, *Bir Karaoğlan Hikâyesi-Bülent Ecevit*, Birey yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul, 2002

LAÇİNER, Ömer, “ *3 Kasım’la Gelen*” *Birikim Dergisi*, 162. Sayı, Birikim Yayıncılık, İstanbul, 2002

ÖNDER, Tuncay, ‘*Seçim Sistemleri,*’ *Siyaset*, Editör: Mumtaz’er Türköne, Lotus Yayınları, 6. Baskı, Ankara,2006

ÖZDEMİR, Hikmet, “*Milli Güvenlik Kurulu*” *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 11. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

ÖZKAN, Necati, *Seçim Kazandıran Kampanyalar*, Mediacat Kitapları, 2. Baskı, İstanbul,2002

ÖZKAZANÇ, Alev, “*Türkiye’de Yeni Sağ*”, *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 15. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

ÖZSOY, Osman, *Türkiye’de Seçmen Davranışları ve Etkin Propaganda*, Alfa Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2002

PARLA, Taha, *Türkiye’nin Siyasal Rejimi 1980 -1989*, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul,1995

SABUNCU, Yavuz, ŞEKER Murat, ‘*Seçimler*’ *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 14. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

SAFİ, İsmail, *Türkiye’de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*, Lotus Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007

SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, ‘*1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası*’ *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 15. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

SARIBAY, Ali Yaşar, *Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler*, Alfa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, 2001

SAYBAŞILI, Kemâli, *DYP-SHP Koalisyonu’nun Üç Yılı*, Bağlam Yayınları, 1. Basım, İstanbul,1995

SAV, Atilla, '*Siyasi Partilerin Seçim Sistemi Önerileri*' Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi Sempozyumu, Derleyenler: Hikmet Sami TÜRK, Erol TUNCER, Tesav Yayınları, Ankara,1995

SOMÇAĞ, Selim, '*AB Yalanı Tenşirde*' *Türkiye Günlüğü Dergisi*, Sayı:79, Kış 2004, Cedit Yayınları, Ankara 2004

TAN, Ahmet, *Politika'da Niye Kaybediyorlar? Nasıl Kazanırlar?* Papatya Yayıncılık, İstanbul, 2002

TANÖR, Bülent, '*Siyasi Tarih(1980-1995)*' *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye 1980-2003*, Yayın Yönetmeni Sina Akşın, 6.Basım, Cem Yayınevi, İstanbul,2005

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Afa Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1996

TANÖR, Bülent, *Siyasi Düşünce Hürriyeti ve 1961 Anayasası*, Öncü Kitapevi,1. Baskı, İstanbul,1969

TOKATLI, Orhan, *Kırmızı Plakalar: Türkiye'nin Özallı Yılları*, Doğan Kitapçılık, 1.Baskı, İstanbul,1999

TOSUN, Tanju, *Türk Parti Siteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 1999

TOSUN, Tanju, *Siyasette Yeniden Mevzilenmeler*, Buke Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2003

TUNAYA, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasi Partiler 1859–1952*, Arba Yayınları, 2. Baskı, İstanbul,1995

TUNÇAĞ, Mete, *Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2005

TURAN, Ali Eşref, *Türkiye'de Seçmen Davranışı-Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2004

TURGUT, Mehmet, *18 Nisan Genel Seçimler*, Boğaziçi Yayınları,1. Baskı, İstanbul, 1999

ULAGAY Osman, *AKP Gerçeği ve Lâik Darbe Gerçeği*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, 2008

ÜLGEN, M. Nazif, *Özalizm Çıkmaızı*, Şahan Basın Yayın, 2. Baskı, İstanbul, 1990

VURALDOĞAN, Kemal, *2001 Anayasa Değişiklikleri Işığında 1982 Anayasası'nda Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınrlanması*, Ankara Barosu Yayınları, Ankara, 2007

YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, “1982 Anayasası”, *Cumhuriyet Dönemi Ansiklopedisi*, 11. Cilt, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul,1996

YALANSIZ, Nedim, *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri*, Büke Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, 2006

ZURCHER, Eric Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları, 13. Baskı İstanbul, 2002

Gazeteler:

Milliyet Gazetesi, 10.11.1983

Milliyet Gazetesi, 5.11.1983

Milliyet Gazetesi, 28.02.1997

Milliyet Gazetesi, 10.11.1983

Milliyet Gazetesi, 26.06.2002

Milliyet Gazetesi, 30.09.2003

Radikal Gazetesi, 19.07.2007

Radikal Gazetesi, 23.07.2007

İnternet Adresleri:

http://www.tuik.gov.tr/yillikIst_gostergeler.pdf

(Son erişim tarihi:11.03.2008)

http://www.yerelnet.org.tr/secimler/secim_analizleri1994.php

(Son erişim tarihi:20.03.2008)

<http://www.milliyet.com.tr/1997.02.28/siyaset/fesih.html>

(Son erişim tarihi:05.04.2008)

<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/02/>

(Son erişim tarihi:05.04.2008)

<http://www.milliyet.com.tr/2007/05/03/son/sonsiy37.asp>

(Son erişim tarihi:05.04.2008)

<http://arsiv.sabah.com.tr/1999/06/06/p01.html>

(Son erişim tarihi:16.04.2008)

<http://webarsiv.hurriyet.com.tr/1999/04/19/110296.asp>

Son Erişim Tarihi: 19.04.2008)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=67763>

(Son erişim tarihi:23.04.2008)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=58469>

(Son erişim tarihi:23.04.2008)

www.ysk.gov.tr(Son erişim tarihi:23.04.2008)

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=227924>

(Son erişim tarihi:01.05.2008)

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Battal ALMA

Doğum Yeri : Iğdır

Doğum Yılı : 1975

Medeni Hali : Evli

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1990-1993 : Iğdır Lisesi

**Lisans 1995-1999 : Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji
Bölümü**

Yabancı Dil : İngilizce

MESLEKİ BİLGİLER

**1999-.... : Milli Eğitim Bakanlığına bağlı İzmir Buca Ömer Seyfettin Lisesinde
Felsefe Grubu öğretmeni olarak çalışmaktayım**